

**ДРУШТВО БИБЛИОТЕКАРА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**
Library Association of Republic of Serbia

БИБЛИОТЕКАРСТВО СРПСКЕ

Часопис из области библиотекарства и
библиотечко - информационе дјелатности

Librarianship of Srpska
Journal of Library Information Function

Година V - број 5

Вишеград, 2014.

Друштво библиотекара
Републике Српске
Library Association of Republic of Serbska

Вишеград, 2014.

БИБЛИОТЕКАРСТВО СРПСКЕ
Часопис из области библиотекарства
и библиотечно-информационе дјелатности

Librarianship of Serbska
Journal of Library Information Function

Редакција часописа
Др Милена Максимовић
Др Драган Бараћ
Др Александра Вранеш
Др Јелена Јањић
Мр Жељка Комленић
Мр Хелена Лајшић
Биљана Билбија
Драган Мићић
Љиљана Кнежевић

Главни и одговорни уредник
Љиљана Кнежевић

За издавача
Стојка Мијатовић

Часопис *Библиотекарство Српске* излази уз подршку
Министарства просвјете и културе у Влади Републике Српске

Др **Милена Максимовић**
Филозофски факултет Пале
maksimovicm@sbb.rs

УДК: 016:004.087
DOI: 10.7251/BSCSR1405003M

ВРЕДНОВАЊЕ БИБЛИОГРАФИЈЕ У ЕЛЕКТРОНСКОМ ОКРУЖЕЊУ¹

Сажетак: Библиографско мишљење је подложно захтјевима историјског и друштвеног тренутка. У том смислу мијењају се услови, начин рада, вредновање и представљање библиографије. Сам однос према науци и култури у нашем друштву одражава се и на однос према библиографији. Библиографија је намијењена посебној популацији корисника из научних и стваралачких професија. Библиографска трансформација знања представља интелектуални посао, који захтијева од библиографа способност спознавања, запажања и вредновања. Вредновање библиографије и њена презентација у електронском окружењу све мање добија на значају. Неповољан однос према науци и култури у новим друштвеним односима, неприродно оставља и библиографију на маргини у развоју савременог библиотекарства у цјелини. Аутор се у овом раду углавном бави проблемима вредновања библиографије и настоји да учини бар мали прилог њеној афирмацији.

Кључне ријечи: Библиографија, вредновање библиографије, електронска библиографија, штампана библиографија.

Библиографско мишљење

Библиографско мишљење је подложно захтјевима историјског и друштвеног тренутка. У том смислу мијењају се услови, начин рада, вредновање и представљање библиографије.

Израз библиографија настао је од грчке ријечи БИБЛИОН - књига и ГРАФЕН - писати и користи се првобитно у значењу ознаке за писање или преписивање

¹ Рад саопштен на Стручно-научном скупу одржаном у Народној библиотеци Србије 3.11. 2012. године под називом *Српска национална библиографија*.

књига. Приликом каснијих дефиниција библиографије неминовно се укључује и њен историјски контекст, па имамо и различита значења. Од средине 17. стољећа израз библиографија се користи у данашњем значењу, као попис или опис књига и других штампаних или рукописних текстова, као и материјала који немају изричит облик.

Библиографија као наука која има и сопствене научне методе била је подложна промјенама у теоријском, а и практичном смислу. Можемо слободно потврдити ријечи теоретичара библиографије В. Максимовића који каже да је библиографија *прије свега стваралачка, стручна и научна дјелатност, неодвојива од осталих знанствених дисциплина, која даје веома разноврстан богат извор података и обавјештења*². Без обзира на све различитости, библиографија је присутна у научном смислу и теорија библиографије данас покушава да споји теоријско размишљање са иновантним рјешењима у пракси. Често се оно своди на властита искуства појединаца који настоје да представе њену комплексност.

Теорија библиографије треба да посвети више пажње социолошком аспекту развоја друштва, гдје библиографску информацију посматрамо као начин комуникације између корисника и досадашњих истраживања. Библиографија је намијењена посебној популацији корисника из научних и стваралачких професија. Према ријечима Валерије Павловић Леон³, библиографска трансформација знања представља интелектуални посао, који захтијева од библиографа способност спознавања, запажања и вредновања. Како ћемо је у библиографској пракси преточити и у ком ће она облику бити, зависи од историјских социокултурних при-

² Војислав Максимовић: *Основе теорије библиографије са примјерима*. 2. доп. изд. (Српско Сарајево: Филозофски факултет, 2003), 16.

³ Валериј Павловић Леон „Библиографска трансформација знања“, У *Библиотека као огледало васељење*. Изабрао и приредио Добрило Аранитовић. (Београд : Службени гласник и Библиотека Инђија, 2009), 383-396.

лика и захтјева пред које нас друштво поставља. Промјена статуса штампаних извора информација и пораст електронске продукције доводе у пракси до нове библиографске реалности. Промјена критерија и оцјене, као и начина понашања корисника у електронском окружењу наводе нас на један нови теоријски, али и практични приступ.

Данас наука и култура узмичу пред неким новим вриједностима. Мијења се систем образовања и све више је присутно мишљење о брзом стицању знања. Примјена рачунара, од основног до високог образовања, ствара будуће истраживаче и научнике који су одрасли на другим вриједностима и начину рада. Губи се интересовање за многе озбиљне научне теме, а и стрпљење у истраживачком смислу. Библиотеке организују свој рад уз помоћ савремених технологија и питамо се како прилагодити све послове новом процесу и брзини коју захтијева електронско окружење.

Сам однос према науци и култури, одражава се и на афирмацију библиографије. Узрочно последнички ланац промјена у култури према тумачењу Константина Григорјевича Фрумкина доводи до *доминације прагматике у начину живота, судара са реалном стварношћу, рађања и убрзања ритма рецепције информација и рушења истовремено њеног садржаја, који се разбија на мноштво фрагмената и различитих стилова. Такав преображај информатичког поља у коме обитава човјек, приморава га да преуређује своје мишљење и перцепцију у режим који сам назива алтернационим, за који је карактеристично брзо пребацивање са једног фрагмента информационог на други...Интернет и нове комуникације не само да стварају, већ у већој мјери олакшавају и изражавају нови однос човјека према информацији. Сходно томе појављује се и израз алтернацина култура што представља чешићу употребу*

*фрагментарних информација, а то доводи и до разбијања информација на прагматички употребљив фрагмент.*⁴

Библиотеке осавремењавају своје сервисе за бржи приступ и трансформацију знања, која се врши између појединаца. У библиографском смислу свака израђена библиографија представља и ново трансформисано знање. Библиографска трансформација знања као посебан мисаони процес у коме се образује нови сиже, гдје се врши преображај интерације између персоналног знања, библиографа и корисника, образује се оно што можемо назвати новом трансформацијом знања. Тај процес треба и теоријски сагледати са више различитих аспеката.⁵

Електронски каталози претраживи по свим параметрима и сложеним упитима, дају одговоре на многа питања које нисмо могли раније добити преко лисног или штампаног каталога. Сличности и разлике између библиографије и каталога у времену штампарске продукције било је једноставније дефинисати. Можда ће нам сада тај принцип помоћи да нађемо одговоре на питања о статусу и вредновању библиографије у електронском окружењу.

Теоријски и методолошки приступ у изради библиографије

У високоразвијеним земљама текуће и ретроспективне националне библиографије се најчешће израђују у електронском облику. У новом електронском окружењу питамо се: које нам и какве све библиографије требају? Одговори на та питања зависе свакако од развијености нашег друштва, могућности и његових потреба. Наше теоријске расправе о овим питањима су ријетке, а често и усамљене.

⁴ Константин Григорјевич Фрумкин: „Одакле прети опасност према књизи“. У *Пачевачко читалиште*, 10, 19, (новембар 2011), 87.

⁵ Исто. Валериј Павловић Леон: „Библиографска трансформација знања“.

Нешто чешће се бавимо критеријумима за израду библиографија. Неопходно је истаћи предности нових технологија у изради библиографије, али сагледати и иновантно размишљање стручњака који треба да бира већ научно верификован начин рада са новим захтјевима.⁶

Развој науке и појава нових научних дисциплина доводи до повећања броја часописа, научних публикација, зборника радова, монографија и других публикација у којима су објављени научни радови и библиографије. Библиографије, у односу на остале посреднике у информацијама, треба да пронађу своје мјесто у систему информација. Са становишта истраживача значајне су нарочито ретроспективне, стручне и персоналне библиографије. Националне текуће библиографије имају културолошку вриједност и значајне су за очување и изучавање националног идентитета једног народа. Њихов карактер је трајне вриједности и пожељне су и у штампаном и електронском облику.

У пракси се штампају разне врсте библиографија и раде их различити појединци и институције. Оне представљају важно полазиште за истраживача, а и библиотекарима представљају добар путоказ за даље истраживање. Сачињене су и према различитим принципима и методама. Колико су поуздане и употребљиве често немамо изражено мишљење научне јавности, а ни библиотечке струке.

Оно што је сигурно је, да су оне у свакој науци корисне. Израда библиографија се покушава стандардизовати и подвести под јединствене принципе теоријског и практичног приступа. Спорост у том послу и недостатак институција у данашњем времену, оставиће још дуго слободан

⁶ Милена Максимовић: „Нова библиографска реалност“. У: *Библиотеке будућности перспективе и развој*. Зборник радова са стручног скупа Бијељина 21-23. април 2010. (Вишеград: Друштво библиотекара Републике Српске, 2011), 140.

простор појединцима, можемо слободно рећи ентузијастима у овој области.

Вредновање библиографије у електронском окружењу

Важна су сазнања која својства у теоријско методолошком смислу треба да посједује стручњак практичар. Спајање теоријског размишљања са иновантним рјешењима у пракси често је сведено на искуства појединаца. Покушаји стандардизације у изради библиографије, у електронском облику и окружењу, супротстављени су досадашњој слободи библиографске трансформације знања.

Библиографија се обликује на различите начине у зависности од избора, информација и њиховог вредновања. Електронска библиографија нас ограничава на библиотечку базу, у којој у недовољно уређеним системима имамо само дјелимичне информације. Такав начин рада ограничава свеобухватност података и система вредновања. Вредносна одлуке које доносимо обично нису довољно релевантне и искључују први принцип у изради библиографије, а то је, да се она ради са књигом у руци, а и њену исцрпност. За сумирање претходних знања о предмету истраживања се такође морамо ослањати на различите врсте докумената који су сада осим штампаног облика и у различитим форматима. То усложњава одабир и приступ грађи, као и њено вредновање. Пописивање грађе најједноставније је и најбрже из библиографских база података, али непоузданост тражи понекада провјеру и корекцију записа, што могу да раде само библиографи-библиотекари. Класификација библиографске грађе, али и њена структура је веома сложен посао. У зависности од врсте библиографије ту се огледа највећа слобода у раду, а и способност библиографа, да одговори научном задатку. Електронска библиографија је ограничена на одређен и мали број

стручњака који се њоме баве, али има предности у приступу и могућностима њене допуне.⁷

Програмским рјешењима претраживања, уноса и исписа библиографије, као што је случај у систему COBISS, баве се тимови људи у националним библиотекама. Та рјешења нас ограничавају и упућују на стандардизацију и израду библиографија у оквиру институција⁸.

Очито да научна јавност много озбиљније схвата потребу израде библиографија и њиховог кориштења у научне сврхе. У горе наведеном препознајемо тенденцију да се озбиљним истраживачким послом, као што је библиографија, у новом електронском окружењу, баве тимови стручњака концентрисани у библиотечким установама. Њима су супротстављени стручњаци и појединци, који израђују разне библиографије, самостално или у пројектним тимовима, и стечена искуства у штампаном облику презентују научној јавности. Да ли и колико се бавимо овим проблемом и њиховим вредновањем?

Закључно разматрање

Проблеми у нашој библиографској пракси се јављају из неспремности државе да се овом проблематиком озбиљно бави, јер она изискује већа материјална улагања, а вјерова-

⁷ Гордана Ђилас: „Персоналне библиографије у електронском окружењу“. У Електронска библиотека. Међународна научна конференција Електронска библиотека, Београд, 25-28. 09. 2008. уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, (Београд: Филолошки факултет, 2009), 595-607.

⁸http://www.cobiss.net/platforma_cobiss-SR.htm. У упутству назначено је да „При изради Personalnih bibliografija □□Bibliografija ustanova □□Bibliografija istraživačkih grupa * □□Bibliografija prinova, kao i na njihovo sortiranje i ispis (ispis bibliografskih jedinica moguć je u tri oblika: ISBD, ISO 690, IEEE, s apstraktom ili bez njega, u jednoj ili dvije kolone, s registrima: naslova, imena, predmetnih odrednica ili UDK brojeva; moguć je i prijenos bibliografija u formatima COBISS, HTML, LaTeX ili XML) kod nas se koriste uputstva COBISS platforma“.

тно и у нашем недовољном ангажовању у представљању значаја библиографије научној јавности.

За израду електронских библиографија, којима треба да су посвећени тимови истакнутих стручњака и научника у библиотекарству, потребно је обезбедити све претпоставке. Аутоматизација у овом послу тражи већу професионализацију, научну валидност и вредновање.

Већина библиотека у Републици Српској није у систему узајамне каталогизације, па не постоје ни основне могућности за израду електронских библиографија. Прецизност података, нормативна база аутора, редакција каталога и добра програмска рјешења само су основа за иновантна размишљања.

Питањима теорије и праксе библиографије и њеног вредновања у електронском окружењу, је посао којим се треба бавити читав тим људи. Скромни досадашњи резултати упућују нас на ентузијазам у библиографској теорији и пракси. Недостатак библиографског института се осјећа, како у теоријским истраживањима, тако и у практичној реализацији и доводе до шароликости у приступу, њеном вредновању и изради библиографија.

Зато је тешко бити научни радник у овако расцјепканом и парцијалном научном окружењу које је одраз сиромаштва и непрепознатљивости правих вриједности.

Литература:

1. Ђилас, Гордана: „Персоналне библиографије у електронском окружењу“. У *Електронска библиотека*. Међународна научна конференција Електронска библиотека, Београд, 25-28. 09. 2008. уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић, 595-607. Београд: Филолошки факултет, 2009.
2. Леон, Валериј Павловић „ Библиографска трансформација знања“, У *Библиотека као огледало васељење*. Изабрао и приредио Добрило Аранитовић.385-386, 392, Београд : Службени гласник и Библиотека Инђија, 2009.

3. Максимовић, Војислав. *Основе теорије библиографије са примјерима*. 2. доп. изд. Српско Сарајево: Филозофски факултет, 2003.
4. Максимовић, Милена: „Нова библиографска реалност“. У: *Библиотеке будућности перспективе и развој*. Зборник радова са стручног скупа Бијељина 21-23. април 2010, 140. (Вишеград: Друштво библиотекара Републике Српске, 2011).
5. Фрумкин, Константин Григорјевич: „Одакле прети опасност према књизи“. *Пачевачко читалиште*, 10, 19, (новембар 2011): 87.

Evaluation of bibliography in electronic environment

Summary: Bibliographic review is subject to the requirements of the historical and social moment. In this sense, conditions, methods, evaluation and bibliography presenting are changing. The attitude towards science and culture in our society reflects on the attitude towards bibliography. Bibliography is intended for a specific population of users from the scientific and creative professions. Bibliographic transformation of knowledge is an intellectual work, which requires the ability of perception, observation and evaluation from the bibliographer. Evaluation of bibliography and its presentation in an electronic environment is less and less gaining in importance. Unfavorable attitude toward science and culture in the new social relations leaves the bibliography, unnaturally, at the margins in the development of modern librarianship in general. In this work the author mainly deals with the problems of bibliography evaluation and tries to make at least a small contribution to its affirmation.

Key words: Bibliography, bibliography evaluation, electronic bibliography, printed bibliography.

Др Добрила Бегенишић
Народна библиотека Србије
Београд
dobrila.begenisic@nb.rs

УДК: 027-052
DOI: 10.7251/BSCSR1405012B

БИБЛИОТЕКЕ И СКРИВЕНИ КОРИСНИЦИ

Сажетак: У раду се разматрају могућности како да библиотеке напусте своју пасивну улогу и како да постану активни чиниоци културног живота заједнице у којој делују. Већина наших библиотека испуњава своју класичну улогу према корисницима, а само поједине, напредне библиотеке успеле су да осавремене своје услуге. Досадашња модернизација услуга огледала се пре свега у примени нових технологија и понудама нових садржаја на лицу места, дакле у самој библиотеци. Само мали број библиотека направио је значајан искорак и кренуо у сусрет корисницима. А то значи да библиотеке треба да понуде мобилне услуге, да са својим садржајима буду присутне на разним местима, а посебно да се приближе групацијама становништва које из неког разлога не долазе у библиотеку: немају навику да одлазе у библиотеку или нису спознали њен значај као установе културе, али и онима који немају могућности да користе библиотеку, а то би желели, а то су особе смештене у установама стационарног типа (домовима, болницама, затворима) као и становништво у удаљеним срединама. У раду се дају нека конкретна решења за имплементирање ових услуга, као и примери добре домаће и иностране праксе.

Кључне речи: кориснички сервиси библиотека, библиотеке и посебне групације становништва, мобилне библиотечке услуге, библиотеке и пасивни корисници.

Основне функције јавних библиотека

О основним функцијама јавних библиотека које се тичу њихове образовне, информационе, културне и рекреативно-забавне функције већ смо говорили у више наврата. Такође смо говорили о основним међународним смерницама и препорукама којима се регулише та област (IFLA / UNESCO смернице за развој јавних библиотека). Ипак,

успешност рада сваке јавне библиотеке одређује се степеном њене успешности у локалној средини, а то значи у испуњавању захтева заједнице у којој та библиотека делује. А свака заједница је сама по себи врло специфична и има одређене потребе које су карактеристичне баш за њу. Библиотеке у савременом свету имају обавезу да се прилагодје заједници у којој делују, специфичним захтевима њених корисника и њиховим потребама.

Овај рад посветићемо специфичним групацијама корисника које смо назвали тзв. „скривени корисници“, а којима се у нашим срединама не посвећује довољно пажње. У обзир ће бити узета деца најранијег узраста, особе које се из неких разлога налазе у установама затвореног типа, као и припадници других специфичних група које се привремено или трајно налазе у локалној заједници.

Библиотечке услуге за бебе и децу

Задатак јавних библиотека је да пружају услуге корисницима од рођења, дакле од најраније доби, па до краја живота, без обзира на околности и услове у којима те особе живе, раде или бораве и без обзира на њихову верску или расну припадност, степен образовања, здравствено стање и слично. О значају пружања библиотечких услуга деци најраније доби, сведочи и постојање смерница које прописују начин на који се пружају библиотечке услуге за бебе и децу. Укључивање беба и деце најраније доби у библиотечке услуге је појава која је у свету постала актуелна деведесетих година 20. века. Битан моменат за увођење ових услуга било је усвајање *Конвенције УН о правима детета* 1989. године¹. У тој декларацији нагласак се ставља и на развојна права детета, у смислу његових интелек-

¹ [http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf)

туалних права. У испуњавању интелектуалних права дечета битну улогу игра библиотека, пошто она омогућава приступ култури, образовању и информацијама. Према помешној конвенцији нема никаквог разлога да деца најраније доби буду искључена из библиотечких услуга.

Од момента усвајања ове *Конвенција* до момента када је IFLA усвојила стандарде за ову групацију становништва, многе библиотеке у свету су препознале потребе породица са децом тог узраста да се укључе у програме библиотечких услуга и кренуле су са имплементацијом програма за њих. Кроз програме укључивања деце најранијег узраста и њихових родитеља или старатеља, библиотека је добила једну нову функцију, која је веома битно за друштво, а то је подршка породици.

Укључивање беба у библиотечке услуге значи укључивање читаве породице. Поред подршке породици, библиотека на овај начин испуњава још једну своју битну функцију а то је развој писмености, пошто се, према најновијим истраживањима, писменост развија од рођења.

Увођење библиотечких услуга за бебе није нимало лак задатак пошто се тиме отвара низ других питања: како ускладити библиотечке услуге у целини, како одговорити на специфичне захтеве родитеља у урбаним и сеоским срединама, тј. како обухватити све, како укључити и децу са посебним потребама, како обезбедити услуге за децу припадника свих културних заједница у средини. Обавеза је библиотеке да услуге понуди свима без изузетка, а то би у овом случају значило да те услуге морају да се понуде и породицама са децом које живе у сеоским срединама или удаљеним местима, где не постоје библиотеке. Да би се испунио овај задатак потребно је обезбедити покретне библиотеке или адекватан простор где би се пружале те услуге. За ту врсту услуга потребно је издвојити додатна

новчана средстава и утрошити више радне снаге и радног времена.

Без обзира на велике издатке и повећан обим посла, ова мисија библиотека веома је важна. Уколико и деца најраније доби постану корисници библиотеке то је знак да ће они до краја живота остати њени корисници. На тај начин обезбеђују се корисници библиотеке у будућности.

Пружање библиотечких услуга у најранијем детињству, доприноси социјализација детета у најранијој доби, пошто оно на тај начин стиче осећај да је део социјалне заједнице. Осим социјализације, развијају се и друге вештине, као што је развој говора путем читања песмица, затим развијање љубави према књизи и библиотеци.

Циљ ове акције нису само деца него и они који се њима баве, а то су родитељи, старатељи, други чланови породице, друге одрасле особе које се баве децом, књигама и медијима.

Места где се могу изводити читалачке услуге за децу су, поред самих библиотека, могу бити и чекаонице, породични центри, дечји вртићи.

Што се избора грађе тиче, она мора бити пажљиво одабрана, прилагођена узрасту и по садржају и по квалитету, а то су разне играчке, сликовнице и друга грађа.

Да би се успешно промовисала дечја одељења и услуге за ову категорију деце, потребно је да се створи позитивна слика у јавности о тим услугама. За стварање позитивне слике могу се користити разна средства за промовисање, леци са обавештењима о радном времену и услугама, али и промоције програма и других услуга и активности.

Оно што је посебно битно, а што увек наглашавамо је квалитетан кадар. Имајући то на уму потребно је да дечји библиотекари буду едуковани за рад са децом, да имају сазнања о развоју деце, о развоју ране писмености код њих, треба да буду креативни, да осмишљавају креативан и

интерактиван рад са децом. У рад библиотека треба да се укључе и волонтери, они могу да читају наглас, да воде неке програме, да се друже са децом.

Што се финансирања тиче, могуће је да то буду и државне инстанце, министарства за децу и омладину, министарства надлежна за библиотеке, али препоручује се и рад по пројектима, пошто је на тај начин најлакше обезбедити финансирање.

Поред обезбеђивања адекватног простора за децу тог узраста и њихове родитеље, за успешну реализацију потребно је детаљно разрадити план организације, а то значи осмислити програме, успоставити сарадничке односе са другим организацијама које се баве децом и бебама, обезбедити стручне предаваче о различитим темама као што су родитељске вештине, припрема за вртић, социјализација детета. Битно је да се подстакну и неформална окупљања и дружења како би се изграђивало самопоуздање и неговале вештине решавања проблема код родитеља и одгајатеља. Понуђене услуге треба представљати на свим језицима који се говоре у заједници, зато треба запошљавати стручно особље различитог културног порекла које ће разумети потребе мултикултурног становништва заједнице.

Пројекти који су се спроводили на ове теме у свету имали су за циљ да се учврсти положај јавних библиотека у образовном процесу. Најприкладнији начин су радионице, а теме тих радионица могу бити различите: нпр. причање прича (организовање играонице где се причају приче), образовање најмлађих, помоћ родитељима у почецима образовног процеса за децу, предавања психолога, педагога, лекара.

У реализовању ових услуга потребно је обезбедити сарадњу са уметницима, глумцима, добротворним организацијама које би финансирале те програме (у виду поклона новорођенчади, поклона деци која посећују библиотеке).

Библиотечке услуге за особе у установама стационарног типа

Веома битан задатак библиотека је да пружају библиотечке услуге особама које нису у могућности да користе уобичајене библиотечке услуге. У те групације становништва спадају особе које су физички изоловане услед неких специфичних околности (затвори, душевне болнице, домови за стара лица, особе на болничком лечењу) или особе које живе изоловано услед неких других околности.

Свака од ових група становништва захтева посебан третман и добро осмишљен приступ. Пружање услуга затвореницима треба да буде усклађено са *Опитом декларацијом о људским правима* коју доносе Уједињене нације, а према којој се тежиште са казне пребацује на образовање, рехабилитацију и конструктивно провођење времена. Због тога затворска библиотека постаје веома важан део затворског живота. Рад са овом групом становништва прописује се такође међународним смерницама, које се односе на све установе где су особе затворене по казни, па и на малолетнике.²

Сви програми који се нуде овој групи корисника треба да буду договорени и усклађени са затворским или другим надлежним властима. Задаци и циљеви тих програма морају бити јасно наведени. Услуге се морају обезбедити у установи у којој бораве, дакле у затворну или васпитно поправној установи у којој се налазе. Свака установа овога типа треба да има своју централну библиотеку, која мора бити добро организована. У тој библиотеци треба да постоји мањи фонд актуелне литературе који би, према препорукама Смерница требало да се мења једном месечно. Уколико затвореници имају право да се крећу по целом

² *Guidelines for library services to prisoners* (<http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-92>)

простору, треба стално да им је доступна библиотека, а уколико им је кретање ограничено потребно је да им је доступан каталог или информација о књигама које им је могуће доставити. Што се опреме ових библиотека тиче, оне морају бити адекватно опремљене, имати адекватан простор и опрему, информационе технологије у мери у којој је то дозвољено, садржаји који се нуде треба да буду усклађени са ситуацијом и прописима затворског живота.

Према Смерницама сви затвори који имају више од 500 затвореника треба да запосле једног библиотекара са пуним радним временом, а радно време библиотеке мора бити јасно истакнуто и дефинисано.

Тематика грађе која ће се наћи треба да буде врло профилисана, потребно је да буду заступљене актуелне теме, лагана литература, али и референсни фонд, свакако правна грађа, стрипови, грађа за особе са посебним потребама ако их ту има, слагалице и друштвене игре, периодичне публикације, затим новине (како би били обавештени о домаћим и светским догађајима и остали у додиру са заједницом). Специфичне потребе могу се допуњавати међубiblioteчким позајмицом.

Осим књига и читања, затвореницима је потребно обезбедити и друге програме који се тичу писмености, развоја културних потреба, као што су сусрети са писцима, клубови књига и дискусије, литерарне награде, музички програми, часови описмењавања, прославе празника и културне манифестације.

Што се тиче група становништва које су изоловане из неког другог разлога, а не због казне, и за њих су веома битне све институције културе, а посебно библиотеке. Преваходни циљ је да се понуђеним програмима ови људи укључе у заједницу и да се спречи њихова изолованост. Могућности за то су разне: подршка образовању, креативност, усвајање нових вештина, спровођење разних

курсева и програма из културе. Поред грађе и других извора, библиотеке треба да пружају и разне информације, које могу бити од помоћи за усавршавање или за организовање слободног времена. А све те услуге треба да буду и виртуелне и класичне.

Пошто је за проширен обим услуга потребан и већи број сарадника, могуће је ангажовати и волонтере, пошто су они посебно погодни за пружање услуга овој групи становништва, пошто би тај ангажман био обострано користан.

Услуге које на овај начин могу да се пруже су разне: саветодавне, стручне, организовање изложби (посебно путујућих), пружање услуга у удаљеним срединама.

Простор за пружање ових услуга и радно време не могу бити фиксирани, него флексибилни. Услуге треба да се изводе на разним местима (у болницама, затворима, домовима за старе, у сеоским срединама) у различито време.

Библиотеке које се постарају за ове групације становништва веома брзо ће бити препознате од стране своје заједнице као битан фактор у друштву. Прихватањем ове групе становништва и отварањем врата за њих библиотеке ће поправити свој имиџ и доћи ће до промене јавне представе о њима.

Битно је да библиотека својим услугама обухвати и незапослене и необразоване особе, бескућнике као и особе које су припадници мањина или имигранти, избеглице или азиланти којих је из дана у дан све више и у нашим срединама.

О развијеној библиотеци и савременим услугама могуће је говорити тек када библиотеке изађу из оквира свог класичног и свакодневног деловања и када осмисле и понуде услуге за све групе становништва којих има у заједници у којој библиотека делује. Обухватање целокупног

становништва уз поштовање међународних стандарда и конвенција, омогућиће да библиотеке опстану на тржишту услуга и да буду препознате као респектабилан фактор у који вреди улагати. Уколико библиотеке остану пасивне, њихова улога ће бити све мање препозната у друштву, а тиме ће бити угрожено и њихово постојање. Препорука је да се стално осмишљавају нове услуге, које ће пратити и адекватна реклама и представљање, како би се на тај начин скренула пажња на библиотеку и осигурало њено место у друштву.

Литература

<http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-100>

<http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-92>

<http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-61>

<http://www.ifla.org/publications/ifla-professional-reports-123>

Libraries and hidden users

Summary: This paper discusses the possible ways of libraries leaving their passive role and becoming active agents of cultural life of the community in which they operate. Most of our libraries fulfill their traditional role toward users, just some advanced libraries have been able to modernize its services. The current modernization services reflected primarily in the application of new technologies and offering new facilities on site, that is in the Library. Only a small number of libraries made a significant step forward and set off to meet customers. This means that libraries should offer mobile services, to be present in many places with their services, especially to reach out to groups of people who, for some reason, do not come to the library or do not know its importance as a cultural institution, and those who are not able to use the library, but wish to, and these are people who are in residential type institutions (homes, hospitals, prisons) as well as people from distant areas. The paper presents some specific solutions and implementation of these services, as well as examples of good domestic and foreign practice.

Key words: library user services, libraries and special population groups, mobile library services, libraries and passive users.

Биографија

Др Добрила Бегенишић је дипломирала на Филолошком факултету у Београду 1995. (Одсек за немачки језик и књижевност). На истом факултету магистрала 2001. године и докторирала 2010. године (Смер: наука о језику).

Запослена у Народној библиотеци Србије од 1996. године: 1996 – 2005 референт за међународну културну сарадњу и размену публикација са земљама немачког говорног подручја; 2005 – 2012 начелница Одељења селективне набавке; 2012 - 2013. координатор научноистраживачког рада у Одсеку за научноистраживачки рад; од 2013. начелница новоформираног Одељења за научноистраживачки рад у Народној библиотеци Србије. Стекла стручно звање „библиотекар саветник“ 2004. године.

Учесница међународних и домаћих конференција на тему библиотекарства и информационих наука, филологије и културне баштине, ауторка стручних и научних чланака у домаћој и иностраној периодици, члан уређивачког тима едиције „Савремена библиотека“, предавач за имплементацију програмске опреме COBISS 3 (Набавка), ауторка акредитованог програма сталног стручног усавршавања у библиотечко-информационој делатности, уредница едиције „Библиотеке и библиотекарство код Срба“, члан „Издавачког савета Народне библиотеке Србије“, члан Стручног савета НБС. Више пута боравила на стручним специјализацијама и усавршавањима у иностранству. Преводиолац за немачки и руски језик.

Део радног времена ангажована на Универзитету у Источном Сарајеву на Студијском програму за немачки језик и књижевност. Стекла звање доцента 2011. године.

Члан Библиотекарског друштва Србије, члан Удружења стручних преводаца Србије и члан Комисије за стандардизацију терминологије при Институту за стандардизацију Србије.

Татјана Дуновић
Народна и универзитетска
библиотека Републике Српске
Бања Лука
tatjana.dunovic@nub.rs

УДК: 027.54:025.17
DOI: 10.7251/BSCSR1405022D

НЕКЊИЖНА ГРАЂА У ЗАВИЧАЈНИМ ФОНДОВИМА НАРОДНИХ БИБЛИОТЕКА - прикупљање, обрада и чување -

Сажетак: Завичајни фондови представљају систематски прикупљану, класификовану и каталошки обрађену библиотечку грађу која се својим садржајем односи на завичај и његове становнике. Као посебно издвојена збирка, која се састоји од библиотечке грађе свих формата, ова збирка захтјева другачији приступ селекцији, обради, смјештају и коришћењу.

У раду су укратко приказани критеријуми по којима се грађа сакупља у завичајне збирке, те врсте библиотечке грађе које обухвата завичајни фонд, а посебна пажња је посвећена каталошкој обради и примјени међународног стандарда за обраду некњижне грађе, као и стручној и предметној обради, приказана кроз примјере у пракси.

Народне библиотеке, без обзира на величину могу се издвојити својом богатом, разноврсном и квалитетно сређеном завичајном збирком, у којој ће некњижна грађа као незаобилазни дио завичајног фонда, употпунити слику културних вриједности локалне средине.

Кључне ријечи: некњижна грађа, каталогизација, ISBD (NBM), стручна и предметна обрада некњижне грађе, завичајна збирка

Успостављање и организација завичајне збирке у народним библиотекама дуготрајан је и озбиљан задатак који захтијева стручно оспособљено особље, јасан концепт, истраживачки рад на прикупљању и попуњавању збирке, праћење издавачке и штампарске продукције, селекцију и обраду грађе, чување и заштиту. За успјешно остваривање

овог задатка неопходна је стручност, преданост и иницијатива библиотекара у завичајном одјељењу.

Закон о библиотечкој дјелатности¹ обавезује народне библиотеке да формирају завичајну збирку у којој ће чувати „по један примјерак свих штампаних и на други начин умножених публикација са подручја на којем делују“². Надаље, народне библиотеке дужне су „да прибаве и чувају у завичајној збирци и штампане и на други начин умножене публикације које су објављене ван подручја на ком библиотека делује, а односе се на то подручје, као и дјела значајних аутора са тог подручја, а који живе и раде ван њега“³.

У стручној литератури дефинисани су критеријуми по којима се прикупља грађа за завичајну збирку па се у „завичајном фонду“ мора наћи грађа:

- која се односи на завичај или његове појединце,
- чији су аутори са територије завичаја, односно чији су аутори на одређен начин везани за завичај,
- која је штампана или објављена на територији завичаја ...“⁴.

Библиотечка грађа која чини завичајни фонд обухвата:

- монографске публикације (књиге, сепарати, старе и ријетке књиге, уџбеници, албуми, каталози изложби),
- серијске публикације (новине, часописи, годишњаци, календари),
- картографске публикације (географски атласи и карте, планови градова и сл.),
- музикалије,

¹ Закон о библиотечкој дјелатности. Службени гласник Републике Српске, бр. 52/01, 39/03 и 112/08.

² Исто

³ Исто

⁴ Вукићевић, Дејан. Завичајни фондови, Београд : Службени гласник ; Инђија : Народна библиотека "Др Ђорђе Натошевић", 2011, стр. 53.

- графичке мапе и гравире,
- некњижни материјал (грамофонске плоче, касете, филмови, дијафилмови, слајдови, видеокасете, фотографије, разгледнице),
- ситан библиотечки материјал (плакати, леци, позивнице, проспекти, пропагандни материјал за индустријске производе и сл.),
- рукописну грађу (дневници, мемоари, преписка, биљешке, рукописи писани руком или машином),
- електронске изворе,
- службени, документационо-информациони материјал општинских органа и установа, школа, културних и спортских удружења и друштава⁵.

У саставу завичајних фондова могу се налазити легати и библиотеке цјелине.

За сагледавање стања завичајних фондова народних библиотека у Републици Српској коришћени су подаци из анкета о библиотечком пословању. Из тог прегледа уочљиво је да резултати, посебно они који се односе на некњижну грађу у завичајним збиркама нису задовољавајући.

Све народне библиотеке у Републици Српској имају формирану завичајну збирку, али су најчешће библиографски обрађене само монографске публикације, те дијелом серијске, док је за осталу грађу у великом броју библиотека изостала библиографска обрада.

У завичајним фондовима 50 народних библиотека налазе се 24.824 монографске публикације. Величина фонда је различита, па распон од 1.000 до 1.340 библиографских јединица има шест библиотека (1.001, 1.100, 1.200, 1.192, 1.272, 1.340), седам библиотека има између 500 и

⁵ Стаматовић, Десанка. Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова, Заједница библиотека, 10, 2, 1982. стр. 21-22.

1.000, а 18 библиотека завичајних монографских публикација броји између 100 и 500 (једна 405, једна 324, осам до 300 и осам до 200). Тринаест библиотека навело је да имају мање од 100 библиографских јединица, а два су драстична примјера са пет и двије јединице.

За серијске публикације подаци су знатно скромнији. Четири народне библиотеке имају до 159 јединица серијских публикација, али не знамо да ли новина или часописа, ни колико свезака и годишта. Седам библиотека има од 41 до 75 јединица серијских публикација, десет библиотека у завичајним фондовима чува од 10 до 25 наслова периодике. Највећи број библиотека, њих 15 има до 10 наслова (двije 9, једна 8, двije 7, једна 6, три 5, једна 4, једна 2 и четири по 1 наслов). Осталих 12 у завичајној збирци нема периодичних публикација.

Збирка некњижне грађе у завичајним фондовима народних библиотека обухвата 9.632 јединице, међу којима су најбројније фотографије: 8.229 јединица, а има и 10 албума са фотографијама. Све друге збирке су много мање. Рукописна грађа обухвата 750 библиографских јединица. Картографска грађа броји 213 библиографских јединица, аудиовизуелна 349, а штампаних музикалија има укупно 81 јединица.

Ови подаци дјелују још неповољније када кажемо да 23 народне библиотеке у завичајним фондовима немају збирке некњижне грађе.

Библиографска обрада грађе завичајне збирке подразумева познавање међународних стандарда за библиографски опис свих врста грађе. За монографске публикације користи се ISBD(M), за серијске ISBD(CR), ISBD(CM) користимо за обраду картографске грађе, а ISBD(NBM) за обраду некњижне грађе. Ако обрађујемо електронске изворе користимо ISBD(ER) - стандард за опис електронских извора. Сви ови стандарди прописују редослијед

елемената описа и утврђују систем интерпункције за опис и омогућавају усаглашену алфабетску каталогизацију и међународну размјену библиографских записа. Од каталогизатора се очекује да добро познаје ове стандарде и њихове одредбе примијењују у свом свакодневном раду.

Ако се вратимо на каталожку обраду некњижне грађе утврдићемо да обрада ове врсте грађе највише подлијеже библиографској обради по ISBD(NBM) стандарду. По њему ћемо обрађивати плакате, аудио и видео касете, те музику или филм на CD-у или DVD-у, разгледнице, фотографије, колекционарске албуме, графике, документациони материјал, дјечије игре (пазле, игре меморије, карте за игре), предмете, макете и др.

ISBD(NBM) стандард доноси дефиниције за термине који се користе у посебном значењу, интерпункцију за подручја библиографског описа, стандардне скраћенице, изворе података, те језик и писмо описа.

Већ само прво поље библиографског описа (подручје стварног наслова и података о одговорности) за многе врсте некњижне грађе може бити проблематично јер не постоји насловна страна или само један одговарајући извор података који би био јединствен у свим случајевима. Приоритет обично имају извори који су трајно везани за јединицу у односу на изворе који су са јединицама случајно или повремено повезани. То значи да ће нпр. насловни кадрови филма или наљепнице на CD имати предност у односу на спремиште/кутију у којој се налази или попутну текстуалну грађу која се може наћи уз било коју од ових јединица.

Иза главног стварног наслова наводи се општа ознака грађе да би се одмах на почетку описа означило којој врсти грађе припада наша јединица. ISBD(NBM) стандард препоручује опште и посебне ознаке различитих врста данас

доступне грађе. Из досадашње праксе могу се издвојити сљедећи примјери:

ако обрађујемо филм или снимак концерта и сл. на видео касети или CD/DVD-у општа ознака грађе биће [Видео снимак];

ако имамо аудио касету или CD/DVD на којем се налази само звук (музички или немузички) и нема попутне визуелне слике општа ознака грађе биће [Звучни снимак];

општу ознаку [Сликовна грађа] имаће плакати, разгледнице, фотографије, технички цртежи, умјетничке репродукције и сл.

ако обрађујемо дјечије играчке (слагалице, друштвене игре и сл. који се налазе у комплету ставићемо да је то [Комплет].

За географску грађу (географске карте, туристичке карте, мапе, планове градова, атласе, глобусе) која се обрађује по ISBD(CM) стандарду општа ознака биће [Картографска грађа], а за ноте ознака [Штампане музикалије].

Општу ознаку грађе наводимо језиком и писмом библиографског сједишта, великим почетним словом и у угластим заградама.

Приликом уноса података о одговорности придржавамо се познатог начела да је допринос у стварању умјетничког или интелектуалног садржаја критериј за одабир података о одговорности. Важно је да су подаци о одговорности истакнути на прописаним изворима података.

Подаци у подручјима издања и издавања не разликују се у односу на ISBD(M) стандард и уносе се у опис уколико су наведени на јединици грађе.

Посебна ознака грађе идентификује одређену врсту грађе којој јединица припада и уноси се у подручје материјалног описа који именује физички дио или дијелове, наводи број дијелова који чине јединицу и наводи мјере и опсег. ISBD(NBM) стандард препоручује термине: CD-

ROM, DVD, видео касета, аудио касета, грамофонска плоча, плакат, разгледница, фотографија, слагалица, графички лист, макета.

У подручје општих напомена уносе се сви детаљи који су карактеристични за примјерак који се обрађује, а односе се на било који аспект физичке спољашности или садржаја јединице који може бити значајан за истраживање завичаја.

Код стручне и предметне класификације некњижне библиотечке грађе за завичајне фондове користе се усвојени међународни стандарди и уз примјену постојећих таблица, упутстава и приручника за УДК и предметну обраду⁶. Класификује се садржај и иза главног броја додаје се општи помоћни број за облик из УДК таблица из којег се види физички облик јединице, нпр.

- за грамофонске плоче (086.72)
- за оптичке звучне записе (ЦД) (086.76)
- за видео записе (видео касете, ДВД) (086.8)
- за графике (084)
- за фотографије (084.12)
- за разгледнице (084.121)
- за плакате (084.5)
- за календаре (059)

а при предметној класификацији облик ћемо изразити помоћу формалне пододреднице.

Препорука за сигнирање завичајног фонда⁷ је по *numerus currensu* у оквиру формата за поједине врсте грађе. Испред ознаке формата и редног броја може се ставити словна ознака дијела фонда којем припада, нпр. З, ЗЗ, ЗЗБ.

⁶ Поповић, Емил. Стручни каталог, Београд : Народна библиотека Србије, 1982.

Глумац, Дивна. Предметни каталог у библиотеци општег типа, Београд : Народна библиотека Србије, 1980.

⁷ Стаматовић, Десанка. Нав. дј. стр. 29-30.

Грађу из завичајних збирки треба што потпуније описати, што значи да ће се у опису биљежити сви наслови, сви аутори (текста, илустрација, фотографија, нота, уредници, сакупљачи), подаци о издању, издавачи и штампари, исцрпан материјални опис, потпун опис издавачке цјелине и детаљне напомене. Предметна обрада је такође, од изузетне важности и мора јој се посветити значајна пажња.

Инвентарисање библиотечке грађе из завичајног фонда требало би вршити одвојено од општег фонда народне библиотеке. Уколико се из општег фонда издваја грађа за завичајни фонд онда такву грађу треба преинвентарисати. Према Правилнику о јединственој обради библиотечке грађе⁸ за сваку врсту библиотечког материјала води се посебна књига инвентара у којој су прописани подаци који се у њу уносе.

Посебну књигу инвентара за монографске публикације из завичајних збирки има 10 народних библиотека у Српској, док остале народне библиотеке ову грађу инвентарису оквиру књиге инвентара за монографске или серијске публикације.

Исцрпном библиографском обрадом, адекватним смјештајем и чувањем грађе из завичајних збирки посао око њих не завршава. Популарисање грађе из наших завичајних фондова има вишеструки значај за народну библиотеку и средину у којој се налази, оно доприноси јачању интереса за завичај, његову прошлост, садашњост и будућност.

На крају можемо рећи да представљени подаци приказују величину и организованост завичајних фондова у народним библиотекама и ми не можемо бити задовољни нивоом на ком се налазе, зато морамо истрајати на задатку

⁸ Правилник о јединственој обради библиотечке грађе. Службени гласник Републике Српске, бр. 17, 2002.

формирања и одржавања завичајних збирки, како бисмо поправили њихово укупно стање.

Non-book material in regional collections of National libraries

- the collection, processing and storage -

Summary: Regional collection is systematically collected and cataloged library material whose content relates to the region and its people. As a distinctive collection, which consists of library materials of all formats, this collection requires a different approach to the selection, processing, placement and usage.

This paper briefly presents the criteria by which the material is collected for the local collection, and types of library materials that are included in local collection, with a special attention paid to the catalog processing and application of international standards for the treatment of non-book materials, as well as to professional and subject processing, shown through examples in practice.

National libraries, regardless of size can be identified with its rich, varied and well arranged local history collection, in which non-book materials as an essential part of the Regional Fund, complete picture of the cultural values of the local community.

Key words: non-book material, cataloguing, ISBD (NBM), professional and subject cataloguing of non-book material, regional collection

Биографија

Татјана Дуновић рођена је у Бањој Луци 28. септембра 1971. године. Дипломирала је на Филозофском факултету у Бањој Луци, на Одејку за српски језик и књижевност. Магистарски рад под називом *Организација и библиографска контрола некњижне грађе* одбранила је 2009. године у Задру. Запослена је у Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске од 2001. године. Од октобра 2012. године руководилац је Матичне службе ЈУ Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске.

Јелена Митровић
Народна библиотека Србије
jelena.mitrovic@nb.rs

УКД: 02:005
DOI: 10.7251/BSCSR1405031M

РАНГАНАТАНОВА „ЗЛАТНА “ ПРАВИЛА БИБЛИОТЕКАРСТВА КРОЗ ПРИЗМУ БИБЛИОТЕКЕ КАО ИНФОРМАЦИОНОГ ЦЕНТРА

Сажетак: Математичар по раном опредељењу, библиотекар по духовном избору, Ранганатан је исткао „златну“ ниску својих пет закона библиотекарства и на тај начин дао свој допринос једној професији чија ће неопходност бити све више изражена. Та правила претендују да добију статус нормативних закона, али би већу ефикасност имала када би их библиотекари доживљавали као своју навику, као нешто против чега се не може и не сме. Без обзира на чињеницу да једино што је извесно је промена, да библиотеке непрекидно мењају своју физиономију не би ли се прилагодиле све већем тржишту информација, у Ранганатановим „златним“ правилима можемо наћи универзалну вредност. Терминологија је оно што одолева зубу времена, али добре принципе који утиру пут једном специфичном погледу на свет треба неговати и чувати. Било да говоримо о књизи или електронском документу, каталозима или он-лајн ресурсима, читаоцу или кориснику, суштина остаје иста. Стога овај рад има за циљ да покаже да се Ранганатанова „златна“ правила могу применити и на библиотеку која је средиште тог новог, још увек недовољно истраженог, информационог универзума.

Кључне речи: Ранганатан, пет закона библиотекарства, библиотека као информациони центар.

Ранганатанова „златна“ правила библиотекарства имају универзалну вредност, упркос чињеници да је од тренутка њиховог настанка прошло више од пола века и да су библиотеке у том периоду непрекидно мењале своју физиономију не би ли се прилагодиле све захтевнијем тржишту информација. Математичар по раном опредељењу, библи-

отекар по духовном избору, Шијали Рамамрита Ранганатан (1892-1972) је формулишући пет закона или „златна“ правила библиотекарства, дао значајан допринос развоју библиотечке делатности. Његова „златна“ правила библиотекарства гласе:

1. Књиге су за коришћење
2. Сваком читаоцу његова књига
3. Свака књига своје читаоцу
4. Поштујте време својих читалаца
5. Библиотека је организам који се развија¹

Иако се на први поглед чини да су једноставна, ова правила није нимало лако следити. Објављена 1931. године, она осликавају идеал коме пракса библиотечког пословања треба да тежи. Терминологија је оно што одолева зубу времена, а праве принципе који утиру пут једном специфичном погледу на свет треба неговати и чувати.

Када говоримо о терминологији, од великог је значаја осврнути се на сам термин „књига“ у Ранганатановим правилима, термин који је често био узрок разних оспоравања у многим тумачењима. Ранганатан је тим појмом подразумевао много ширу лепезу могућности, него што то на први поглед изгледа. И у његово време су постојале различите врсте библиотечке грађе, и не може се веровати да их није узео у обзир приликом формулисања ових закона. И сам је једном приликом изјавио да је „књига“ на коју је он мислио само представник различитих библиотечких јединица, прва међу једнакима, најпрепознатљивија у обиљу других садржаја. Само они који разумеју књигу, начине на које она преноси своје поруке и утиче на људе, умеће да пошту-

¹ S. R. Ranganathan, Five Laws of Library Science (Madras: Madras Library Association; London: Edward Goldston). <http://dlist.sir.arizona.edu/1220>. (preuzeto 30.01.2011).

ју и користе на адекватан начин и друге носиоце информација.

Наћи пандан термину „књига“ у Ранганатановим „златним“ правилима који се може применити и на савремену библиотеку, чија је једна од важних улога и улога информационог центра, није нимало лак задатак. „Књига“ може постати „информација“, „документ“, „информациони извор“. Сваки од ових термина се може употребити, али узимајући у обзир да је основна улога информационог центра да прикупља, организује, чува и даје на коришћење информације, најбоље решење би било „књигу“ заменити „информацијом“. Стога би „златна“ правила библиотекарства кроз призму библиотеке као информационог центра гласила:

1. Информације су за коришћење
2. Сваком кориснику његова информација
3. Свака информација своме кориснику
4. Поштујте време својих корисника
5. Библиотека / Информациони систем је организам који се развија.

Информације су за коришћење

Прво Ранганатаново „златно“ правило јавило се као одговор на некадашњу праксу везивања књига за полице, када је библиотекар био само „чувар свеколиког блага човечанства“. Извлачење књига из полица и стављање на располагање свима представља неку врсту имплицитне револуције, како са становишта корисника, тако и са аспекта библиотекара. Књиге више нису привилегија одређеног слоја људи, нити су „украс за полице, већ златно зрневље за будућу златну жетву нових стваралачких подвига у свим

областима живота." ² Библиотекари више нису само чувари писане речи, већ добијају могућност да проналазе нове улоге у новим окружењима која им се намећу. Информације постају њихови нови ресурси.

Информација је појам који су многи теоретичари покушали да дефинишу. Може се разумети на различите начине у зависности од угла из ког се посматра, али се увек односи на нешто што „смањује неодређеност у знању које поседујемо о неком предмету, додавањем, обликовањем или обнављањем нашег знања о том предмету”.³ Информација је једини ресурс који се не троши коришћењем, већ се употребом повећава њена вредност. Како их коришћење афирмише, информације тек у одређеном контексту добијају свој смисао. И ту долази до изражаја нова улога библиотекара где он нема нимало лак задатак да мноштво различитих манифестација информације учини доступним корисницима. Колекције које поседује у свом библиотечком фонду биле су једина „тачка приступа” библиотекар у традиционалној библиотеци, док савремена библиотека изискује потпуно другачији приступ, један другачији поглед на свет, на улогу библиотеке и природу библиотечког посла. Библиотекар сада располаже неком врстом „Вавилонске библиотеке”, с том разликом што он ту библиотеку нема пред собом, већ упорно настоји да до ње дође, не би ли испунио најразличитије захтеве корисника. Не задовољава се више садржајем у папирном облику, већ поштује све форме преношења знања, и труди се да кориснику омогући да добије потребну информацију у облику и формату који је њему најприхватљивији.

² Елизабета Георгијева и Надица Костић, „О јестивим књигама, временским бакицама, СМС тајнама, књиговању, чаробној земљи Библиоландији”, Библиозона 1 (2010):62.

³ Majkl V. Hil, *Uticaј informacija na društvo* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2008), 29.

Некадашње везивање књига за полице је један од начина ограничавања приступа информацијама, облик тзв. цензуре, главног непријатеља првог Ранганатановог закона. Она се може односити на јавну забрану коришћења неких информација, али може бити и „тиха“. Тихи облици цензуре се односе на непотпун или недовољно стручно одрађен каталог, неадекватно радно време библиотеке, непотпуне информације о начину коришћења грађе и читалонице, нестручно одрађену ревизију. Сваки неадекватно одрађен процес у библиотеци може бити један од начина спровођења цензуре, јер ускраћује корисницима меродавне информације. Селективни алфаветски каталог који не садржи све информације које постоје у фонду, стручни каталог који није доследно урађен у складу са принципа одређене класификације, инвентарисање које није усклађено са основним правилом да свака јединица мора да има свој инвентарни број, нељубазно особље које мрким погледом дочекује кориснике, представљају праве примере цензуре у библиотекама.

Сваком кориснику његова информација

Сведоци смо непрестаног навирања нових информација, бљеска при коме можемо ослепети, уколико не успоставимо одређену дистанцу и развијемо способност објективног приступа. С обзиром на то да понуда ствара потражњу, потребе корисника постају комплексније, а улога библиотекара, као навигатора у том информационом хаосу, све је захтевнија. Корисници долазе у библиотеку по своју „порцију“ која би требало да утоли њихову тренутну глад за знањем, а библиотекар процењује какав је њихов апетит и колико добро варе, па их у складу са својим јеловником нахрани у нади да ће их квалитетна услуга довести поново на његов праг. Од те процене зависи да ли ће и у којој мери

корисник бити задовољан. Да би био у стању да одговори на захтеве савременог корисника, библиотекар прво мора добро да познаје профил корисника које опслужује, а затим и различите изворе информација, да зна како да им приступи, како да их пронађе, на који начин да их вреднује, и у ком облику да их предочи одговарајућем кориснику.

Како је друго Ранганатаново „златно“ правило усмерено на корисника и задовољавање његових потреба, улога библиотекара се не завршава усмерењем на обликовану и вредновану информацију. Библиотекар као информациони стручњак мора да оспособи корисника да сам управља информацијама, да буде протагониста концепта нове писмености 21. века, тзв. информационе писмености, тог „светионика информационог друштва, који осветљава путеве развоја, напретка и слободе“.⁴ Пре него што поведу рачуна о информационој писмености својих корисника, библиотекарима треба да утврде ниво њихове језичке, библиотеке, рачунарске и дигиталне писмености, које су предуслов једног критичког мишљења који информациона писменост у себи садржи. Да ли ће се и на који начин корисник изборити са својим проблемом зависи од његове способности да формулише питање, да потражи одговор у помоћним инструментима библиотеке, без којих би свака потрага била узалудна, да користи рачунар и преимућство модерне технологије, да уме да рукује дигиталним документима и да зна да се сналази у виртуелном окружењу. Након остварења свих ових предуслова, корисник треба да научи да вреднује информације које су му на располагању, да развије способност налажења свог „дрвета“ у све гушћој шуми информација чији се крај све слабије назире, да постави информационо писмена особа која учи да „буде“, а не

⁴ Сања Антонић и Весна Црногорац, „Информациона писменост и коришћење електронских речика“. Рад представљен на Информациона писменост и доживотно учење, Београд, Србија, 5-7. октобар, 2007).

да зна, особа која жели да се информационо усавршава, јер има свест о томе да је права информација прозор у свет. Све ове степенике корисник не може и не треба да пређе сам. Библиотекар је тај који држи кормило у својим рукама и који чини све не би ли сваком кориснику пружио не само релевантну информацију, већ и могућност да ради на себи и развија способност управљања информацијама.

Концепт информационе писмености је јединствен по томе што није усмерен на налажење решења за конкретан проблем, већ подразумева разумевање начина на који је организовано знање као универзум, и способност кретања тим универзумом, како би се и сваки други проблем могао са лакоћом решити.

Свака информација своме кориснику

Треће Ранганатаново златно правило усмерено је на читав универзум информација, коме је све теже приступити, и даје шансу затуреној и загубљеној информацији да пронађе свог корисника. У Ранганатаново време је било много лакше поштовати ово правило, јер је библиотекар узимао у обзир само оно што је имао пред собом, трудећи се да колекцију коју поседује обогати и учини приступачном кориснику. Библиотекар данашњице мора да тражи много више начина не би ли тај универзум „укротио“ и научио да управља њим најбоље што може.

Корисници никада нису упућени у све расположиве изворе који им могу бити од помоћи, а библиотека, ако је усредсређена само на оно што се од ње експлицитно тражи, неће моћи да опстане у друштву сталних промена. Стога је слободан приступ информацијама основни концепт који библиотекари морају да поштују како би свака информација нашла пут до свог корисника. Одређена информација је увек оно за чим се трага, али слободан

приступ омогућава да нам нешто заголица машту, пробуди нашу интуицију и можда нас поведе на неку другу страну за коју нисмо ни знали да постоји. На тај начин информације добијају могућност да их неко препозна, а корисници шансу да прошире своје видике или промене своју дирекцију.

Још један од начина повезивања различитих информација са одговарајућим корисницима јесте и ефикасно креиран каталог, који представља директну спону између корисника и информација. Некада се односио искључиво на библиотечки каталог, и као такав је мењао своје облике у зависности од захтева времена, добивши свој коначан облик у виду електронског каталога, који није само један од видова проналажења информација које се налазе у библиотекама, већ и портал који води до низа различитих ресурса у свим форматима.

Данас многи Интернет претраживачи функционишу по принципу неке врсте библиотечког каталога, који у ствари представља „основни облик синтаксички организованог информационог система.”⁵ Интернет постаје важно информационо оруђе, али многе информације које он пружа остају заувек изгубљене. Он је по својој суштини огромна библиотека без каталога, и снаћи се у његовом простору је равно немогућој мисији. Да би та мисија постала могућа, неопходно је да библиотекарски као информациони стручњаци искористе своје библиотечко знање и започну дуг, али сврсисходан посао каталогизовања информација на Интернету. Једна од могућности је развијање концепта семантичког веба, који би омогућио да информације буду организоване и коришћене не само синтаксичким, већ и семантичким методама.

⁵ Емина Чано-Томић, „Каталогизација Интернет ресурса: искуства и имплементација”, Гласник Народне библиотеке Србије бр. 1 (2005):271.

Промоција библиотечких услуга је значајан инструмент који олакшава примену овог закона, и омогућава и потенцијалним корисницима да дођу у библиотеку у потрагу за својом информацијом. Информације које хоћемо да пласирамо морамо лепо „упаковати“ и потрудити се да се њихов одјек чује, било у реалном или виртуелном окружењу.

Крајње је време да библиотеке као институције изађу из анонимности. Сарадња са масовним медијима значајно би допринела промовисању библиотеке и њених услуга и утицала на промену њеног статуса у друштву. У данашњици коју карактерише масовно обезличавање свега онога што вреди, библиотеке могу утицати на промену такве ситуације. Нико не познаје боље потребе и афинитете локалне заједнице коју опслужује од библиотекара, па је његово консултовање од стране уредника радио и телевизијских станица неизбежно. Talk-show емисије у којима би се водила дебата међу корисницима различитих профила о информацијама које су добили од свог библиотекара, емисије у којима би корисници давали своје предлоге и судове, наградне игре које би захтевале одређено познавање различитих врста писмености и не би биле намењене усамљеној „гомили“ која и даље верује у илузију да је довољно само окренути телефонски број и добити премију, значајно би утицале на популаризацију библиотеке и њених услуга, а имале би и одјек у промени жалосног система вредности којим смо окружени.

Посебну пажњу треба посветити и тзв. „сајбер посетиоцима“ и трудити се да веб странице библиотеке буду креативне, упечатљиве, информативне, али и лако претраживе, како би корисник пронашао оно што тражи или бар наслутио да му библиотека у томе може помоћи, а пласиране информације добиле прилику да их неко види, препозна и користи.

Поштујте време својих корисника

Ефикасност налажења информација је оно што четврто Ранганатаново правило има у својој основи. Узимајући у обзир да је време вредније од новца, а да уопште није лако кретати се кроз хаотични информациони универзум, библиотекарски морају да поведу рачуна о томе колико корисници чекају да би добили информацију која им је потребна. Информационо-реферални центар игра важну улогу у проналажењу правовремених информација.

Правилно класификовање оних информација које физички постоје у библиотечким фондовима је оно од чега треба почети. Слободан приступ информацијама неће имати значаја, ако је кретање међу њима отежано. Улога Информационо-рефералног центра је да корисника упозна са принципима који су поштовани приликом класификације, да повеже штампане са електронским изворима, помаже у претраживању база података, електронског каталога, интернета, интегрише све те информације у једну смислену целину, и као такву је предочи кориснику.

С обзиром на то да библиотека мора да се такмичи са Интернетом, на први поглед недодирљивим противником чија брзина пружања услуга превазилази реалност, „непријатеља“ ће савладати ако добро упозна и његове предности и његове мане. Тако би референсни библиотекарски требало да пружају своје услуге 24h дневно, 7 дана у недељи, било у реалном или виртуелном окружењу. Нови сервиси постављања питања библиотекарку преко e-mail-а, познати као „Питајте библиотекара“, постају веома важни, јер корисници више не морају да дођу у библиотеку да би добили неке основне информације. Блогови постају најфункционалнији сервиси ове врсте, где библиотекарски хуманизују библиотеку размењујући информације и са корисницима и са својим колегама, могу да ослушкују евентуалне потребе и жеље, да унапређују своју делатност,

да свој рад чине видљивим друштву кога опслужују, а да у исто време добију и повратну информацију о томе где се у свему томе налазе. Комуницирајући путем блогова, библиотекар се усредсређују на садржај, а не на сам процес рада, а могућношћу њиховог ажурирања са било ког места, поштује се време и библиотекара и корисника.

Библиотеке које разумеју потребу својих корисника да до одређених информација дођу на најбржи могући начин, организују виртуелна путовања кроз сајтове различитих библиотека, користе услуге виртуелних књижара, енциклопедија, речника. Нема места бојазни да ће библиотека на овај начин нестати, јер задовољан корисник је оно што чини сврху њеног постојања. Обавештавајући корисника о различитим местима на којима може пронаћи оно што ми, библиотекар, нисмо у стању да му обезбедимо, не удаљавамо га од себе, већ истичемо важност наше улоге у његовом животу. Библиотекар ће увек бити неопходан медијатор између корисника и информација. Они неће померати књиге са једне на другу полицу, али ће померати интелектуалне садржаје са једног на сва друга места на којима потреба за њима постоји.

Библиотека је организам који се развија

Формулисање петог Ранганатановог „златног“ правила кроз призму библиотеке као информационог центра може бити извор многих полемика. Јадна од могућних формулација је „Информациони систем је организам који се развија“, али би се на тај начин занемариле друге улоге библиотеке без којих би она угрозила свој идентитет. Поред тога, заменити њен назив информационом системом могло би поспешити легитимацијску кризу у којој се она као институција налази. Она и даље треба да буде Библиотека, која ће из кризе изаћи тако што ће стално тражити нове начине

да се наметне променљивом окружењу квалитетом својих услуга, тако што ће радити на томе да буде на висини задатка, да буде „организам који се развија“.

Све оно што живи, да би опстало, мора да се развија, а да би се развијало, мора да се константно негује. Уједињујући различите елементе претходних правила, пето Ранганатаново „златно“ правило односи се на начине спровођења те неге и афирмише библиотеку као институцију која је спремна и способна да се прилагоди сталним променама које јој се намећу.

Развој библиотеке се може односити на фонд, кориснике, и саме библиотекаре. Сва три елемента чине такво јединство, да издвајање једног од њих потпуно нарушава равнотежу. Немогуће је замислити библиотеку која располаже великим бројем информација, ако нема оних који би их користили, нити је могуће те информације повезати са одговарајућим корисницима без учешћа библиотекара. С друге стране, нерешени проблеми који се јаве у било ком сегменту одражавају се на библиотеку као целину и онемогућују њено квалитетно функционисање.

Развој фонда је некада подразумевао само повећање броја библиотечких јединица, а данас је ситуација другачија. Библиотека има ограничене капацитете и не може да чува све што јој се нуди, па одабир онога што улази у фонд добија на важности. Услед ограничених физичких капацитета и обиља информација које извиру са свих страна, библиотека мора да пронађе праву стратегију коју ће користити у руковођењу и обогаћивању фонда. Како „више“ не значи исто што и „боље“, тако ни отпис неких јединица не треба избегавати. Отпис или „пљевљење“, термин који се често користи у савременој библиотечној литератури, је пожељан за јединице које се дужи временски период нису користиле, јер, сходно првом Ранганатановом закону,

„коришћење књиге је мера њене вредности“.⁶ Мада, и ту треба бити обазрив и водити рачуна о потенцијалним корисницима и њиховим евентуалним потребама.

„Пристап, а не власништво“, постаје нова парадигма на којој се инсистира, па библиотеке преносе средиште своје пажње са обогаћивања фондова на обезбеђивање приступа информацијама, „од приступа званог „warehouse“ до приступа под називом „wherehouse“.“⁷ Информације у електронском облику им у томе доста помажу, јер оне не заузимају простор библиотеке, може им се приступити са било ког места, у било које време, без обзира на број корисника који је за њих заинтересован у истом тренутку. Њихова појава је једна од највећих промена којој је библиотека морала да се прилагоди.

Корисник је у самом средишту тријаде фонд-корисник-библиотекар. Он у 21. веку постаје активни учесник, а не само пасивни посматрач, његове потребе су комплексније, али је и његова способност да их идентификује и задовољи већа. Он је информационо писмена особа која зна где одређену информацију да тражи, како да јој приступи, како да је провери и примени у реалном окружењу. Спреман је да се стално усавршава, потреба за „доживотним учењем“ није му страна, неће зазирати од промена, већ ће тражити начин да им се прилагоди.

Како библиотекари чине веома значајан део тог „организма који се развија“, морају водити рачуна о својој одговорности и улози коју у том „организму“ имају. Они више не чекају да корисници затраже њихову услугу, већ се сами намећу и обраћају корисницима тамо где ће их сигурно наћи. Имајући у виду да је сваки човек на планети потенцијални корисник њихових услуга, библиотекари

⁶ Peter Klejton i Gari Judžin Gorman, Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama (Beograd: Clio, 2003), 64.

⁷ Ibid, 8.

користе социјалне мреже комуникације, учествују у причаоницама, креирају занимљиве веб презентације, користе блогове, промовишу своје услуге кад год стигну и где год стигну. Број корисника који траже њихове услуге није мерило вредности професије коју заступају, али од броја задовољних корисника ће сигурно зависити њен будући статус у друштву.

Живећи у време бујања извора информација, када „недавно рођена Гејтсова галаксија прети да прогута Гутенбергову галаксију“,⁸ када „Интернет оставља утисак мочваре у којој је лако залутати“,⁹ библиотекарима све више добијају улогу едукатора. Они помажу корисницима да науче да се сналазе у библиотечком окружењу, да савладају вештине употребе рачунарских система, да разумеју како је организовано знање, да могу да пронађу, организују, вреднују, и користе информацију у одговарајућим контекстима. Они имају обавезу да „спашавају друштво од духовне булимије и анорексичне савести“¹⁰, а да би у томе успели, морају и сами бити спремни на учење током целог живота.

Континуирано, перманентно образовање библиотекара би им омогућило креативно и ефикасно супротстављање новим изазовима. Диплома библиотекара није довољна да би неко био стручњак у својој области, нити је стручни испит једино мерило знања библиотечких радника. Семинари, стручни скупови, предавања, посете другим библиотекама, упознавање са домаћим и страним решењима актуелних проблема, непресушни су извор информација, и омогућују библиотекарем да побољшају свој рад, да промене слику о себи и својој професији, и као такву је наметну друштву кога служе и због кога постоје.

⁸ Piter Brofi, *Biblioteka u 21. veku* (Beograd: Clio, 2005).

⁹ Ibid.

¹⁰ Звонко Поповић, „Енергија читалаца“, *Бележница* бр. 15 (2006): 19.

Литература

1. Антонић, Сања и Весна Црногорац. „Информациона писменост и коришћење електронских речника". Рад представљен на Информациона писменост и доживотно учење, Београд, Србија, 5-7. октобар, 2007.
2. Brofi, Piter. Biblioteka u 21. veku. Beograd: Clio, 2005.
3. Георгијева, Елизабета и Надица Костић. „О јестивим књигама, времешним бакицама, СМС тајнама, књиговању, чаробној земљи Библиоландији." *Боблиозона*, 1 (2010): 62-64.
4. Klejton, Piter i Gari Judžin Gorman. Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama. Beograd: Clio, 2003.
5. Crawford, Walt i Michael Gorman. Future libraries: Dreams, Madness, and Reality. Chicago: ALA, 1995.
6. Megil, Kenet A. Korporativna memorija: upravljanje dokumentima i informacijama u dobu znanja. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2007.
7. Поповић, Звонко „Енергија читалаца". *Бележница* бр. 15 (2006.): 19-21.
8. Ranganathan, S. R. Five laws of Library Science. Madras: Madras Library Association; London: Edward Goldstan. Dostupno na <http://dlist.sir.arizona.edu/1220>. [30.1.2011.]
9. Svenonijus, Пејн. Интелектуална основа организовања информација. Београд: Clio, 2007.
10. Стокић Симончић, Гордана и Жељко Вучковић. Управљање библиотекама у доба знања. Источно Сарајево: Градска библиотека, 2007.
11. Hil, Majkl V. Uticaj informacije na društvo: ispitivanje njene prirode, vrednosti i upotrebe. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2008.
12. Чано-Томић, Емина. „Каталогизација Интернет ресурса: искуства и имплементација. *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2005): 271-291.

Ranganathan's "golden" Library Laws from the point of view of the library as an informational centre

Summary: Mathematician by his early commitment, librarian by his spiritual choice, Ranganathan wove "golden" string of his five Laws of Library Science, and by doing this, he contributed to a profession whose necessity would be more and more important. These rules aspire to be normative laws, but they would be more effective if librarians experienced them as

their habit, as something necessary. Regardless of the fact that change is the only certainty, that libraries are constantly changing themselves in order to adapt to information market which is more and more huge, Ranganathan's "golden" rules are universal. Terminology resists the ravages of time, but effective principles that open the way of a specific viewpoint should be fostered and cared. Whether we are talking about a book or an electronic document, catalogues or on-line resources, a reader or a patron, the essence remains the same. Therefore, this article shows that Ranganathan's rules can be also implemented in a library as a new, not enough explored universe of information.

Key words: Ranganathan, five Laws of Library Science, library as an informational centre

Биографија

Јелена Митровић је рођена 1983. године у Београду. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду, Катедра за Библиотекарство и информатику. На истој Катедри је завршила мастер студије, а 2012. године уписала и докторске студије. Апсолвент је енглеског језика и књижевности. Ради у Народној библиотеци Србије.

Јасмина Трифунац
виши библиотекар
Народна библиотека Србије
Београд
jasmina.trifunac@nb.rs

УДК: 02754:025.17(497.11)
DOI: 10.7251/BSCSR1405047T

ПРИМЕНА ISBD (NBM) СТАНДАРДА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

Сажетак: С обзиром на то да је некњижна библиотечка грађа веома различита по својој форми и појавном облику донето је више стандарда који се користе у каталожко-библиографској обради ове грађе. Под некњижним јединицама подразумевају се јединице које преносе идеје, информације и естетске садржаје у форми која није књига. Стандард којим се дефинише библиографски опис највећег броја некњижне грађе је ИСБД(НБМ). У раду је представљен кратак историјат, сврха и циљ стандарда за библиографску обраду некњижних јединица. Акцент је стављен на кључне разлике између стандарда за обраду монографских публикација и стандарда за обраду некњижне грађе. Кроз примере праксе Народне библиотеке Србије представљена су подручја у којима се огледају посебности у обради ових јединица. Најуочљивије специфичности при каталожкој обради некњижног материјала виде се код одређивања извора података, код општих и посебних ознака грађе и код напомена које дају преглед садржаја. У раду се напомиње и да ИСБД(НБМ) стандард не даје чврста ограничења по питању врсте материјала на коју се односи, па је тиме омогућена каталожка обрада и нових врста библиотечке грађе која је настала као производ модерних и савремених производних технологија.

Кључне речи: ИСБД(НБМ), некњижна грађа, каталожка обрада, Народна библиотека Србије.

Први Међународни стандардни библиографски опис објављен је 1971. године и то ISBD¹ за монографске публикације. У оквиру IFLA²-е 1975. године оснива се радна

¹ ISBD – International Standard Bibliographic Description

² IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions

група за ISBD(NBM)³ јер је установљено да је штампана реч само један од начина да се пренесе садржај, порука, информација и да би IFLA-ин програм за Међународни стандардни библиографски опис требало да посвети посебну пажњу изради стандардизоване описне структуре за материјале различите од књиге. Године 1977. године објављено је прво издање ISBD(NBM)-а. На састанку IFLA-е у Лајпцигу 1981. године донета је одлука да се за звучне снимке не израђује посебан ISBD, већ да се преради ISBD(NBM) и да се прошире његове одредбе у циљу веће заступљености звучних снимака⁴.

Монографске некњижне јединице подразумевају различите јединице чија је примарна намена да преносе идеје, податке и естетске садржаје у форми која није књига. Та дефиниција се односи на јединице у више примерака, тако да су оригинална уметничка дела искључена, осим графичких листова које је уметник објавио у ограниченом тиражу⁵. У некњижну монографску библиотечку грађу убрајају се: географске карте, фотографије, разгледнице, плакати, гравире, грамофонске плоче, CD-ови, VHS касете, музикалије, CD-ROM-ови итд.

С обзиром да је некњижна библиотечка грађа веома различита по својој форми и појавном облику донето је више стандарда који се користе у каталошко-библиографској обради ове грађе. ISBD(CM)⁶ је стандард за обраду картографске грађе, ISBD(PM)⁷ за штампане

³ ISBD(NBM) - International Standard Bibliographic Description for Non-Book Material

⁴ *ISBD(NBM) : међународни стандардни библиографски опис за некњижну грађу* (Београд: Народна библиотека Србије, 2006), 7-10

⁵ *Isto*, 13

⁶ ISBD(CM) - International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials

⁷ ISBD(PM) - International Standard Bibliographic Description for Printed Music

музикалије, а ISBD(ER)⁸ за електронске изворе. Сав остали некњижни библиотечки материјал се каталошки описује према ISBD(NBM) стандарду. Сврха ових стандарда јесте да установе усаглашену алфабетску каталогизацију широм света.

У циљу једноставније каталогизације различитих врста библиотечке грађе издат је обједињени Међународни стандардни библиографски опис *ISBD* који је одобрен од стране сталног одбора секције IFLA-е за каталогизацију, а по препорукама Радне групе за *ISBD*. Превод овог стандарда на српски језик објавила је Народна библиотека Србије 2009. године. Основна намена овог стандарда је да обухвати тј. обједини мноштво различитих, тако рећи специјализованих стандарда за различите врсте материјала. Међутим, у пракси Народне библиотеке Србије још увек није заживео у пуној снази. Гломазност и непрегледности обједињеног стандарда је утицала на каталогизаторе да сваки проблем са којим се сусрећу још увек покушавају да реше тражећи одговоре у појединачним стандардима. Зато ће тема овог рада бити Non Book стандард који је у широкој употреби када је реч о некњижној врсти грађе.

ISBD(NBM) дефинише захтеве за опис и идентификовање некњижних јединица, прописује редослед елемената и систем интерпункцијских знакова у опису⁹. Циљ је да записи израђени у једној земљи могу лако да се прихвате у библиографијама и каталозима других земаља, да записи који су израђени за кориснике једног језика могу лако да протумаче и корисници других језика, и крајњи циљ је да овај стандард помогне у конверзији библиографских записа у машински читљив облик¹⁰.

⁸ ISBD(ER) - International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources

⁹ *ISBD(NBM) : međunarodni standardni bibliografski opis za neknižnu građu* (Београд: Народна библиотека Србије, 2006), 13

¹⁰ *Isto*, 15

ISBD(NBM) даје максимум описних података који су потребни у низу различитих библиографских делатности, а препоручује се да свака национална библиографска агенција у својим описима обухвати све обавезне елементе из одговарајућег ISBD-а у мери у којој су подаци применљиви на публикацију, а да сама агенција одлучи које ће елементе од изборних користити. Док друге организације за каталогизацију могу користити и обавезне и изборне елементе ISBD-а у зависности од својих потреба, само се морају придржавати прописаног редоследа, као и одговарајуће интерпункције у складу са одредбама стандарда.

ISBD опис представља само део целовитог библиографског описа, док се други елементи описа, као што су одреднице, предметне одреднице, упутне помоћне каталожке јединице дефинишу путем правилника за каталогизацију¹¹.

Од 1976. године Народна библиотека Србије је усвојила нова, међународна правила за каталогизацију и почела је да користи међународне стандарде за библиографски опис ISBD¹².

У пракси Народне библиотеке Србије стандард за библиографску обраду некњижне грађе се највише примењује при каталогизацији следећих врста библиотечке грађе:

1. Видео снимака (DVD, BD, видео касета)
2. Звучних снимака (звучна касета, CD, грамофонска плоча)
3. Сlikовне грађе (графички лист, или посебни графички процеси нпр. литографија, бакрорез итд., уметничке репродукције, плакат, фотографија, разгледница, слагалице – puzzle)
4. Вишеверсне грађе или Комплекта (игра,

¹¹ *Isto*, 15

¹² Народна библиотека Србије, “Настанак Библиотеке”, Народна библиотека Србије, <http://www.nb.rs/pages/article.php?id=29>

конструкцијски прибор, лабораторијски прибор)

5. Предмета (макете, дидактичке коцке...
тродимензионални производ).

Према стандарду ISBD(NBM) библиографски опис је груписан у осам подручја¹³. То су:

1. Подручје стварног наслова и података о одговорности
2. Подручје издања
3. Подручје података специфичних за грађу (или врсту публикације)
4. Подручје издавања, дистрибуције
5. Подручје материјалног описа
6. Подручје издавачке целине
7. Подручје напомена
8. Подручје стандардног броја (или алтернативних бројева) и података о доступности публикације

Иако је библиографски опис монографских публикација распоређен у истих 8 подручја каталожка обрада некњижне грађе се умногоме разликује од обраде књиге. Најочљивије специфичности при опису некњижне грађе у односу на монографске публикације уочавају се код:

I) одређивања извора података

II) код општих и посебних ознака грађе

III) код напомена тј. код напомене која даје преглед садржаја (даје опис предметног садржаја јединице, без оцењивања тог садржаја).

I) Израда одговарајућег библиографског описа је за разне врсте некњижне грађе проблематична зато што не постоји насловна страна или само један одговарајући извор пода-

¹³ ISBD(NBM) : *međunarodni standardni bibliografski opis za neknižnu građu* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006), 25-27

така. Стога ће бити потребно да се избор изврши са различитих извора података као што је: сама јединица, налепница, спремиште, или нека пропратна текстуална грађа. При одређивању приоритета ових извора података треба се држати принципа који су прописани у Non book стандарду:

1. Приоритет се најчешће даје изворима који су трајно везани за јединицу. Тако да ће насловни кадрови филма, налепница са обе стране грамофонске плоче или аудио CD-а, имати предност у односу на спремиште или пропратну текстуалну грађу која иде уз ове јединице¹⁴.

2. У случају када извор по првом принципу садржи непотпуне податке за потребе каталогизације или ако не постоји извор који је трајно везан за јединицу, онда се приоритет даје неком другом извору који на најтачнији начин идентификује дело.

Нпр., омот уз CD ће имати приоритет у односу на налепницу у случају када су подаци на омоту потпунији и информативнији од саме налепнице. За вишеделне јединице, заједничко спремиште ће имати предност у односу на налепнице индивидуалних делова, поготово ако је заједничко спремиште једини извор заједничког главног стварног наслова¹⁵.

3. Текстуални извори у односу на звучне најчешће имају приоритет. Али ако су текстуални подаци непотпуни, а оригинални звучни извор је прикладнији, приоритет се може дати звучном извору.¹⁶

У тексту ISBD(NBM)-а се наглашава да се израз «главни извор» података користи да означи изабрани извор података. Каталогизатор зато пре одабира главног извора мора детаљно да проучи све понуђене изворе података и одабере онај који ће бити у складу са принципима ста-

¹⁴ *Isto*, 33

¹⁵ *Isto*, 33

¹⁶ *Isto*, 33

ндарда, а истовремено пружити што потпуније информације о публикацији.

Noon book стандард прописује да када се елементи који припадају подручјима 1, 2 и 4 преузимају из извора који не припада ниједном од оних који би били одабрани по првом принципу да се онда извор таквих података наводи у напомени¹⁷. Међутим, пракса Народне библиотеке Србије је да се у сваком случају, без обзира по ком принципу је одређен извор података, у блоку напомена наводи извор података са којег се преузимају подаци.

Примери:

KOVAČEVIĆ, Jelena

Engleski jezik [Zvučni snimak] : za III razred gimnazije i ugostiteljsko-turističke škole : drugi strani jezik / Jelena Kovačević. - Beograd : Zavod za udžbenike, 2008 (Beograd : Jugovideo). - 1 CD (58 min) ; 12 cm

Nasl. sa omota diska.

Објашњење: У подручју напомена наводи се одакле је преузет наслов, чиме се указује и на главни извор података.

POZDRAV iz Nove Gradiške [Slikovna građa]. - Zagreb : Vjesnik, [197-?] (Zagreb : Vjesnik). - 1 razglednica : u boji ; 10 x 15 cm

Nasl. preuzet sa aversne str. razglednice.

Објашњење: У подручју напомена наводи се одакле је преузет наслов, чиме се указује и на главни извор података.

Подаци у подручјима 1, 2, 4 и 6 који не потичу са саме јединице, њеног спремишта или пропратне текстуалне грађе треба стављати у угласте заграде, а у подручјима 5, 7, и

¹⁷ Isto, 34

8 се могу преузети из било ког извора, без употребе угластних заграда¹⁸.

II) Разноврсност некњижне грађе условила је потребу за њеном класификацијом по групама, па се у оквиру ISBD(NBM) стандарда налазе тачно дефинисане групе које обухватају све облике ове врсте грађе. Те групе су назване општа ознака грађе, а појединачне јединице некњижне грађе су означене као посебна ознака грађе. Преглед општих и посебних ознака за различите типове грађе које ISBD(NBM) обухвата је дат у табеларном приказу са њиховим дефиницијама.

У библиографском опису општа ознака грађе се наводи у првом подручју (подручје стварног наслова и података о одговорности) и то тако да се ставља одмах иза наслова и у угласте заграде, а пише се великим почетним словом.

Примери:

ДА су мени очи твоје [Звучни снимак] / Јован Дучић
... [и др.] ; стихове говори Тома Јовановић.

НОВИ Сад [Сликовна грађа] : мост и тврђава = Novi
Sad : most i tvrđava.

MCQUEEN, Steve, 1969-

Hunger [Video snimak] = Glad / [directed by] Steve
McQueen ; [screenplay by] Steve McQueen, Enda Walsh.

Посебна ознака грађе се у опису наводи у подручју 5 (подручје материјалног описа). Па ће за горе наведене примере бити:

¹⁸ *Isto*, 34

1 CD (40 мин) ; 12 cm

1 разгледница : ручно бојена ; 9 x 14 cm

1 DVD : звук, боја 12 cm

На почетку библиографског описа, у првом подручју се наводи општа ознака грађе којом се одмах указује на групу којој одређена некњижна грађа припада (звучни снимак, видео снимак, сликовна грађа, вишеверсна грађа/комплет итд.), а у подручју материјалног подручја (5. подручје) се тачно идентификује која је врста некњижне грађе у питању (CD, звучна касета, грамофонска плоча, DVD, VHS касета, разгледница, фотографија, плакат, итд.).

У пракси Народне библиотеке Србије се у случају опште ознаке грађе Сливовна грађа одступа од термина који је усвојен у преведеном издању ISBD(NBM)-а. Реч је о термину *Графичка грађа* како стоји у стандарду, док се у библиографској обради Народне библиотеке Србије користи термин *Сливовна грађа* као адекватнији и тачнији назив за групу библиотечких некњижних јединица које тај термин обухвата, а то су фотографије, разгледнице, плакати, графике, слагалице, итд.

Како би се разјасниле евентуалне дилеме око карактеристика и специфичности везаних за разне врсте некњижних јединица у стандарду ISBD(NBM) су дате појединачне дефиниције општих и посебних ознака грађе. Тако се нпр. за звучни снимак каже да је то “снимак звука који нема пропратне визуелне слике”¹⁹. Разгледница је “слика произведена на картону и намењена за слање поштом, без коверте”²⁰, а плакат је “велики оглас или постер који је намењен јавном излагању”²¹, итд.

¹⁹ *Isto*, 110

²⁰ *Isto*, 113

²¹ *Isto*, 113

III) Оно што је специфично за библиографски опис некњижних јединица, и то пре свега оних које припадају групи Сликковна грађа јесте напомена која даје преглед садржаја. Преглед садржаја пружа опис предметног садржаја јединице, али без субјективног оцењивања тог садржаја од стране каталогизатора²². Код јединица као што су фотографија, разгледница, плакат и графике коришћење ове напомене је важно, јер сам наслов и остали елементи описа често нису довољни да би се идентификовала публикација, па се уз помоћ кратког описа садржаја публикација боље приближава кориснику.

Примери:

ПОГЛЕДАЈ и не заборави! [Сликковна грађа] : мајчино те отровало млеко кад имао вере у Енглезе. - [Б. м. : б. и., 1944?] ([б. м. : б. и.]). - 1 плакат : илустр. ; 86 x 61 cm

На плакату је илустрација човека који у рукама држи дете и показује на порушени град.

Објашњење: У подручју напомене која даје преглед садржаја дат је кратак опис садржаја публикације.

ЦИНГО, Милан, 1957-

Matka [Slikovna građa] : Skopje / foto Milan Džingo. - [Skopje] : Studio za marketing Džingo, [200-?]. - 1 razglednica : u boji ; 10 x 15 cm

Nasl. preuzet sa aversne strane razglednice. - Na razglednici su tri fotografije crkve Sv. Pantelejmona, Sv. Andrea i Sv. Klimenta.

Објашњење: У подручју напомене која даје преглед садржаја представљен је кратак садржај публикације.

²² Isto, 96

Многе врсте грађе које су описане у ISBD(NBM)-у производи су пролазних технологија, тако да се под утицајем нових технологија развијају другачије врсте библиотечке грађе.

Највеће недоумице које се јављају приликом обраде нових облика некњижне грађе јесу у оквиру петог подручја, тј. подручја материјалног описа. Зато би поједине одредбе овог ISBD-а требало допуњавати у одређеним временским размацама, што се сугерише и у самом стандарду.

Такође је важно нагласити да ISBD(NBM) стандард не даје чврста ограничења по питању врсте материјала на који се овај стандард може применити. С тога је могуће на основу овог стандарда каталошки описати и јединице које нису првенствено обухваћене његовим опсегом. Нпр. фотографски албуми нису споменути у стандарду, иако су део фонда скоро сваке библиотеке, а каталошки се могу описати на основу примера и датих објашњења о библиографској обради фотографија. Blu ray дискови су производ модерних технологија, а по угледу на обраду DVD-и дискова може се дати адекватан и добар каталошки опис.

Рад са некњижним библиотечким материјалом са једне стране представља изазов и задовољство у библиотечком раду, а са друге стране изазива низ потешкоћа и дилема. Све већи прилив некњижног материјала који долази у библиотеке свих врста, а пре свега у Народну библиотеку Србије чији је први и основни вид набавке грађе обавезни примерак, па је Законом о обавезним примерку дужна да прима, обрађује, чува и даје на коришћење све врсте публикација²³, условио је да се каталогизатори и класификатори сусрећу са већ наведеним класичним групама некњижне грађе, али и са другим посебним врстама грађе.

Искуство каталогизатора у раду са одређеном врстом некњижног библиотечког материјала је чак најпресуднија

²³ Закон о обавезном примерку, Службени гласник РС, бр. 52, (2011), стр. 4

у доброј каталошкој обради. Радећи са једном врстом некњижне грађе каталогизатор најбоље упознаје њене карактеристике, лакше одређује главни извор података, ауторство, елементе за материјални опис и потребне напомене којима ће се боље идентификовати јединица.

Истраживање и прегледање електронских каталога других библиотека, како у окружењу, тако и у Западним земљама је један од начина да се „покупи“ туђа пракса и туђа знања у библиографској обради некњижних јединица, као и да се упореде начини обраде. Тимски рад, сталне консултације, конструктивне расправе са другим библиотекарима каталогизаторима, као и одржавање стручних скупова на којима ће се отворити дискусија и покренути решавање текућих стручних проблема кроз примере добре праксе могу допринети да се пронађу заједничка решења за заједничке проблеме са којима се сусрећу сви библиотекари који раде са некњижним библиотечким материјалом.

Литература

1. Бабовић, Мирјана и Светлана Јанчић. *Алфаветски каталог монографских публикација : израда и формирање*. Београд: Народна библиотека Србије, 1991.
2. Вранеш, Александра и Љиљана Марковић. *Од рукописа до библиотеке : појмовник*. Београд: Филолошки факултет, 2008.
3. Закон о обавезном примерку публикација, Службени гласник РС, бр. 52, 2011.
4. *Изложба Одељења посебних фондова : водич и каталог*, Београд : Народна библиотека Србије, 1982.
5. Јасмина Трифунац, *Типологија и класификација некњижне грађе у Народној библиотеци Србије*, Зборник радова – Дани матичних библиотека Србије 2007 Библионет, Београд : Заједница матичних библиотека Србије ; Крушевац: Народна библиотека, 2008, стр. 115-120.
6. Маша Милорадовић: о каталошкој обради фотодокумента са примерима из Збирке фотодокумента Народне библиотеке Србије, *Глас библиотеке*, бр. 18, (2012).

7. *COMARC/B Формат: приручник за кориснике*, Марибор : Институт информацијских знаности, cop. 2000.
8. Filozofoski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, “Stručna obrada knjižnične građe”, Filozofoski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, <http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/biblio/nastava/dz/text/pog4a.htm> (преузето 12.02.2013.)
9. *ISBD(NBM) Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.
10. *Međunarodni standardni bibliografski opis : ISBD : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor sekcije IFLA-e za katalogizaciju*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009.
11. Народна библиотеке Србије, “Настанак Библиотеке”, Народна библиотека Србије, <http://www.nb.rs/pages/article.php?id=29> (преузето 12.02.2013.)

Applying ISBD standards in the National Library of Serbia

Abstract: Considering that the non-book material is very different in its form and manifestation, several standards were adopted and used in cataloguing and bibliographic processing of these materials. The non-book units include units that convey ideas, information, and aesthetic content in a form that is not a book. Standard that defines a bibliographic description of the majority of non-print materials is ISBD (NBM). This paper presents a brief history, the purpose and objective of the standards for bibliographic processing of non-book units. Emphasis was put on the key differences between the standard for monographic publications processing and standard for the processing of non-book materials. Through the implementation practice of the National Library of Serbia, areas, in which the special treatment of these units processing are reflected, are presented. The most striking specificity in the catalog processing of the non-book material is determining the source of the data, in general and specific material designation and in notes that provide an overview of the content. The paper also notes that the ISBD (NBM) standard does not provide a firm limit on the types of materials to which it relates, so it is possible to catalog and process new types of library material that is produced as a result of modern and contemporary production technologies.

Key words: ISBD (NBM), non-book material, cataloguing, National Library of Serbia

Биографија

МА Јасмина Трифунац, дипломирани виши библиотекар, редактор каталошких записа грађе посебних фондова. Дипломирала и мастер студије завршила на Одсеку за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду. Од 2003. до 2008. у Народној библиотеци Србије водила је Фонд плаката и ситног штампаног материјала, а од 2008. године ради на пословима Редактора каталошких записа. Одговорни је уредник за Текућу библиографију Србије некњижне грађе од 2007. године, објавила је више текстова из области библиотекарства, обавила стручни надзор у десетак матичних библиотека на територији Србије, одржала предавања по позиву на тему некњижне библиотечке грађе.

Славен Попара
Народна библиотека Србије
Београд
slaven.popara@nb.rs

УДК: 025.031/.32:084/087
DOI: 10.7251/BSCSR1405061P

ТРИ КОРАКА ДО МЕТОДСКОГ УПУТСТВА ЗА БИБЛИОГРАФСКУ ОБРАДУ СЛИКОВНЕ ГРАЂЕ

Сажетак: ISBD(NBM) прописује каталожка правила за библиографски опис десет различитих врста некњижне грађе, што је дефинисано додатком В овог међународног стандарда за библиографски опис некњижне грађе. Пракса у обради сликовне грађе, што је усвојен термин у Народној библиотеци Србије, показала је да ISBD(NBM) стандард даје добар оквир за идентификацију и библиографски опис некњижне грађе, али велики број дилема и недоумица у библиографској обради ове врсте грађе и даље је присутан у свакодневној пракси. Сливовну грађу карактерише доминантно присуство слике у односу на текст, па је недостатак извора података тешко ускладити са принципима библиографске обраде. Усвајање посебног методског упутства за библиографску обраду сликовне грађе, усагласило би тренутно присутне, различите приступе у обради, а оним библиотекама у којима је ова врста грађе необрађена дало подстицај да почну са њеном обрадом.

Консултације и размена искустава обрађивача сликовне грађе био би први корак до израде методског упутства. Досадашња сарадња библиотекара Посебних фондова Народне библиотеке Србије и библиотекара Посебних збирки Библиотеке Матице српске у Новом Саду имала је за циљ уједначавање елемената уноса у ове две институције. Рад разматра елементе библиографске обраде за које су везане највеће недоумице. Коришћена су искуства библиографске обраде сликовне грађе у Народној библиотеци Србије, као и белешке са састанака са обрађивачима из Библиотеке Матице српске. Као пример добре праксе у раду дат је приказ упутства које је развила Конгресна библиотека у Вашингтону. Рад се бави упоредном анализом усвојених каталожких правила Конгресне библиотеке са праксом у Народној библиотеци Србије.

Формирање стручног тела састављеног од библиотекара са вишегодишњим искуством на обради сликовне грађе био би следећи потребан корак у поступку израде и усвајања методског упутства. Методско

упутство за обраду сликовне грађе би унапредило каталогизацију сликовне грађе на свим нивоима и у свим детаљима.

Овај рад има за циљ да користећи запажања из досадашње праксе у библиографској обради сликовне грађе у Народној библиотеци Србије и анализирајући упутство које се користи у Конгресној библиотеци у Вашингтону укаже на потребу израде детаљног методског упутства за библиографску обраду сликовне грађе које би унапредило каталогизацију ове врсте грађе у нашим библиотекама.

Кључне речи: ISBD(NBM) стандард, сликовна грађа, библиографски опис, методско упутство, Народна библиотека Србије, Конгресна библиотека.

Увод

Велики напредак у процесу уједначавања правила библиографског описа остварен је у протеклих неколико деценија. Пројекат Међународног стандардног библиографског описа (ISBD) започет 1969. године резултирао је усвајањем серије посебних међународних стандарда за различите врсте грађе, а развојем узајамних онлајн каталога значај стандардизације каталошких правила добио је још више на значају. Стандардизацијом и уједначавањем обухваћени су сви елементи библиографског описа, од стручне терминологије, скраћеница до типских формулација које се користе у подручју напомена.

Међународни стандард за библиографску обраду неknjiжне грађе (у даљем тексту ISBD(NBM)) прописује каталошка правила за библиографски опис десет различитих врста неknjiжне грађе, што је дефинисано додатком В ISBD(NBM) стандарда¹. Овим стандардом је обухваћена и сликовна грађа², а стандард дефинише редослед елемената

¹ ISBD(NBM) Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006), 108.

² Сливковна грађа је усвојен термин који се према договору користи као општа ознака грађе у НБС и БМС. Превод у ISBD(NBM)-у датог термина *Graphic* у српском преводу ISBD(NBM)-а из 2006. године је *Графичка грађа*.

описа и систем интерпункције у опису и за ову врсту грађе. Досадашња пракса у обради сликовне грађе у Народној библиотеци Србије показала је да ISBD(NBM) стандард даје добар оквир за идентификацију и библиографски опис некњижне грађе. Стандард није искључив, па је по потреби дозвољено користити и правила других ISBD-а, у случајевима када публикација има карактеристике описане у неком од стандарда намењених дугим врстама грађе. ISBD(NBM) формулише правила за "опис и идентификацију некњижних јединица, одређује редослед елемената описа и утврђује систем интерпункције за опис"³. Под монографским некњижним јединицама ISBD(NBM) подразумева јединице у више примерака, где су сврстани и оригинални графички листови, а које је уметник објавио у ограниченом тиражу, па иако стандардом нису обухваћена оригинална уметничка дела, наведена ограничења нису "строго дефинисана", па је у оквиру ISBD(NBM)-а и за такве јединице могуће израдити задовољавајући библиографски опис"⁴. Предвиђена је дакле и могућност "детаљне разраде"⁵ у случајевима када одредбе стандарда нису довољне да се елементи описа на адекватан начин унесу у библиографски запис. Овај рад има за циљ да користећи запажања из досадашње праксе у библиографској обради сликовне грађе у Народној библиотеци Србије и анализирајући упутство које се користи у Конгресној библиотеци у Вашингтону укаже на потребу израде детаљног методског упутства за библиографску обраду сликовне грађе које би унапредило каталогизацију ове врсте грађе у нашим библиотекама.

³ Нав. дело, 13.

⁴ Исто, 13.

⁵ Исто, 14.

Досадашњи теоријски и практичан приступ каталогизацији сликовне грађе

Ретки су у стручној литератури на српском језику радови који имају за тему практичан приступ проблемима са којима се среће каталогизатор некњижне грађе. У пионирском раду који се бави библиографском обрадом графичког материјала, који је објављен 1963. године, дата су упутства за обраду графичке грађе⁶. Аутори су приметили да се обрада ове грађе не може у потпуности подвести под правила за каталогизацију књиге, а општа правила за каталогизацију библиотечког непотпуно говоре о обради графичког материјала. Даље се каже да се Народна библиотека Србије обратила највећим домаћим и иностраним библиотекама, како би се проучила њихова искуства. У раду се под ширим појмом графичке грађе подразумевају оригиналне графике отиснуте свим графичким техникама, затим цртежи, акварели, уља итд. Помињу се и уметничке репродукције дела ликовне уметности, илустровани плакати и постери, илустровани календари, разгледнице и остала примењена графика. На основу прикупљеног материјала аутори су формулисали каталожка правила за обраду графичке грађе. Нажалост, у раду нису наведени коришћени извори, што га чини непотпуним, али показује покушај и потребу пређашњих генерација библиотекара да се установе јединствена каталожка правила за обраду сликовне грађе.

Досадашња сарадња библиотекара Посебних фондова Народне библиотеке Србије и библиотекара Посебних збирки Библиотеке Матице српске у Новом Саду имала је за циљ уједначавање елемената уноса у овим двама институцијама. Искуства библиографске обраде сликовне грађе

⁶ Драго Никчевић, Љубица Штављанин. "Прилог обради једног дела посебних фондова Народне библиотеке". Библиотекар год. 15, бр. 6 (1964): 485–498.

у Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске указују на тешкоће у идентификацији главног стварног наслова и утврђивања одговорности у великом броју случајева обраде сликовне грађе. Као општа ознака грађе усвојен је појам *сликовна грађа*, а до тада су коришћени и појмови *графичка грађа* и *визуелна грађа*. Због овог договора у раду се користи израз *сликовна грађа*, чиме је стављен акценат на чињеницу да се на овој врсти грађе садржај преноси превасходно сликом, а текст нема пресудан утицај да би се одредио садржај и предмет јединице.

Договорене су оквирне смернице за поступак при преузимању података за обраду оригиналне дводимензионалне сликовне грађе на папиру као што су оригиналне графике, цртежи и акварели, као и за штампану сликовну грађу, плакате и уметничке репродукције који садрже импресум са подацима о издавачу и штампару. Разматрани су и принципи уједначене обраде за оригиналне, или штампане фотографије, али ти закључци до сада нису уобличени у детаљно упутство које би разрешило дилеме које се појављују при каталошкој обради ове врсте грађе.

Обрада сликовне грађе у Конгресној библиотеци у Вашингтону

Приручник чији би наслов могао да се преведе као *Графички материјал: правила за опис оригиналних дела и историјских колекција* америчке ауторке Елизабет Бец⁷ усвојен је и користи се у библиотекама у САД, Великој Британији, Канади и Аустралији. Упутство је усклађено са другим издањем Англоамеричких каталошких правила

⁷ Elisabeth W. Betz. *Graphic Materials: Describing Original Items and Historical Collections* (Washington, DC: Library of Congress, 1982.) <http://www.loc.gov/rr/print/gm/GraMatWP8.pdf> (преузето 13. 4. 2013) Такође доступно и у штампаном облику.

(*Anglo-American Cataloguing Rules (AACR 2)*), где се у поглављу 8 дефинише обрада аудиовизуелне грађе и дефинишу правила за различите типове сликовне грађе: оригиналну графику, оригиналне цртеже и слике на папиру, илустроване плакате и постере, стрип табле, дагеротипије, фотографије и негативе. Приручник не само да побољшава оригинална правила из поглавља 8, *AACR 2*, већ и одступа од тих правила у неколико случајева у настојању да испуни услове за каталогизацију оригиналних графичких материјала. Настао је из потребе која се појавила у каталожској пракси да се израде посебни приручници који се баве специјализованим материјалима који нису у потпуности покривени другим издањем *AACR-a*. Каталогски опис монографских публикација заснива се на преузимању података са јединице у изворном облику. Сврха правила је да се успостави конвенција за доследно представљање каталожских података.⁸

Правила у овом приручнику обухватају опис графичког материјала свих врста. Обухваћени су оригинали и репродукције, графикони, фотографије, технички цртежи или грађа која се користи уз помоћ одговарајућих уређаја као што су дијафилмови, дијапозитиви, фотонегативи и слично.

Шема уноса података према пољима за објављене публикације и необјављене јединице која је представљена у приручнику Конгресне библиотеке приказује разлику у уносу потребних података који се односе на подручја издавања и материјалног описа.⁹ Код необјављеног материјала, уноси се само година настанка дела. Необјављени материјал су оригинални цртежи, акварели, графика штампана у нумерисаном уметниковом тиражу док за штампану сли-

⁸ Нав. дело, 4.

⁹ Нав. дело, 12.

ковна грађа из главног извора података уносимо све прописане податке за подручје издавања.

Необјављени материјал:

Наслов [Општа ознака грађе] = Упоредни стварни наслов : поднаслов / Први податак о одговорности ; сваки следећи податак о одговорности. – Година настанка дела. – Податак о обиму јединице или колекције : друге материјалне појединости ; димензије. – (Наслов издавачке целине = Упоредни наслов издавачке целине, нумерације у оквиру серије). – Напомене.

Објављен материјал:

Наслов [Општа ознака грађе] = Упоредни стварни наслов : поднаслов / први податак о одговорности ; сваки следећи податак о одговорности. – Прво место издања : издавач, година издавања. – Податак о опсегу јединице : друге материјалне појединости ; димензије. – (Наслов издавачке целине = Упоредни наслов издавачке целине, нумерације у оквиру серије). – Напомене.

Главни извор података

Коришћење *главног извора података* код некњижне грађе, за разлику од *прописаног извора података* код монографских публикација омогућава каталогизатору да у оквиру стандарда изабере текстуалне податке са читаве јединице.

Појам "прописани извор информација" који се користе у каталогизацији монографских публикација је замењен појмом "главни извор информација", који је прописан у ISBD(NBM)-у. Приручник Конгресне библиотеке додат-

ним упутствима допуњује стандард за потребе обраде сликовног материјала који нема текста, или садржи текст који само делимично може да се употреби као извор података за каталошки опис. Циљ је да се што више ублажи субјективни приступ при превођењу слике у вербални језик, а унос тако добијених података и каталошки опис уједначи и стандардизује. Правила су прилагођена како би се добио задовољавајући каталошки запис за ову врсту грађе, а проширене су и могућности коришћења извора података.

За јединице сликовне грађе, као главни извор података, може се поред штампаног користити и руком писан текст дат од стране аутора или колективног тела, а који се налази на јединици или на извору који је везан за њу. Када се не може утврдити да ли одговорност за текст на јединици припада аутору јединице, а ауторство може имати и колективно тело, користе се информације из следећих извора, према редоследу приоритета:

А) текст са јединице или са извора везаног за њу који није одговорност аутора или колективног тела.

Б) референтни извори, као што су објављени описи у релевантним монографијама, аукцијским и изложбеним каталогима.

В) било који извор који садржи податке о јединици укључујући необјављене информације. Подаци који описују главни извор уносе се у подручје напомена.

Подаци ван главног извора података који се користе у подручју 1 (подручје стварног наслова и података о одговорности), 2 (подручје издања) и 4 (подручје издавања), стављају се у угласту заграду, а информација о извору се уноси у напомену.

Подаци за подручје 7 (напомене) не стављају се у угласту заграду.

Примери

Примери из праксе каталожке обраде сликовне грађе у Народној библиотеци Србије показују у великој мери сличан приступ ономе који је препоручен правилима Конгресне библиотеке у Вашингтону.

Стварни наслов и подаци о одговорности

Наслов се преузима из главног извора информација у складу са детаљно разрађеним и прилагођеним правилима за ову врсту грађе. Приручник детаљно прописује начин преузимања наслова у складу са принципом главног извора података, а у пракси се срећу следећи случајеви карактеристични за сликовну грађу:

Када наслов непрецизно или неадекватно описује садржај јединице, у подручју напомена се уноси слободно формиран опис садржаја јединице¹⁰.

¹⁰ Нав. дело, 19

- Naslov** Aqueduct near Belgrade [Slikovna građa]
- Vrsta/
sadržaj** grafika
- Jezik** engleski
- Izdavanje i
proizvodnja** [London] : R. Bowyer, 1809
- Fizički opis** 1 grafički otisak : litografija, u boji ; 34 x 49 cm
- Napomene** Dimenzije prikaza 23 x 32 cm
- Predmetne
odrednice** Istanbul - 19v - Grafike
- UDK** 628.143(560)"18"(084)
76.047(560)"18"(084)
- URL** <http://www.digital.nbs.bg.ac.yu/direct.php?sign=GR-0786>

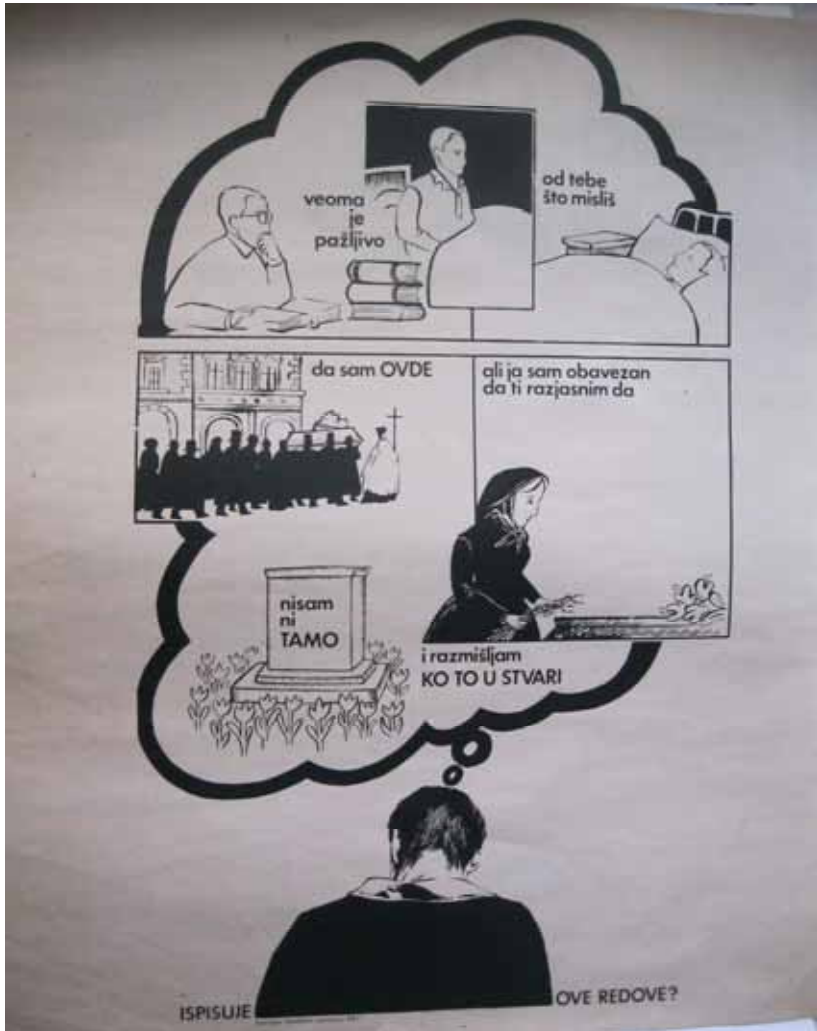
Rezime Grupa ljudi na obali reke preko koje prelazi akvadukt. Ispod akvadukta prolazi put, kojim se kreću dve volovske zaprege. Panorama je prikaz mesta Beograd koje se nalazi u blizini Istanbula¹¹.

COBISS.SR 154580743
-ID

Почетне речи текста на јединици се користе као стварни наслов када је то једини извор података¹².

¹¹ Не ради се о престоници Србије, већ о месту у близини Истамбула које су основали српски заробљеници после пада Београда 1521.

¹² Нав. дело, 17

Наслов

Veoma je pažljivo od tebe što misliš ... ko to u stvari ispisuje ove redove? [Slikovna građa]

Врста/садржај

графика

Језик

српски

Издавање и производња	[Beograd : SKC., oko 1980] (Beograd : Grafička radionica SKC)
Физички опис	1 plakat : sito štampa, crno-belo ; 68 x 60 cm
Садржај	Plakat sadrži strip tablu. Na sredini dole nalazi se čovek okrenut leđima. Oblak iznad njega prikazuje njegovo razmišljanje u šest slika i sadrži sledeći tekst: "Veoma je pažljivo od tebe što misliš, ali ja sam obavezan da ti razjasnim da nisam ni tamo i razmišljam ko to u stvari ispisuje ove redove?".
УДК	766.2(497.11)(084.5)
COBISS.SR-ID	107027212

Када нема текста на јединици и наслов се не може преузети из извора ван јединице која се обрађује, потребно је креирати наслов на језику и писму агенције која израђује каталошки запис. Наслов треба да буде описан и кратак а потребно и стављен у угласте заграде¹³.

Стандард прописује да се у пољима 1, 2, 4 и 6 користе језик и писмо јединице, пошто се подаци за ова поља преузимају са саме јединице, ако је то могуће. Поља 5, 7 и 8 су на језику и писму библиографске агенције. У случајевима када је јединица без текста најлогичније је решење да се каталошка обрада уради на језику и писму библиографске агенције.

¹³ Нав. дело, 20.

Наслов	[Сузан Вега] [Сликовна грађа]
Врста/садржај	графика
Језик	српски
Издавање и производња	[Београд : СКЦ., око 1980] (Београд : Графичка радионица СКЦ)

Физички опис	1 плакат : сито штампа, црно-бело ; 77 x 71 cm
Напомене	Насл. дао каталогизатор
Предметне одреднице	Вега, Сузан (1959-) - Плакати
УДК	78.011.26:929 Вега С.(084.5) 766.2(497.11)
COBISS.SR-ID	107037452

Приручник прописује правила и за збирну обраду, на тај начин што се креира кратак описни наслов у који може да се укључи име аутора, колективног тела, или колекционара¹⁴.

Аутор	Руменчић, Драган
Наслов	[Карикатуре Драгана Руменчића] [Сликовна грађа]
Врста/садржај	уметничка збирка
Језик	српски
Година	198-?
Издавање и производња	[198-?]
Физички опис	[6] цртежа : туш, црно-бело ; 25 x 36 cm i мање
Напомене	Насл. дао каталогизатор.
Садржај	Пао је још један предлог о извозу... ; Илустрација за Ристу Бајалски ; Сваки дан свеже цене ; Опет се издвајаш из колектива?! ; После емисије ... ; После састанка

¹⁴ Нав. дело, 20.

Предметне одреднице	Руменчић, Драган - Карикатуре
УДК	741.5(497.11)"19"(084.11) 741.5 Руменчић Д.(084.1)
COBISS.SR-ID	205086476

Детаљи о садржају, обиму, природи, контексту материјала могу бити у потпуности унети у подручје напомена. У опису се може дати садржај јединице, као и укључити податке о садржају као што су подаци о представљеним особама, догађајима, објектима и географским локацијама.

Подаци о одговорности који се односе на особе или колективно тело чији се интелектуални садржај налази на јединици преузимају се са главног извора информација. Код ове врсте грађе то су сликари, илустратори, дизајнери, фотографи, графичари, а одговорност може да се односи на колективно тело.

Када постоје два или више података о одговорности уносе се према редоследу приказаном на јединици¹⁵.

¹⁵ Нав. дело, 25.

Аутор	Alt, Jakob von, 1789-1872
Наслов	Festung Belgrad [Сликовна грађа] : Turkey / gez. v. J. Alt ; druck v. Kunike
Врста/садржај	графика
Језик	немачки
Издавање и производња	[Wien : A. Kunicke, ca 1826]
Остали аутори	Kunike, Adolf, 1777-1838
Физички опис	1 граfiчки лист : литографија, црно-бело ; 42 x 57 cm
Напомене	Dimenzije prikaza: 26 x 36 cm
Предметне одреднице	Београд - 19 в - Графике
УДК	76.047(497.11 Београд)"18"(084)

Резиме

U prvom planu pet osoba do kole-na u vodi vuku čamac sa malim jarbolom. Na suprotnoj obali beo-gradska tvrđava.

COBISS.SR-ID

133676044

Подаци о издавању

Подаци о издавању се преузимају са публикације, али је то за ову врсту грађе прилично редак случај. На 1574 плаката од 3335, колико их је укупно обрађено у електронском каталогу НБС, подаци о месту издања нису наведени на плакату, што чини 47%, док за чак 80% плаката нема података о издавачу, или у бројкама на 2777 од 3335 наслова плаката. Име штампара и место штампања, такође у великом проценту обрађених плаката, није наведено у библиографском опису. Однос је 1854 од 3335 за име штампара и 1915 од 3335 за место штампара. Из ових података може се видети да приликом обраде ове врсте грађе постоји велики удео информација до којих обрађивач долази из извора ван саме јединице.

Приликом обраде необјављене грађе уноси се само година настанка дела. Није потребно уносити скраћенице за непознато место издавања и непознато име издавача¹⁶.

¹⁶ Нав дело, 39.

Аутор	Ивановић, Љубомир
Наслов	Стара воденица [Сликовна грађа] / Љубомир Ивановић
Врста/садржај	графика
Језик	српски
Издавање и производња	1937
Физички опис	1 цртеж : графитна оловка, црно-бело; 26 x 37 cm
Напомене	
УДК	74.047(497.11)(084)
Резиме	Приказ старе дрвене воденице. Ритмички и тонски богата шрафура гради истанчан однос планова композиције.
COBISS.SR-ID	12439886

Када није познато име издавача, али је наведено име штампара, име штампара ће бити наведено као еквивалент издавачу.

Када се јединица чува савијена, дају се димензије расклопљеног листа, а додају се димензије када је јединица савијена.

1 графички лист ; дрворез, црно-бело ; 36 x 63 cm савијено на 10 x 20 cm.

Напомене

У подручје напомена могу се унети следећи подаци:

- варијантни наслови, при чему ће бити наведено и место на јединици, са које је податак преузет.
- подаци о одговорности који нису евидентирани у подручју стварног наслова и података о одговорности,
- имена особа или колективних тела повезаних са материјалом, ако нису већ именовани у опису. Као пример може послужити обрада филмских плаката, где у напомену можемо унети имена глумаца, режисера и других особа чија се имена појављују на публикацији.
- напомена о атрибуцији треба да садржи извор на основу кога је извршена, с тим што се несигурна атрибуција не уноси у подручје стварног наслова и одговорности.
- када је јединица која се обрађује била део објављене заједничке целине која је имала заједнички стварни наслов, наводи се податак који показује однос према већој јединици.
- када је потребно да каталогизатор у напомену унесе опис који садржај слике преноси у вербални језик.

Методско упутство за обраду сликовне грађе

ISBD(NBM) прописује библиографска правила за веома разноврсну некњижну грађу. Сlikовна грађа, графичка грађа и визуелна грађа су термини који се користи за библиотечку грађу чија је главна особина то што за свој садржај има "дводимензионалну слику (или скуп слика) која је у свом оригиналном облику произведена техникама као што су цртање, сликање или фотографисање". Ова грађа се појављује у форми блока, листа, зидне табеле, карте, слике што значи да је садржај штампан или руком рађен, најчешће на једној страни површине листа папира или неког другог материјала на коме се библиотечка грађа појављује. Сlikовну грађу карактерише доминантно присуство слике у односу на текст, па се код великог броја библиотечких јединица некњижне грађе срећемо са недостатком извора података. Сlikовна грађа интелектуални и уметнички садржај преноси сликовним језиком, за разлику од монографских публикација чији се садржај преноси вербалним језиком. Правила библиографске обраде монографских публикација заснована је на принципима преузимања података из текстуалних извора, што је тешко применити у библиографској обради сликовне грађе. Усвајање посебног методског упутства за библиографску обраду сликовне грађе усагласило би тренутно присутне различите приступе у обради, а оним библиотекама у којима је ова врста грађе необрађена дало подстицај да почну са њеном обрадом.

Комисија за израду методског упутства за обраду сликовне грађе требало би да обрати пажњу на следеће услове:

- прати прописану интерпункцију која претходи или затвара елементе уноса задате Међународним стандардним библиографским описом за некњижну грађу ISBD(NBM),

- правила за опис сликовне грађе креирана су тако да се елементи описа уносе у једнаком редоследу са структуром ISBD(NBM),
- ISBD(NBM) допушта да се “за различите намене израде каталошки описи јединица које нису обухваћене његовим назначеним опсегом”, наведеним у додатку В,
- ISBD(NBM) дозвољава “деталну разраду”, па Методско упутство није у колизији са ISBD(NBM)-ом, већ се ослања на њега,
- методско упутство не замењује ISBD(NBM). Правила дата ISBD(NBM)-ом прецизније се разрађују и дају се упутства за њихову примену.

Методско упутство разрађује она правила и елементе уноса који се примењују приликом каталошке обраде сликовне грађе. Формирање стручног тела састављеног од библиотекара са вишегодишњим искуством на обради сликовне грађе био би следећи потребан корак. Ова комисија би радила на усвајању свеобухватног методског упутства за обраду сликовне грађе. Методско упутство израђено по редоследу уноса по ISBD(NBM) стандарду којим би се утврдили принципи обраде и поступци у свим детаљима каталошке обраде сликовне грађе и које би у што већој мери разјаснило дилеме присутне у библиографској обради сликовне грађе.

Литература

1. ISBD(NBM) Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe (Београд: Народна библиотека Србије, 2006)
2. Међународни стандардни библиографски опис монографских публикација (Београд: Народна библиотека Србије, 2004)

3. Elisabeth W. Betz. *Graphic Materials: Describing Original Items and Historical Collections* (Washington, DC: Library of Congress, 1982)
<http://www.loc.gov/rr/print/gm/GraMatWP8.pdf> (преузето 13. 4. 2013) Такође доступно и у штампаном облику
4. Драго Никчевић, Љубица Штавлјанин. "Прилог обради једног дела посебних фондова Народне библиотеке". Библиотекар год. 15, бр. 6 (1964): 485-498.

Three Steps to methodological guidelines for bibliographic procession of pictorial material

Summary: ISBD (NBM) gives rules for bibliographic description of ten different types of non-print materials, as defined in Annex V of the international standards for bibliographic description of non-print materials. The practice in the cataloguing of pictorial material, which is a term adopted in the National Library of Serbia, showed that ISBD (NBM) standard provides a good framework for identifying and bibliographic description of non-print materials, but a number of dilemmas and concerns in bibliographic cataloguing of this type of material is still present in everyday practice. Pictorial material is characterized by the dominant presence of the image over the text, and the lack of data is hard to adjust with the principles of bibliographic processing. Adopting special methodological guidelines for bibliographic processing of pictorial material, would immediately adjust present, different approaches in processing, and those libraries in which this type of material is not catalogued would be given stimulus to begin with its procession.

Consultations and exchange of experience of processors of pictorial material would be a first step to the development of methodological guidelines. Previous cooperation of librarians in special funds of National Library of Serbia and librarians in special collections in Library of Matica Srpska, Novi Sad had the aim to harmonize entering the elements into these two institutions. The work discusses the elements of bibliographic processing that are related to biggest concerns. Experiences of bibliographic processing of pictorial material in the National Library of Serbia are used, as well as notes from meetings with processors from Library of Matica Srpska. As an example of good practice the paper presents the guidelines developed by the Library of Congress in Washington. The work deals with the comparative analysis of the adopted rules of cataloguing in the Library of Congress with the practice in the National Library of Serbia.

Forming a professional body composed of librarians with many years of experience in the processing of pictorial material would be the next necessary step in the process of drafting and adopting the methodological instructions. Methodical instructions for processing pictorial material would improve cataloging pictorial material at all levels and in all its details.

This paper aims to, using observations from the current practice in the bibliographic processing of pictorial material in the National Library of Serbia and analyzing the guidelines that are used in the Library of Congress in Washington, indicate the necessity of making a detailed methodological guideline for bibliographic processing of pictorial material that would improve the cataloging of this type of material in our libraries.

Key words: ISBN (NBM) standard, pictorial material, bibliographic description, methodical guidelines, National Library of Serbia, Library of Congress.

Биографија

Славен Попара, виши библиотекар, водитељ Графичке збирке Народне библиотеке Србије. Дипломирао на Одељењу за историју уметности, Филозофског факултета у Београду. Запослен у НБС од 1990. године. Од 2004. у Народној библиотеци Србије води Графичку збирку у оквиру Одељења посебних фондова. Одржао више предавања/семинара из образовне понуде НБС на тему *Библиографска обрада сликовне грађе по ISBD(NBM)*.

Маша Милорадовић
Народна библиотека Србије

УДК: 027:084
DOI: 10.7251/BSCSR1405085M

РАЗГЛЕДНИЦЕ И ФОТОГРАФИЈЕ У БИБЛИОТЕЦИ - ОБРАДА СЛИКОВНЕ БИБЛИОТЕЧКЕ ГРАЂЕ ПРЕМА СТАНДАРДИМА И ПРОБЛЕМИ У ПРАКТИЧНОМ РАДУ СА ОСВРТОМ НА ПОЈЕДИНА ПОДРУЧЈА ОПИСА

Сажетак: Рад је посвећен каталожкој обради специфичних, а међусобно сродних врста неких грађа у библиотеци – фотографија и разгледница. После термилошког разграничења, дати су општи прегледи и поређење посебног стандарда за ту врсту грађе ISBD (NBM) и најновијег обједињеног издања ISBD. Указује се на проблеме утврђивања одређених података релевантних за библиографски опис. Иако стандарди допуштају да се у одређена поља описа уносе усвојене скраћенице у случајевима када нам неки елементи нису познати, то не би требало каталогизатора да ослободи потребе да исцрпи све расположиве начине како би утврдио одређене податке.

Тема рада проистекла је из потребе да се укаже на одређене проблеме у примени стандарда и да се кроз низ примера из праксе посебна пажња посвети утврђивању и врсти појединих елемената описа. Подаци о аутору, месту, издавачу и времену настанка описиване јединице (фотографије или разгледнице), врло често се не налазе на изворима који су прописани стандардима. Истраживањем и утврђивањем ових података, свака јединица сликовне грађе добија на информативној вредности и може послужити за најразличитије потребе и намене, које им могу дати корисници. На каталогизаторима је да те потребе антиципирају и да ту грађу, доста дуго третирану само као „помоћни“ или „илустративни“ материјал, кроз каталоге понуде корисницима равноправно са свим осталим библиотечким јединицама.

Иако нам нове технологије омогућавају дигитализацију, брзо умножавање, размењивање и свакојачко кориштење сликовне грађе у стварном или виртуелном свету, добра каталожка пракса никако не сме остати занемарена. Напротив, тек са правим каталожким описом, утврђива-

њем што више релевантних података, правилном класификацијом, јединица сликовне грађе добија на целовитости и значају.

Кључне речи: сликовна грађа, разгледнице, фотографије, каталогизација.

Збирке сликовне грађе формирају се, обрађују и представљају јавности једнако у музејима, архивима и библиотекама. Ове институције имају различите критеријуме за стварање ових збирки, а тиме и различите приступе њиховој обради. Но, почетак проучавања или бављења одређеном грађом почиње свакако њиховим јасним дефинисањем, без обзира на то колико нам се они чине познатим и подразумевајућим. Сливовну (или графичку) грађу представљају дводимензионалне слике произведене техникама као што су цртање, сликање, штампање или фотографисање. Међународни стандард за опис ове грађе даље предлаже њену поделу на: графички лист, посебне графичке процесе (литографију, бакорез, дрворез...), дидактички графички лист, зидну табелу, карте за игру, плакате, разгледнице, фотографије, техничке цртеже, дијапозитиве, уметничке репродукције и др.

Фотографија је непровидни отисак произведен деловањем светла на хемијски припремљену подлогу. Најчешће је та подлога од папира. Из историје фотографије научићемо да је прва фотографија израђена на подлози од стакла – **дагеротипија**, која је представљала врло ексклузивне и скупе почетке или да је **феротипија** колодијумска уникатна слика на црнолакираним металним плочицама, врло популарна, јефтинија, лакше и брже израде. Свакако не треба занемарити ни **дигиталну фотографију**, као производ нових технологија.

Према Међународном стандарду за библиографски опис некњижне грађе „**разгледница** је слика произведена

на картону и намењена за слање поштом, без коверта¹. Овако дату дефиницију требало би проширити, јер се врло често срећу и фотографије израђене у ограниченом броју примерака на папирној подлози са реверсном страном налик разгледници, или пак, разгледнице израђене фото-поступком, у великим тиражима. Кључни критеријум за разврставање оваквих „граничних“ јединица треба да нам представља њихов тираж.

Фотографија се јавља у првој половини 19. века, као резултат технолошког напретка и жеље и потребе да се што прецизније сачува визуелна информација. Од тих, рекло би се, ексклузивних почетака, фотографија је прешла дуг развојни пут, тако да данас постоји у најразличитијим областима – као аматерска, професионална, уметничка, документарна, новинска или научна.

Појава разгледница директна је последица омасовљења фотографије као медија. Поред основне употребе, од самог њеног појављивања разгледница је колекционарски предмет. С тим у вези поменућемо и појмове картофилије и делтиологије. **Картофилија** или **филокартија** и **делтиологија** су различити термини који подразумевају сакупљање и проучавање разгледница.² Занимљива је и скорија појава „посткросинга“ – пројекта покренутог 2005. године са идејом да се повежу људи путем слања и примања разгледница³, који је до 2008. достигао и први милион размењених разгледница.

¹ ИСБД(НБМ), стр. 113 и 114.

² У САД постоји и Institute of American deltiology у Пенсилванији, којег је основао 1993. један библиотекар, са циљем да представља библиотеку, галерију и истраживачки центар за разгледнице и историју и културу северне Америке. (<http://www.lib.umd.edu/special/collections/iad> - приступљено 23.11.2012).

³ <http://www.postcrossing.com/about/history> (приступљено 22.2.2012).

Где је у свему томе место библиотеке?

Задатак прикупљања, обраде, чувања и презентовања сликовне грађе у библиотеци постављен је пре више деценија, али летимичним погледом, закључујемо да то и даље, са неким терминолошким променама и променама у концепцији формирања и вођења збирки, остаје „помоћна збирка“, део завичајног фонда и сл. „Пет деценија од како је Народна библиотека Србије упутила обавезујући предлог да се у свим народним библиотекама формирају завичајна одељења, та грађа се, с узорним изузецима углавном само прикупља. Несистематизована и необрађена, она тако најчешће остаје недоступна корисницима, а самим тим и неискоришћена“. ⁴ У прилог томе и чињеница да је из угла библиотечке струке мало писано о сликовној грађи уопште. Са друге стране, постоји парадокс да је са новим технологијама и великим залетом у дигитализацији грађе, сликовна грађа доспела у жижу интересовања и добила нова значења. Стиче се, дакле, утисак да прескочено бављење проблемом саме каталожке обраде ове врсте грађе.

Поступак обраде некњижне грађе у библиотеци у формалном смислу се не разликује од поступка обраде књижног фонда – обе врсте грађе пролазе кроз исте фазе обраде – набавку, инвентарисање и сигнирање, каталогизацију и класификацију, смештање и чување и давање на коришћење. Када говоримо о каталогизацији, као и за књижни фонд и овде имамо одавно усвојене стандарде. У употреби су ISBD (NBM) и општи ISBD. Овде ћемо покушати да нађемо решења за одређена поља описа, за које сматрамо да стандард није био довољно детаљан.

⁴ Оливера Недељковић, *Разгледнице Чачка у библиотеци целини Јована Давидовића*, Глас библиотеке 14 (2007), стр. 132.

Језик описа

Кад је реч о сликама, опис нам је потребан да бисмо слику преточили у речи, а речи у машински читљив облик, погодан за агрегацију великог броја записа и могућност претраживања у базама. У том смислу, стандард прописује употребу језика за одређена поља описа. У одређена поља описа уноси се језик публикације, а у одређена поља језик каталошког центра, одн. библиотеке. Употреба језика код сликовне грађе није тако очигледна, као кад се ради о публикацијама које примарно садрже текст. Стога, ако на разгледници или, ређе, фотографији постоји било каква реч или део текста, према њему одређујемо језик публикације, (на разгледницама је то најчешће *поздрав из...* или географски назив, порука или сл). Код фотографија, поготово оних насталих у 20. веку, веома често немамо ни једно једино слово, и у том случају читав опис креирамо на језику каталошког центра / библиотеке.

Наслови

Кад је јединица без стварног наслова, наслов формирамо сами, стављајући га у угласте заграде, интерпункцијски знак који најчешће користе каталогизатори некњижне грађе.

Разгледнице: наслов може бити преузет са аверсне или реверсне стране. На реверсној страни су ти наслови обично дужи и/ или садрже поднаслов, неко прецизније лоцирање мотива са саме разгледнице. Увек је у даљем опису (у подручју напомена) неопходно навести извор податка формулацијама: „Насл. преузет са реверсне стр.“ или слично.

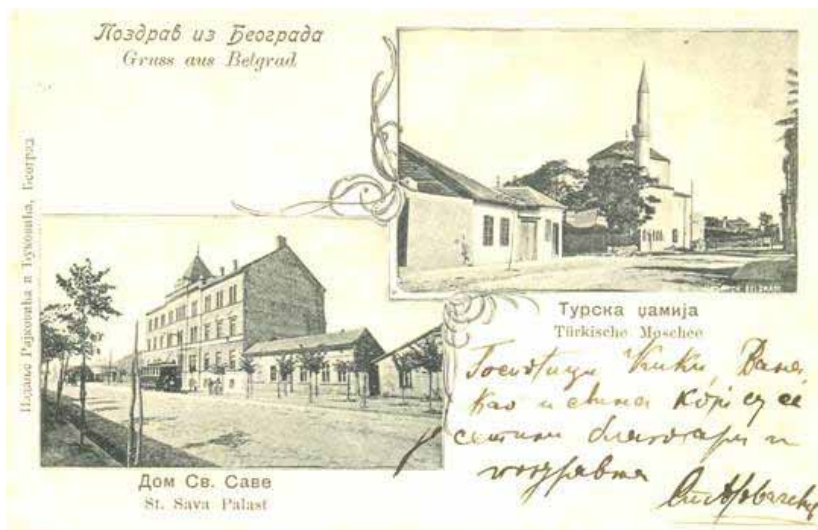
Фотографије: наслов формирамо на основу садржаја, на основу белешки које су на фотографији накнадно написане руком, ређе писаћом машином. Новинска фотографија би, по правилу, требало да на реверсној страни има велики

четвртасти печат у који је фото-репортер уписао догађај, датум, личности и своје име. Фотографије пореклом из приватних збирки често садрже посвете или белешке које нам могу бити драгоцене за формирање наслова. Ако ни тога нема, онда тражимо неки карактеристичан детаљ, натпис, назив на самом снимку. Формирани наслов треба да буде кратак, прецизан, недвосмислен и упечатљив.

Подаци о одговорности

Код утврђивања података о одговорности, пре свега податка о аутору/фотографу, највећи проблем представља што у великом броју случајева (поготово код разгледница) аутори нису познати. Уз помоћ литературе, каталога и других помоћних средстава можемо их утврдити тек посредно, а врло често ни то. Пример представљају прве разгледнице Београда, настале на основу фотографија, а које нису биле потписане именом аутора⁵, па се то може само посредно потврдити и то са различитим степеном сигурности.

⁵ Шкаламера Жељко, *Београдске разгледнице 1896-1941: Прилог познавању сликовних извора за историју Београда XX века*, Годишњак града Београда 30 (1983), стр. 132.

Разгледница Београда за коју су кориштене фотографије
Милана Јовановића

Многе фотографије су остале познатије од својих аутора. Пример је добро знана стара новчаница од 10 југословенских динара, на којој је репродукција фотографије ливца из Зенице. Њен аутор, фотограф Никола Бибић, нажалост, није делио такву популарност и остао је познат у ужим оквирима своје струке.

Портрет ливца, фотографија Николе Бибића

Иако стандард допушта да се не наведе име аутора/фотографа, пошто за некњижну грађу допушта слободнију употребу извора података, сматрамо да је задатак каталогизатора да исцрпи све могућности, како би утврдио овај важан податак.

Датирање

Доследно коришћење стандарда за опис прописује употребу многих скраћеница, којима се замењују подаци који нису наведени на самој јединици грађе. Најчешћи такав случај јесте податак о датуму издавања и/или дистрибуције. Ако се узме у обзир да је овај податак врло

информативан, а често и једини који носи значењску разлику, требало би да се каталогизатор потруди да што прецизније одреди датум настанка фотографије / разгледнице. При датирању разгледнице је битан *датум издавања* разгледнице, а не датум кад је настао снимак, што би био релевантан датум за датирање фотографије. Пример је серија разгледница насталих по фотографијама ратног фотографа и свештеника Ристе Шуковића из Првог светског рата. Као серију разгледница издао их је после рата година издавач Ј. Капон у Сарајеву, а штампала их је *Југославија* у Загребу.

ШУКОВИЋ, Ристо, 1885-1939

Заклетва српских добровољаца из Босне у Вардишту 1914 [Сликовна грађа] / ориг. фот. војног свештеника г. Шуковића. – Сарајево : Ј. Карпон, [после 1918] (Загреб : Југославија). – 1 разгледница : црно-бела ; 9 x 14 cm. – (У борби за ослобођење)

Проблем код датирања фотографија може настати и због тога што је у многим случајевима позитив фотографије био развијен више година, па чак и деценија после настанка негатива. Најинформативније је уколико можемо да утврдимо оба датума, при чему се предност даје датирању настанка самог снимка. То је, несумњиво, важнији датум, док сама фотографија може бити развијена и неколико година, па и деценија касније. Тај датум би могао да представља други податак који се може, уколико је познат, унети у опис.

За навођење датума постоји више могућности⁶:

1. [1892] сигуран датум
2. [1892?] могући датум
3. [око/са. 1892] приближан датум
4. [не после 1875] најкаснији могући датум
5. [не пре 1916] најранији могући датум
6. [1814 или 1815] алтернативна година
7. [између 1906 и 1912] распон година
8. [189–] сигурна деценија
9. [189–?] могућа деценија
10. [18– –] сигуран век
11. [18– –?] могући век.

Најређи је случај да је година издања одштампана на самој јединици, и тада углавном са реверсне стране. Уштампавање године на полеђину фотографије могли су да приуште само фотографи са великим прометом⁷. Неки

⁶ Види: М. Милорадовић, *Фотографија у библиотеци*, Глас библиотеке 18 (2011), стр. 13.

⁷ На пример, београдски фотограф Милан Јовановић.

су накнадно утискивали сувим жигом или печатом годину или други податак. Прецизне податке о фотографији имамо код новинских фотографија, којима су на полеђину стављани печати са формуларом, у који је фотограф уносио, поред свог имена, и податке о садржају и времену настанка. Прецизан датум можемо утврдити и посредно, уколико истраживањем утврдимо да је фотографија објављена. У оваквим случајевима, година издања, одн. настанка се наводи без угластих заграда.

У пракси Народне библиотеке Србије, која добија обавезни примерак разгледница, оне се датирају према години уласка у фонд или при изради СІР записа.

Могући датум ћемо одредити у случају када је датум накнадно уписан на саму јединицу – нпр. у посветама, или белешкама било на аверсној или реверсној стр, поређењем са другим датираним јединицама, подацима из литературе, опремом атељеа итд.

Мање прецизно датирање (у оквиру једне деценије) ћемо извршити према неком детаљу са саме разгледнице, врсти штампе или издавачу. Оквирни датум може се појавити, ако је реч о разгледницама, и на поштанском печату или ако је наведен у тексту писаном на реверсној страни разгледнице. Тај датум се мора користити врло опрезно, јер разлика од времена издавања до времена слања може бити врло велика. Овакав податак мора бити пропраћен одговарајућом напоменом. Натписи на разгледницама као извор за датирање – називи приказаних објеката, називи улица, или чак називи издавачких кућа, могу бити извор за нека оквирна датирања. Велику помоћ при датирању разгледница би пружило постојање нормативне базе издавача и штампара.

Фотографије се могу датирати према техници израде. Фотографи 19. века често су мењали изглед реверсне стране у складу са модом или су додавали нове податке, нове

адресе и сл, па се на основу литературе може утврдити у ком периоду су настале.⁸

Могућност навођена сигурног или могућег века (тачке 10 и 11) не носе готово никакву информативну вредност с обзиром да грађа о којој је реч – фотографије и разгледнице, постоји тек нешто више од једног века.

Подручје напомена

По редоследу навођења прво се исписују напомене формалне природе, којима објашњавамо свако поље описа редом. Ове су напомене врло важне, ако је каталогизатор сам утврђивао елементе за опис. За опис сликовне грађе од изузетне информативне вредности је напомена о садржају, поготово у случајевима где је каталогизатор формирао наслов, или је наслов такав да је његова информативна вредност мала.⁹ Ту се отвара могућност додатног описа јединице, уз навођење релевантних података, дакако без изрицања оцене или исказивања вредносних судова. То би требало да буде кратак текст од две-три реченице којима се описује јединица, а допуњава дати наслов. Ову напомену користимо и кад идентификујемо личности, делове града, улице, објекте и сл. Пошто каталошки опис представља основу за израду метаподатака за дигиталне збирке, напомена о садржају треба да пружи оне информације које се не могу ишчитати из саме слике. Дакле, уместо описивања слике, треба навести што више утврђених детаља као што су имена личности, називи споменика, објеката или догађаја приказаних на слици.

⁸ У каталогу-студији са изложбе Милана Јовановића, Горан Малић даје периодизацију кориштења реверсних страна. (Г. Малић, *Милан Јовановић – фотограф*, Београд: САНУ, 1997).

⁹ Као пример могу да послуже разгледнице са истим називима, а различитим мотивима, типа *Поздрав из...* или сл.

Подручје стандардних бројева

Ово поље описа се до скоро готово и није користило за опис сликовне грађе. Сматрамо, међутим, да су серијски бројеви разгледница важан податак за идентификацију разгледнице, за праћење колекција, издаваштва, а могу пружити помоћ при датирању.

Шта после обраде?

Грађа која је у време свог настанка сматрана ефемерном, захваљујући сакупљању, постаје трајна категорија. Кумулација великог броја разгледница и фотографија, доводи до стварања новог квалитета – поједини примерци добијају нове нивое значења кад су уврштени у неку колекцију.¹⁰ У том смислу задатак библиотекара овакве посебне збирке јесте да оформи и проширује такву збирку, према захтевима свог типа библиотеке – било да је школска, матична или национална. Нове технологије нам омогућавају да их релативно брзо учинимо доступним великом броју корисника. Заједничким напором више библиотека, могуће је оформљавати најразличитије тематске дигиталне збирке.¹¹

Са развојем нових медија, веза између визуелних елемената и све лакшег протока информација постаје све бржа и јача. Свака јединица сликовне грађе добија на информативној вредности и може послужити за најразличитије потребе и намене, које им могу дати корисници. На каталогизаторима је да те потребе антиципирају и да ту грађу, доста дуго третирану само као „помоћни“ или „илустративни“ материјал, кроз каталоге, и базе података понуде

¹⁰ Haug, M. E., *Life Cycle of Printed Ephemera: A Case study of Maxine Waldron and Thelma Mendsen Collections*, Winterthur Portfolio, 30, 1, (1995), str. 59-72.

¹¹ Види нпр: <http://velikirat.nb.rs>

корисницима равноправно са свим осталим библиотечким јединицама. Тек са ваљаном каталожком и/или библиографском и садржинском обрадом, дигиталне збирке прерастају у ентитет значајнији од пуких илустрација.

Да ли нам постојеће базе података које користимо за унос каталожких описа пружају довољно могућности за свестрану обраду? С једне стране, постојеће базе за каталожко-библиографску обраду које се користе у библиотекама, са посебном маском уноса за некњижну грађу, обавезују нас да уносимо неке податке (обично су то кодирани подаци) који нам за ову врсту грађе нису релевантни. С друге стране, недостаје простор за унос детаљнијих података о појединачном примерку. То се односи на податке који релевантни за колекционаре, а Стандарду, одн. каталожким записима се не помињу. Примера ради, то су подаци о томе:

- да ли је разгледница поштански употребљена
- да ли има поштанску марку
- да ли има неки интересантан жиг, печат цензуре или сл.
- подаци са картона / подлоге за фотографију 19. века
- подаци о примаоцу / пошиљаоцу – имена, адресе, садржаји порука....

Уносећи у опис податке прописане стандардом, описујемо све примерке једног тиража. Тиме разгледницу стављамо у функцију само сликовног израза. “Тек исписивањем полеђине разгледница се у потпуности остварује”.¹² Узмемо ли у обзир и све оно што се са полеђине може ишчитати, спектар могућности за коришћење разгледница у сврхе најразличитијих истраживања се значајно проширује.

¹² Sanja Puljar, *Putujuće slike: razglednice – kulturnoantropološki dokumenti*, Narodna umjetnost, 34/2,1997, стр. 153-165.

Сабирања оваквих података, било да су слободно формирани или кодирани подаци, могао би да послужи као веома богат извор за најразличитија проучавања. Летимичан преглед тема које су објављиване у иностраној литератури и стручним чланцима везаним за разгледнице, показује да је, у околностима када је грађа комплетно каталогизована и када базе сређених података, могуће проширити истраживања на далеко шира и различитија подручја од онога што су нам збирке разгледнице до сада нудиле. Напоменимо само неке теме које се јављају у литератури различите провенијенције:

- разгледнице као извор за проучавања визуелне антропологије;¹³
- разгледнице као извор за проучавање геоморфолошких промена;¹⁴
- разгледнице као средство масовне комуникације и његова улога у пропаганди и масовној култури;¹⁵ и многе друге. Маша Милорадовић – биографија

Postcards and photographs in Libraries - catalogization of pictorial material by standards and problems in practice with the view of individual parts of description

Abstract: The work is dedicated to cataloguing of specific, and yet close types of non-book material in libraries- postcards and photographs. After the terminology classification, general review and comparison of special standard for that type of material ISBN(NBM) and their consolidated edition ISBN, are presented. Problems of defining certain data relevant for bibliographic description are highlighted. Even though standards let the usage of the adopted abbreviations in some fields of description when some ele-

¹³ Види напомену 10.

¹⁴ M. Debussche, J. Lepart, A. Dervieux, *Mediterranean Landscape Changes: Evidence from Old Postcards*, *Global Ecology and Biogeography*, 8, 1 (1999), 3-15.

¹⁵ L. Sigel, *Filth in Wrong People's Hands: Postcards and the expansion of Pornography in Britain and the Atlantic World 1880-1914*, *Journal of Social History*, 33,4 (2000), str. 859-885.

ments are not known, that should not free the cataloguer of the need to try every available way of finding the data.

The subject of the work has outcome from the need to indicate certain problems in the process of standards applying and to give special attention to defining and typing individual elements of description through numerous examples from practice. Data of author, place, editor and date of a described unit (photograph or postcard), are mostly not given in the resources and they are in standard regulations. By examining and defining these data, each unit gains informative value and it can be used for many purposes, which users arrange for them. It is on cataloguers to anticipate those purposes and to offer those materials, being treated as only auxiliary or illustrated material for long time, to users in equal manner as any other bibliographic unit. Although new technology brings digitalisation, fast multiplying, exchanging and various use of pictorial material in real or virtual world, good catalogue practice can not be neglected. On the contrary, only with the real catalogue description, with as many relevant data as possible, proper classification, the unit of pictorial material gains its completeness and relevance.

Key words: pictorial material, postcards, photographs, cataloguing

Биографија

Маша Милорадовић, виши библиотекар, водитељ Фонда фотодокумената у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије. Рођена 1969. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду на Катедри за библиотекарство и информатику 1997. године. Била је запослена као библиотекар у Историјском институту САНУ у Београду од 1997. до 2003. године. На Универзитету „Браћа Карић“ водила библиотеку од 2003. до 2008. године. Од 2007. до 2009. хонорарно ангажована на Академији уметности у Београду на сређивању библиотеке и рукописне заоставштине књижевника Милана Ђоковића. Од 2009. запослена у Народној библиотеци Србије као водитељ Фонда фотодокумената. Звање вишег библиотекара стекла 2010. године. Објавила више библиографија и стручних радова, као и преводе две стручне монографије са енглеског језика.

Јелена Глишовић
Народна библиотека Србије
jelena.glisovic@nb.rs

УДК: 025.31(083.74)|497.11|
DOI: 10.7251/BSCSR1405101G

ПРИМЕНА МЕЂУНАРОДНОГ СТАНДАРДА У ОБРАДИ КАРТОГРАФСКОГ ФОНДА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

Сажетак: У раду је приказана поред опште структуре и организације Картографског фонда Народне библиотеке Србије, примена ISBD стандарда у обради грађе Картографског фонда. Ова врста грађе због своје специфичности захтева посебан начин обраде па је приликом њеног описа често потребно консултовати и поглавља ISBD-а која се односе на друге врсте грађе што је у раду илустровано примерима из праксе. Приказани су, кроз примере, модалитети примене правила, за опис свих врста картографске грађе, садржаних у стандарду са циљем да се предоче специфичности на које се приликом обраде и класификације наилази. Циљ овога рада је и представљање посебности Картографског фонда Народне библиотеке Србије као и основних особина картографске грађе која се у њему налази.

Кључне речи: картографска грађа, стандарди, библиографски опис

Картографски фонд Народне библиотеке Србије, који се налази у оквиру Одељења посебних фондова, представља збирку непроцењиве вредности која сведочи о културном идентитету и историјском континуитету подручја јужнословенских земаља, Јужне и Југоисточне Европе. У Картографском фонду се већ деценијама, са високом свешћу о значају остваривања целовитости националног фонда прикупља, обрађује, чува, даје на коришћење и представља јавности сва картографска грађа која се односи на дела српских картографа и српске територије кроз историју, без обзира на порекло аутора, састављача или државу издања.

Откако је 1941. године, пративши судбину читаве Библиотеке, Картографски фонд изгорео у бомбардовању Бео-

града реконституција фонда била је посао највеће важности који је до садашњег тренутка у великој мери успешно обављен. Највреднији примерци, и у културном и у материјалном погледу набављени су поклоном и куповином, такође и разменом а процентуално највећи део материјала долази обавезним примерком.

Целокупни Картографски фонд библиографски је описан у складу са Међународним стандардним библиографском описом картографских публикација и доступан је за претрагу у оквиру електронског каталога Народне библиотеке Србије.

Структура Картографског фонда Народне библиотеке Србије

Картографски фонд Народне библиотеке Србије поседује више од четрдесет хиљада листова карата свих врста од прегледних, тематских, топографских карата различитих размера, планова насељених места, до поморских и астрономских карата као и више од хиљаду и две стотине наслова атласа свих врста (општи, историјски, различити тематски итд.).

Посебну вредност и културноисторијски значај имају старе и ретке карте, стари атласи и рукописне карте који верно одражавају раздобље у коме су настали и осим географских дају податке о цивилизацијским достигнућима, политичким аспирацијама, начину схватања и доживљавања света тога доба. Старе карте и атласи Картографског фонда НБС, који потичу из 16, 17. и 18. века израђени техникама бакрореза и дрвореза представљају дела изузетне уметничке вредности. У Фонду се налазе вредни примерци свих најзначајнијих картографских школа и најпознатијих картографа Европе.

Најстарија карта коју поседује НБС на којој је приказана Србија је дрворез *New Grichenlandt mit anstossenden Ländern*, из 1580. године.

Један од старијих је и лист који носи наслов *Griechisch Wyssenburg*, дрворез немачког картографа Себастиана Минстера (Sebastian Münster) који приказује изглед Београда половином 16. века.

Истакнуто место има и план Београда, графичара и војног инжењера Јохана Баптиста Гумпа (Johann Baptist Gump), *La Fortezza e la Città di Belgrado*, из 1688. године.

Међу картама новијег датума у збирци, посебно је важна Прва српска карта у размери 1:75000, израђена на основу премера Краљевине Србије, извршеног од стране Главног Генералштаба у периоду од 1880. до 1892. године као и велики број секцијских карата публикованих за време Првог светског рата, посебно оне издате на Крфу.

У збирци атласа најзначајнији су *Atlas Minor* из 1638. године, Герарда Меркатора (Gerardus Mercator), први српски атлас штампан у Венецији 1804. године, дело српског ерудите Павла Соларића: *Пешій землеписникъ*, као и рукописни атлас *Festungen Dalmatiens und Albaniens nebst vorliegenden Inseln, und Beschreibung* пуковника и картографа Масимилијана де Троа (Maximilian (Max) de Traux).

Примена ISBD-а у обради Картографског фонда Народне библиотеке Србије

Целокупни Картографски фонд библиографски је описан у складу са стандардом ISBD(CM) (Међународним стандардним библиографском описом картографских публикација), и доступан је за претрагу у оквиру електронског каталога Народне библиотеке Србије.

Откако је први пут објављен 1977. године Међународни стандардни библиографски опис картографских публи-

кација (ISBD(CM)- International Standard Bibliographic Description for Cartographic Material), записи из различитих извора постали су међусобно разменљиви и олакшана је конверзија библиографских записа у машински читљив облик. ISBD (CM) спецификује захтеве за опис и идентификацију картографских публикација, одређује редослед елемената описа и утврђује систем интерпункције за опис.¹

На Конгресу ИФЛА-е, у Берлину 2003. године, формирана је Студијска група за ревизију стандарда која је дошла до закључка да је интегрисање свих ISBD приручника изводљиво.

Тако је 2007. године објављен Међународни стандардни библиографски опис (ISBD): уводно обједињено издање (International Standard Bibliographic Description - Preliminary Consolidated Edition), а 2011. године објављено је комплетно обједињено издање (International Standard Bibliographic Description - Consolidated Edition) чији је превод у току у Народној библиотеци Србије.

Његова сврха је у прописивању одредаба компатибилне дескриптивне каталогизације у целом свету како би се олакшала међународна размена библиографских записа између националних библиографских агенција, као и у оквиру међународне библиотечко-информационе заједнице. Обједињени ISBD треба да служи као стандард за опис свих врста објављене библиотечке грађе и да олакша опис извора који поседују карактеристике више различитих формата.²

Обједињеноме стандарду се обраћамо и када су у питању правила која се односе на картографске публикације. У њему је инкорпориран и ревидиран некадашњи

¹ *ISBD(CM): International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials* (London: IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section of Geography and Map Libraries, 1987), 13

² *Међународни стандардни библиографски опис (ИСБД): уводно обједињено издање* (Београд: Народна библиотека Србије, 2009), 10

ISBD(CM) и њиме су обухваћени прописи за опис и идентификацију свих врста грађе, која представља, у целини или делимично, Земљу или неко небеско тело, у било којој размери. Обједињено издање ISBD-а веома је практично за каталогизатора који пред собом има картографску публикацију из разлога што ће при обради често имати потребу да консултује и друге стандарде нпр. за обраду монографских публикација или некњижне грађа који су сада сви на једном месту.

Наравно, ISBD је само део потпуног библиографског описа. Други елементи који употпуњују библиографски запис, као што су одреднице, предметне одреднице, јединствени наслови и др. нису укључени у одредбе ISBD-а и дати су у приручницима и упутствима за каталогизацију као што су: *Алфаветски каталог монографских публикација : израда и формирање*, Мирјане Бабовић и Светлане Јанчић, као и *Правилник и приручник за израду абecedних каталога. Део 1 и 2*, Еве Вероне.

У наставку рада биће представљени делови обједињеног стандарда који се односе на картографске публикације са примерима из праксе обраде Картографског фонда у Народној библиотеци Србије.

Преглед ISBD-а за обраду картографских публикација³

Подручје стварног наслова и података о одговорности чине главни стварни наслов, општа ознака грађе, упоредни стварни наслов, поднаслов и подаци о одговорности.

Главни стварни наслов је увек први елемент описа. Он се преноси дословно, чак и када садржи податак везан уз друге елементе описа који јесте његов саставни део.

³ ISBD(CM): *међународни стандардни библиографски опис картографске грађе* (Загреб : Хрватско библиотекарско друштво, 1981), 7-32

Уколико је потребно да наслов да каталогизатор, такав наслов се наводи у угластим заградама.

Општа ознака грађе за Картографски фонд је *Картографска грађа*. Овај елемент по стандарду није обавезан али у пракси Народне библиотеке Србије јесте.

Пример 1:

Atlas minor Gerardi Mercatoris [Kartografska građa] : a I. Hondio plurimis aeneis Tabulis auctus et illustratus: denuo recognit, additisque novis delineationibus emendatus. - Amsterodami : ex officina Ioannis Ianssonii, [1631]. - 1 атлас (598 стр.) : ручно обојен ; 19 x 24 цм

Упоредни стварни наслов је следећи елемент описа уколико постоји. Иза сваког упоредног стварног наслова следи поднаслов који се на њега односи, након чега се уносе подаци о одговорности

Пример 2:

EVROPA [Kartografska građa] = Europa = Europe. - 1:4 100 000. - [Београд] : Интерсистем-картографија, 2001. - 1 геогр. карта : у боји ; 68 x 45 цм, пресавијена на 24 x 14 цм

Поднаслов се наводи иза главног стварног наслова или упоредних стварног наслова на које се односи.

Пример 3:

Република Српска [Картографска грађа] : ауто туристичко географска карта = road tourist geographical map / Синиша Ђорђевић. - Размера 1:470 000. - Београд : Меркур-СВ, 2011 (Београд : Службени гласник). - 1 геогр. карта : у боји ; 66 x 96 цм, пресавијена на 23 x 12 см

Подаци о одговорности се односе на особе или корпоративна тела који су допринели интелектуалном или уметничком садржаји картографске публикације.

Подаци о одговорности преносе се онако како су наведени на публикацији. Уколико је податак о одговорности садржан у неком делу наслова или га мења не наводи се никакав даљи податак. Може се додати одговарајућа реч која би повезала податак о одговорности са насловом уколико је потребно.

Више особа или корпоративног тела која обављају различите функције чине различите податке о одговорност.

Пример 4:

Republika Srpska i Federacija BiH [Kartografska građa] / autori Zorica Grujić-Kiš, Predrag Ristanović ; recenzent Stevo Pašalić. - 1. izd. - 1:700 000. - Beograd : Preduzeće za kartografiju "Geokarta" ; Istočno Sarajevo : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006 (Beograd : Geokarta). - 1 geogr. karta : u boji ; 46 x 50 cm na listu 48 x 68 cm presavijena na 24 x 12 cm

Када картографска публикација садржи упоредне стварне наслове а податак о одговорност на само једном језику или писму онда се тај податак наводи иза свих упоредних стварних наслова; када је и податак о одговорност на више језика или писама сваки се бележи иза наслова коме припада.

Подручје издања чини податак о издању који се уноси изразима који су употребљени на публикацији, при чему се користе стандардне скраћенице и арапски бројеви и подаци о одговорности који се односе на издање.

Примери 5, 6, 7:

СРБИЈА [Картографска грађа] : физичко географска карта / [уредник Горан Јовановић]. - 4. доштампано изд. - 1:1 210 000. - Београд : Интерсистем картографија, 2012 (Београд : Бранмил). - 1 геогр. карта : у боји ; 46 x 30 cm на листу 48 x 32 cm, пресавијена на 24 x 16 cm

НОВИ Сад [Картографска грађа] : план града = city map / [уредник Горан Јовановић]. - 6. поновљено изд. - 1:12 500. - Београд : Интерсистем картографија, 2008 (Београд : Бранмил). - 1 план града : у боји ; 78 x 64 cm на листу 98 x 68 cm, пресавијена на 23 x 12 cm

Modèles de topographie [Kartografska građa] / dessinés et lavés par A. M. Perrot. - 5. revue et augmentée éd. - Paris : Ch. Tanera, 1858. - 1 атлас (39 стр.) : геогр. карте ручно обојене ; 24 x 32 cm

Подаци о одговорности који се односе на издање састоје се од података о особама или корпоративним телима који се односе на описивано издање, али не и на сва издања картографске публикације.

Математички подаци су треће подручје описа и чине их: податак о размери, пројекцији, координатама и равнодневницама.

Податак о размери се понавља ако је део главног стварног наслова. Размера се изражава односом 1: и представља однос фактора умањености. Поред размере може се речима додати и ограничење размере на поједине делове картографске публикације. Уколико се размера не јавља на публикацији, већ је изводимо на основу размерника или неког секундарног извора наводи се у угластој загради као и израз [Неодређена размера] када картографски приказ није цртан у размери. Вертикална размера која постоји на

рељефима уноси се иза хоризонталне. Размера на картама неба изражава се у радијанима.

Податак о пројекцији уноси се обавезно само ако је означен на картографској публикацији а може се унети и додатни податак који се односи на карактеристике наведене пројекције.

Податак о координатама није обавезан у опису. Координатама се показују границе приказане површине. Географска ширина и дужина изражавају се у степенима, минутима и секундама којима претходе одговарајуће ознаке за север (N), југ (S), исток (E) и запад (W). Родаци су међусобно повезани цртом.

Податак о равнодневницама изражава се датумом коме претходи скраћеница *Eq*.

Примери 8-14:

СЛИВ Јужне Мораве [Картографска грађа] : средњи део. - 1:300 000. - Београд : Главни Ђенералштаб, 1881. - 1 геогр. карта : у боји ; 72 x 55 cm

ГЕОЛОШКА карта Србије 1:50.000 [Картографска грађа] : Пријепоље 2 / приредио Геозавод. - Размера 1:50 000. - Београд : Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине, 2004 (Београд : Геокарта). - 1 геогр. карта : у боји ; 40 x 55 cm на листу 70 x 100 cm

НОВИ Сад [Картографска грађа] : мапа-преглед улица. - [Неодређена размера]. - Темерин : Yugo Pirs ; Нови Сад : Magyar Szó, 2009. - 1 план града : у боји ; 55 x 46 cm на листу 67 x 48 cm, пресавијена на 17 x 10 cm

PARTITION of Yugoslavia after occupation, april, 1941 [Картографска грађа]. - [Са. 1:7 000 000]. - [Београд : Геокарта, 1954]. - 1 геогр. карта : у боји ; 16 x 11 cm

СВЕТ [Картографска грађа] : физичко географска и политичка карта / [уредник Владан Стојовић]. - [3. изд.]. - Размера 1:42 000 000; [Ван дер Гринтенова прој.]. - Београд : Геокарта : Меркур-СВ, 2004 (Београд : Геокарта). - 2 геогр. карте : у боји ; 65 x 97 cm; 52 x 95 cm на листу 68 x 97 cm, пресавијене на 23 x 12 cm

Албум карата [Картографска грађа]. Берковица / Војногеографски институт. - 1:100 000 ; прој. по Паризу. - Београд : Војногеографски институт, 1960. - 1 геогр. карта : у боји ; 68 x 48 cm

КАРТЕ и профили р. Велике Мораве [Картографска грађа] : снимање 1922-23. године / Генерална дирекција вода, Секција за испитивање непловних река. - Размера 1:25 000 (Е 21°02'-Е 21°02'/Н 44°42'-Н 44°42'), 1:100 000 и 1:4000. - Београд : Министарство пољопривреде и вода, 1927 (Београд : Војно Географски Институт). - 1 геогр. карта у 26 делова : у боји ; сваки 47 x 30 cm, у омоту 48 x 32 cm + 1 текстуални прилог

Подручје издавања, дистрибуције и слично чине следећи елементи: место издавања, назив издавача и датум издавања, податак о функцији издавача, место производње, назив произвођача и годину производње.

Место издавања, дистрибуције и сл. односи се на седиште издавача, штампара и сл. Када је место издавања и штампања исто, не понавља се.

Податак се наводи у правописном облику и граматичком падежу у којем је наведен на јединици.

Када није наведено, каталогизатор може унети место за које претпоставља да јесте, у угластим заградама. Прво

место се увек уноси, а остала се могу навести када је потребно.

Пример 15:

СЛИВ Јужне Мораве средњи део [Картографска грађа]. - 1:300 000. - Београд : Географско одељење Главног Генералштаба, 1881. - 1 геогр. карта : у боји ; 72 x 55 cm

Уколико је назив издавача, дистрибутера и сл. садржан у наслову или у оквиру података о одговорности понавља се и овде али се може скратити.

Када има више издавача, увек обавезно наводимо првог или онога кога сматрамо најважнијим. Када се описује факсимилно издање или нека друга фотографска репродукција име и место издавача репродукције се уносе у ово поље а импресум изворног издања наводи се у напомени.

Пример 16:

Belgradum sive Alba Graeca [Картографска грађа] / per Matth[eus] Seutter ; [приредили Оливера Стефановић, Дејан Лучић]. - [1:10 000]. - Београд : Народна библиотека Србије ; Врњачка Бања : Пролог, 2010 (Краљево : Принт промет). - 1 геогр. карта : у боји ; 67 x 54 cm

Податак о функцији издавача, дистрибутера и сл. није обавезан податак и може се унети када функција издавача или дистрибутера није јасна.

Датум издавања, дистрибуције и сл. уноси се арапским бројевима за године грегоријанског календара а године које нису према грегоријанском календару преносе се онако како су наведене на картографској публикацији. Када није наведена година издања уместо ње се наводи година copyright-а (години претходи скраћеница cop.) или штам-

пања (након године може се написати да је тада штампана). Када се година не може утврдити, наводи се приближна година. Када се описује географска карта која је излазила у више секција у раздобљу од неколико година, уносе се године издања прве и последње секције или листа, године се повезују цртицом. Ако је излажење још у току наводи се прва година и цртица.

Примери 17-19:

САОБРАЋАЈНА карта Босне и Херцеговине [Картографска грађа]. - 1:750 000. - [Б. м. : б. и., 18--?]. - 1 геогр. карта : у боји ; 47 x 47 cm

[GENERALKARTE von Bosnien und der Hercegovina] [Kartografska građa]. - 1:150 000. - Wien : K. u k. Militärgeographischen Institut, [1884?]. - 1 геогр. карта : у боји ; 60 x 40 cm

[POŠTANSKO-telegrafska i putna karta] [Kartografska građa]. - 1:300 000. - [Beč : s. n.], 1898-1902. - 1 геогр. карта : у боји ; 51 x 45 cm

Место производње, назив произвођача и година производње су три елемента описа који нису обавезни када су познати и унети у опис подаци о издавачу. У Народној библиотеци Србије се уносе за домаћа издања а за страна само онда када нису познати подаци о издавачу.

Код неких картографских публикација, посебно код старих, импресум је изражен у облику реченице па је често потребно тај податак пренети у целини онако како се јавља на карти.

Пример 20:

La Fortezza e la Città di Belgrado [Kartografska građa] : asse-diata dal Serenissimo Massimiliano Emmanvelle... ed espugna-ta a di 6 di Settembre dell' anno 1688 / Joan Baptista Gumpp... deline. - München : Gestochen und zu finden bey Michael Wening, 1688. - 1 план града у 9 листова : бакорез, ц-б ; сваки 45 x 35 cm

Подручје материјалног описа чине посебна ознака грађе, остали материјални подаци, димензије јединице и податак о пропратној грађи.

Посебна ознака грађе уноси се језиком библиографског центра, у Народној библиотеци Србије- српском ћирилицом. Она прецизно означава описивану картографску јединицу. Према структури Картографског фонда најчешће посебне ознаке грађе у НБС су:

географска карта (геогр. карта)
атлас
зидна карта
план
рељеф
глобус
топографски отисак и др.

Опсег картографске јединице се означава арапским бројевима.

Остали материјални подаци се односе на начин израде, боју или материјал од кога је израђена картографска јединица.

Димензије јединице су дужина и ширина за дводимензионалне а дужина, ширина и висина за тродимензионалне картографске јединице.

Димензије се наводе у центиметрима и заокружују до следећег пуног центиметра када је децимални број већи од 5. За глобусе и друге сферне јединице уносе се пречници. Додатне димензије, као што су димензије пресавијене географске карте или појединачне димензије делова географске карте такође се на овом месту наводе. На пример:

- 1 атлас (598 стр.) : у боји ; 19 x 24 cm
- 1 геогр. карта : бакрорез, ручно обојен ; 42 x 54 cm
- 1 геогр. карта : у боји ; 67 x 96 cm на листу 70 x 98 cm, пресавијена на 24 x 14 cm
- 1 атлас (VI, 92 стр.) : граф. прикази и геогр. карте у боји ; 57 x 80 cm, пресавијене на 57 x 40 cm
- 1 зидна карта : у боји ; 149 x 119 cm
- 1 план града : у боји ; 50 x 71 cm, пресавијен на 25 x 11 cm
- 1 глобус : у боји ; пречник 13 cm
- 1 рељеф, у боји ; 70 x 100 cm

Податак о пропратној грађи односи се на грађу која је објављена кад и картографска публикација и намењена је за употребу уз ту публикацију. Овај податак се састоји од речи или синтагме која указује на природу те грађе и додатно се може описати у округлој загради.

Пример 21:

Geological map of Libya [Картографска грађа] : Jabal Kal-njah : Sheet NF 34-2 / Rodoljub Gajić. - Scale 1:250 000. - [Београд : Геолошки институт Србије, 2011] ([Београд : Чугура принт]). - 1 геогр. карта : у боји ; 36 x 64 cm на листу 64 x 111 cm + Explanatory booklet (267 стр.)

Подручје издавачке целине чине главни стварни наслов издавачке целине, упоредни стварни наслов и подаци уз наслов издавачке целине (подаци о одговорности који се

односе на издавачку целину, међународни стандардни серијски број (ISSN) издавачке целине, нумерација у оквиру издавачке целине).

Пример 22 и 23:

Југоисточна Бџлгария [Картографска грађа] / Ст. Стойков и С. Б. Бернашеин. - Софија : Издаелство на Бџлгарската академия на науките, 1964. - 204 стр. ; 25 x 35 цм. – (Бџлгарски диалектен атлас ; част втора)

Cres-Lošinј und umliegende eilande [Kartografska graђа] / verfassер und herausgeber Leticija Šulјiћ. - [Размера дата размерником]. - Novalја : Ferijalna biblioteka : L. Šulјagic ; Rijeka : Tipograf, 1983. - 2 геогр. карте : у боји ; 38 x 14 cm; 38 x 35 cm на листу 49 x 68 cm, пресавијена на 25 x 14 cm. - (Feriјalna biblioteka ; 14)

Подручје напомена ближе одређује и наглашава формални опис. Напомене се могу односити на било који аспект физичке спољашњости јединице или њеног садржаја. Могу бити категорисане према подручјима ISBD-а као што могу постојати и напомене које се односе на опис, а које не одговарају ни једном одређеном подручју. На пример:

Атлас некомплетан, недостаје 34 стране.

На врху насл. стр.: СВ Richard Ellis.

Садржи легенду, прегледни лист, попис места, река, језера, културно историјских целина и знаменитих места на полеђини листа

Публикација штампана у рекламне сврхе за Привредну банку Загреб.

Тираж 10.000

Подручје стандардног броја (или алтернативних бројева) и података о доступности публикације је могуће поновити када јединица има више стандардних бројева на пример, јер је објављена у различитим облицима или је издата од стране више издавача, дистрибутера и сл. или зато што постоји стандардни број за појединачни део, а такође постоји и стандардни број за читаву групу којој део припада.

Пример 24:

Инфо карта брендова Србије [Картографска грађа] = Info map of brands of Serbia / аутор Војислав Д. Девећ. - 1. изд. - [Без мере]. - Нови Сад : В. Девећ, 2009 (Нови Сад : Будућност). - 1 геогр. карта : у боји ; 25 x 19 cm, пресавијена на 21 x 11 cm

ISBN 978-86-904685-5-3

ISBN 978-86-913143-0-9 (Стратег)

Извори података

Подаци који се користе за опис картографске публикације узимају се из одређених извора по следећем редоследу предности:

1. сама картографска јединица и извори трајно везани уз јединицу грађе
2. извори изван картографске јединице: каталог, библиографија и други, који се при навођењу стављају у угласту заграду.

Углесте заграде ([]) су прописана интерпункција за оградивање података нађених изван главног извора података и интерполације у опису.

Нпр. када картографска публикација нема стварни наслов и када се он не може пронаћи у секундарном извору, наслов који даје каталогизатор се бележи у угластој загради:

Пример 25:

[АУТОКАРТА Југославије] [Картографска грађа] / Југославенски лексикографски завод. – [1:750 000]. - Загреб : Индустрија нафте, [1968?]. - 1 геогр. карта у 11 делова : у боји ; 29 x 24 cm, пресавијена на 24 x 12 cm.

Примена овога стандарда у обради омогућила је да се описи израђени у једној земљи лако могу применити у библиотечким каталозима било које друге земље.

Такође, олакшано је тумачење записа упркос језичким баријерама што је са аспекта корисника од великог значаја, посебно ако имамо у виду значај просторног сагледавања и приказа у истраживањима различитих врста.

Коришћење картографских докумената осим што је полазна тачка свих просторних наука јесте и извор за разумевање контекста-историјског, политичког и других, једнога доба.

Литература

1. ISBD(CM): International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials. London: IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section of Geography and Map Libraries, 1987.
2. Бабовић, Мирјана и Светлана Јанчић. *Алфабетски каталог монографских публикација : израда и формирање*. Београд: Народна библиотека Србије, 1991.
3. *Међународни стандардни библиографски опис (ISBD): уводно обједињено издање*. Београд: Народна библиотека Србије, 2009.
4. Вранеш, Александра и Љиљана Марковић. *Од рукописа до библиотеке : појмовник*. Београд: Филолошки факултет, 2008.

5. ISBD(CM): *међународни стандардни библиографски опис картографске грађе*. Загреб: Хрватско библиотекарско друштво, 1981.
6. Александра Вранеш, *Терминолошке двоумице у библиотекарству*, Библиотекарство на крају века 4 – Четврто саветовање библиотекара Србије, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999.

The Application of International Standards for bibliographic description of the Cartographic Collection in the National Library of Serbia

Summary: This paper presents the general structure and organization of the Cartographic Collection in National Library of Serbia and application of ISBD standards in process of cataloging Cartographic Collection. This type of material, because of its specificity requires special treatment. The paper shows, through examples, the modalities of the implementation of international standards for description of all types of cartographic materials. The aim of this work is the presentation of special features of the Cartographic Collection of the National Library of Serbia as well as the basic properties of cartographic publications that are included in this collection.

Key words: cartography, standards, bibliographic description

Биографија

МА Јелена Глишовић од 2010. године ради у Народној библиотеци Србије у Одељењу посебних фондова, од 2012. на месту Водитеља Картографског фонда.

Валентина Живић
Народна библиотека
"Филип Вишњић"
Бијељина

УДК: 027.54:005.927.52
(497.6 Бијељина)
DOI: 10.7251/BSCSR1405119Z

ДИГИТАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА "ФИЛИП ВИШЊИЋ" БИЈЕЉИНА

Сажетак: У Народној библиотеци "Филип Вишњић" Бијељина, од јануара 2010. године се спроводи пројекат "Дигитализација завичајног фонда, старе и ријетке књиге". У овом раду дато је рјешење јавне дигиталне библиотеке. Рад сажима кратко теоријско објашњење о значају и дигитализацији завичајних фондова у народним библиотекама, садржи приказ програма дигитализације грађе Народне библиотеке "Филип Вишњић" Бијељина. Поред описа реализације дигиталне библиотеке у раду је описан кориснички и администраторски интерфејс реализоване библиотеке. Електронски каталог старе и ријетке књиге и проблем усклађивања метадата података, конвертовање библиографских записа из библиотечке базе података у метаподатке. Иако је проблематика дигитализације у свијету јасно означена и представља за библиотекаре нови изазов, код нас још увијек нема планског усмјеравања ка дигитализацији, као облику заштите и промоције књижне, рукописне и некњижне грађе. У раду су отворена и нека питања о потреби успостављања јасних смјернице за дигитализацију старе и ријетке књиге јер не постоји национална стратегија за установљење, очување, заштиту, промовисање, коришћење завичајних фондова, ни на традиционални ни на савремени начин, који као основну претпоставку укључује процес дигитализације. У последњем поглављу дата су кључна разматрања на који начин дигитална библиотека пружа корисницима (студентима, наставном особљу) бржи, једноставнији и квалитетнији приступ новим публикацијама. Корисник користи свој browser да би поставио упит и добио податке преко Web-а.

Кроз приказ дигиталне грађе, рад је проткан и занимљивом причом о важним детаљима из историје Бијељине.

Кључне ријечи: завичајна збирка, стара и ријетка књига, дигитализација, дигитална грађа, Народна библиотека "Филип Вишњић", јавне библиотеке

Данас када размишљамо о дигитализацији, јасно је да дигитализована књига и модерна документациона средства несумњиво унапређују школство, умјетност, науку и културу.

У свијету постоје библиотеке, таква је, рецимо, Харвардова универзитетска библиотека која је цио свој "фонд" изнијела на интернет, тако да ту библиотеку без зидова студенти и читаоци могу да користе из својих соба. "Глобалну" дистрибуцију текстова преко интернета није могуће зауставити али поставља се питање у чему је смисао трагања за старим томовима у којима су скривена непозната знања, ако су сви текстови доступни сваком.

Проблематика дигитализације у свијету је јасно означена и представља за библиотекаре нови изазов, код нас још увијек нема планског усмјеравања ка дигитализацији, као облику заштите и промоције књижне, рукописне и некњижне грађе. Потребно је успоставити јасне смјернице за дигитализацију старе и ријетке књиге јер не постоји национална стратегија за установљење, очување, заштиту, промовисање, коришћење завичајних фондова, ни на традиционални ни на савремени начин, који као основну претпоставку укључује процес дигитализације. Завичајни фондови су репрезент културног и научног наслеђа једног региона, исходишта великог броја научних истраживања. Пошто су затвореног типа, што значи са наглашеном архивском функцијом, њихова дигитализација и интернет презентација омогућују отвореност према ширем кругу корисника. У Народној библиотеци "Филип Вишњић" Бијељина, од јануара 2010. године се спроводи пројекат "Дигитализација завичајног фонда, старе и ријетке књиге". До сада је дигитализовано више од 100 књига, 17 плаката и 104 разгледнице.

Структура дигиталне Народне библиотеке ”Филип Вишњић” Бијељина

Индексна, почетна страна доноси главни мени. Дигитална библиотека представља колекцију дигитализованих докумената из фондова Народне библиотеке ”Филип Вишњић”, који својим садржајем, формом чине дио културне баштине Бијељине. Осмишљена је као континуирани и динамички пројекат стварања велике збирке дигитализованих књига, плаката, разгледница и фотографија, прије свега Завичајног одјељења, чиме би се на најбољи начин представило културно завјештање ове регије.

Дигитализовани су прије свега посебни фондови који се у библиотеци чувају издвојено због специфичности грађе у њему, стара и ријетка књига; због значаја грађе, завичајни фонд.

Избор грађе за дигитализацију је вођен параметрима; потребе средине; значаја грађе у синхроној и дијахроној културној перспективи; техничких карактеристика библиотечких јединица; степена оптерећености ауторским правима. Према домаћим законима, имовинско ауторско право над неким дјелом траје за живота и 70 година по смрти аутор.

Поред повећане online доступности грађе на Интернету и доступности ван мреже развој програма дигитализације омогућиће прилику библиотекама и другим установама, које се сматрају ”чуварима памћења” да привуку нове категорије грађана, који нису раније користили њихове услуге.

Дигитализована грађа:

- 1.) Прва књига објављена у Бијељини у издању књижаре „Софронић и синови“ Бијељина, и у штампарији „Уједињење“ А. Д. у Београду је Иронија, објављена 1926. године. Технички, књига је лијепо опремљена, од око педесетак страница, брошираног повеза и занимљива за своје вријеме. Радивој Софронић (1900-1928) је први писац социјалне књижевности са ових простора. Рођен је у Бијељини, у грађанској породици која се бавила трговином и занатством и прихватала просвету и културу као пут ка европеизацији Босне. Писац је рано и млад окончао живот. Ова књига се чува у завичајном одјељењу библиотеке.
- 2.) Дигитализована је и најстарија књига у Библиотеци „Свети Иван бискуп трогирски и краљ Коломан’’: пиесан Ивана Канавелића властелина хрватског. Књигу је у Осијеку штампала штампарија Драг. Лехмана и друг. 1858. На овој књизи постоји руком писан податак да је 1874. године била власништво извјесног Срећка Милетића који ју је добио као награду. Печат дародавца је на њемачком језику и нејасно отиснут а не зна се ни како је књига доспјела у Библиотеку.
- 3.) Најинтересантнији и најоргиналнији раритет у Библиотеци, ако се узме у обзир сама графичка опрема књиге, је књига: Дела Доситејева. Књ. V.: Етика или морална философија: преводи и беседе Доситеја Обрадовића. Прво издање ове књиге изашло је у Венецији 1803. године.) Али, нажалост, књига која

је власништво Библиотеке нема тачан податак о мјесту издања, издавачу и години издавања: дат је само податак да је књига штампана у Штампарији браће Јовановић у Панчеву, тако да се ово издање не може са сигурношћу идентификовати као најстарије у библиотеци. Изглед ове књиге је веома интересантан. Формат је 15x8 cm. У истом повезу повезано је више Доситејевих дјела, а свако има своју пагинацију. Сам повез свједочи о томе да је ово било једно од луксузнијих издања у своје вријеме. Повез је од чврстог картона, али умјетнички пресвучен квалитетном тканином црвене боје (која је временом доста изблиједила) и украшен орнаментима утиснутим у картон. На средини предње корице израђен је у рељефно овалном оквиру Доситејев лик из млађих године. На задњој корици, која је исто тако украшена, налази се у златотиску стилизовани иницијал штампарије. Хрптени наслов посебно је умјетнички израђен и украшен четвртастим орнаментима у златотиску.

- 4.) Књига Корзо старе Бијељине – грађа за монографију града, коју је написао Слободан Петровић, дугогодишњи професор у Бијељини. Говори о разним и доста интересантним питањима из живота града Бијељине, почевши од првих помена за одређене сфере живота па све до најновијег времена.
- 5.) Запиши то, Киш! Књига коју је написао Егон Ервин Киш, резервни каплар Прашког корпуса у Писеку. У ратним комешањима, након атентата у Сарајеву и после Аустроугарске објаве рата Србији, са својом

јединицом креће на југ, на Балкан да би "умирили" Србију и казнили је што се дрзнула да откаже послушност аустријском цару. На подручју Семберије, већ од првих ратних дана 1914. године, боравио је овај човјек, иначе познати новинар и књижевник елоквентан и вриједан, луцидних и оштрих запажања, са новинарском биљежницом у рукама, оставио је много важних података о овом крају и његовим људима. Све што су доживјели у средини кроз коју је пролазила његова јединица - Осми прашки корпус, Регимента бр. 11.

- 6.) Једна од најугледнијих бијељинских њемачких породица били су Бауерови. Родоначелник фамилије Јозеф Бауер доселио се 1890. године у Бијељину и бавио се трговином. Јозефов син Јохан оженио се Италијанком Виторијом рођеном Кордиљари. Њихова кћерка Алиса је била удата за чувеног бијељинског ветеринара Јоакима Перендију, једног од оснивача библиотеке у Бијељини и Марија удата Ђорђевић велики донатор књига Библиотеци. Ђорђевић, Марија, преводилац са њемачког, француског, руског и енглеског на српскохрватски и са српскохрватског на њемачки и француски. Рођена 14. августа 1902. године у Бијељини. Професор француског и њемачког у Учитељској школи у Новом Саду (до 1938); професор француског, њемачког и послје рата руског у гимназији (до 1950), професор њемачког језика на Шумарском факултету у Београду (1950-1965). Год. 1937. и 1938. провела у Паризу проучавајући француску књижевност.

Чланцима и приказима сарађивала у многим нашим часописима; пропратила предговором свој превод Беловог романа (дигитализована је и њена преписка са Хајнрихом Белом); извршила избор из модерне финске поезије и пропратила га потребним биљешкама; писала чланке из области преводилаштва.

- 7.) Каталог са репродукцијама, Миленка Атанацковића. У умјетничком погледу Миленко Атанацковић је био маркантна фигура у сликарском свијету свог времена. У Беч је отишао 1895. у припремну школу за Академију код професора Шауера годину дана (1895). Затим је био скоро годину дана код Паје Јовановића. У години 1896. уписао се у сликарску Академију и завршио за 4 године Општу сликарску школу 1896-1899. год. Послије је био у специјалној школи три године од 1900. до 1903. год. на сликарској Академији у класи Кристијана Грипенкерла. Ушао у све енциклопедије о сликарству и у њима се каже да је досљедан свом апсолутном реалистичком стилу сликања, настојећи да на својим сликама наслика што вјерније оно што је сликао. У историји модерног сликарства у Босни и Херцеговини Миленку Атанацковићу припада скромно мјесто, али на самом почетку те историје, јер је био један од првих школованих сликара у Босни и Херцеговини.
- 8.) У дигиталној библиотеци можете пронаћи и фотографију Синагоге у Бијељини из књиге Слободана Крстића, Разгледница Бијељине;

Своје трагове у Бијељини су оставили и турски Јевреји (шпански Јевреји Сефарди, као породице Салом, Алкалај, Алтарац, Данон) као и Јевреји из Аустроугарске (тзв. Ашкенази, као породица Гринфелд, Вајл, Швицер. У Бијељини је некад постојала јеврејска богомоља – синагога код хотела "Дрина", а до данас су сачуване релативно бројне јеврејске грађевине – као зграда данашњег Дома војске, бивше јеврејске општине, кућа Вајлових и друге. У бурним историјским збивањима Другог свјетског рата од укупно 350 бијељинских Јевреја свега пар десетина је преживјело нацистички геноцид, а и ово мало се убрзо иселило у веће градове и Израел.

Ово је само дио грађе која је дигитализована у Народној библиотеци "Филип Вишњић" Бијељина. Дигитализација ове јавне библиотеке је оживјела цио један свијет.

Закључак

Да ли је могуће направити библиотеку која опонаша асоцијативни поредак и која неупућеном посматрачу дјелује као насумичан распоред књига, али која заправо следи једну логичну организацију, питање је које је још давно поставио Аби Мориц Варбург (Хамбург, 13. јуни 1866. - Хамбург, 26. октобар 1929.) њемачки историчар умјетности који је 1902. основао Варбург Институт у Хамбургу, једну од највећих умјетничких библиотека. Данас нас интернет у многоме подсећа на једну библиотеку са идиосинкратичним каталожким системом, односно, закупљеност, физичком репрезентацијом.

У чему је смисао трагања за старим томовима?

Ми, заљубљеници у старе и ријетке књиге чекамо дан када ће поново постати актуелно гесло најбоље од три стотине лондонских антикварница "Кворич" основане 1847: "Продајемо ријетке књиге, имамо још ређе, а чувамо заиста најређе".

Библиотека ипак није електронска меморија већ оно што држимо у глави, у чему свакодневно пребивамо.

Литература

1. Петровић, Слободан: Корзо старе Бијељине, Народна библиотека „Филип Вишњић”, Бијељина, 2002
2. Крстић, Слободан: Разгледница Бијељине, Most Print Co, Бијељина, 2007
3. Kiš, Egon Ervin: Zapiši to, Kisch, Vinoza, Zagreb, 1930
4. Савремени књижевни преводиоци Југославије, Савез књижевних преводаца Југославије, Београд, 1970, страна 43.
5. Миленко Атанацковић, [припремили Милош Радић, Душан Мартиновић], Народни универзитет, Бијељина, 1972
6. Brofi, Piter: Biblioteka u dvadeset prvom veku, Clio, Beograd, 2005
7. Mann, Thomas : The Oxford Guide Through The Library Research, Oxford University Press, 2005
8. Народна библиотека "Филип Вишњић" у Бијељини, Бијељина, 1987
9. Mangel, Albert: Biblioteka noću, Geopoetika, Beograd, 2008

Digital National library "Filip Visnjic" Bijeljina

Summary: Since January 2010, The National Library "Filip Visnjic" Bijeljina has been implementing the project "Digitization of the Regional collection, old and rare books". In this work, the solution for public digital library has been given. The paper briefly summarizes the theoretical explanation of the importance and digitization of regional collection in public libraries, and contains an overview of the digitization program in The National Library "Filip Visnjic" Bijeljina. In addition to implementation of digital libraries, in the paper a user and administrator interface of the realized library has been described. The electronic catalogue of the rare and old book and the prob-

lem of synchronizing the metadata, converting the bibliographic records from library databases to metadata. Although the problem of digitization in the world has been clearly defined and represents the challenge for librarians, there is no planned process toward digitization here as a form of protection and promotion of book, manuscript and non-book materials. The text also analyzes some questions about the need of giving clear guidelines for digitization of old and rare books because there is no national strategy for establishing, preservation, protection, promotion, usage of regional collection, not in traditional nor in modern way, which as a basic assumption includes the process of digitization. The last paragraph analyzes how a digital library gives its users (students, teachers) a faster, simpler and qualitative access to new publications. The user uses the browser to make an inquiry and get answers through the Web.

Through the digital fund review, the text includes an interesting story about important details from the history of Bijeljina.

Key words: regional collection, old and rare books, digitization, digital material, The National Library "Filip Visnjic" Bijeljina, public libraries.

Биографија

Валентина Живић је рођена у Бијељини, 11. 11. 1973. године. Дипломирала је на катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду. У Народној библиотеци "Филип Вишњић" у Бијељини ради од 2004. године. На мјесту библиотекара на обради и истраживању старе и ријетке књиге и завичајног фонда је од 2007. године. Ради на дигитализацији библиотечког материјала, води промоције књига, представља књиге на БН телевизији. Аутор је неколико радова из области библиотекарства. Тренутно похађа мастер студије на Филолошком факултету у Београду.

Ljubica A. Milekić
ljubica.milekic@nub.rs
JU Narodna i univerzitetska
biblioteka Republike Srpske

UDK: 004.738.5
DOI: 10.7251/BSCSR1405129M

ELEKTRONSKI IZVORI ZA SAMOEDUKACIJU U BIBLIOTEKAMA: IDENTIFIKACIJA, SELEKCIJA I NABAVKA ELEKTRONSKIH IZVORA – GLOBALNI KONCEPT

Sažetak: Ovaj rad obuhvata globalni koncept kreiranja projekta izbora, nabavke, testiranja i stavljanja na raspolaganje elektronskih izvora za samoedukaciju, preciznije izvora čija je namena učenje stranih jezika. Predstavlja takođe i kratak osvrt na značaj ovakvog vida učenja.

Ključne reči: samoedukacija, digitalni resursi, učenje jezika.

U savremenim društvenim tokovima cilj svakog pojedinca je biti produktivan član zajednice i svojim poslovnim kapacitetima biti tražen na radnom tržištu. Koja je uloga biblioteke u, propagiranom od strane Saveta Evrope, procesu celoživotnog učenja? Da li biblioteka detaljnom analizom potreba svojih korisnika i svojih kapaciteta može ući u projekat nabavke, tretiranja i stavljanja na raspolaganje digitalnih resursa za samoedukaciju i time postati najznačajniji faktor uticaja na socijalnu svest? Da li čekajući korenite društvene promene, svako nezavisno od materijalnih prilika, može u biblioteci dobiti mogućnost da stiče široko primenljiva znanja poput onih iz jezika i informatike?

Definisanje uloge biblioteke prema socijalnim promenama i promenama potreba njenih korisnika je hvatanje koraka sa vremenom i ambiciozan i nužan poduhvat koji zahteva poseban angažman kako kulturnih tako i socijalno-političkih aktera.

Samoedukacija – zašto?

Da bismo kao bibliotekari zaposleni u naučno obrazovnim ustanovama u svoj fond uvrstili elektronske izvore za učenje jezika moramo prepoznati njihov značaj za publiku.

Uvrštavanjem ovakvih izvora biblioteka **pruža podršku permanentnom obrazovanju**. Takođe, **smanjuje se jaz** koji postoji u samoj populaciji između osoba koje uopšte ne rade i ne poznaju rad na računaru i onih koji ga prekomerno koriste.

Do sedamdesetih godina dvadesetog veka, preciznije do 1973. godine i velike naftne krize na poslovnom tržištu vladalo je pravilo da inicijalno obrazovanje definiše karijeru do kraja života. Naftna kriza uzrokovala je revoluciju u industrijskim zemljama. Danas je situacija takva da inicijalno obrazovanje u malom broju slučajeva definiše profesionalni put pojedinca. Nužnost za dokvalifikacijom i prekvalifikacijom je konstantna. Ponudom resursa za samoedukaciju biblioteka odgovara na **društvene promene**.

Korišćenjem elektronskih izvora radno sposobnoj populaciji koja nije u prilici da bude **produktivna**, sticanje novih znanja povećava šanse za zaposlenjem. Nezaposleni član društva dolazi u biblioteku da bi dobi znanja koja će mu otvoriti mogućnost da popravi svoju ekonomsku situaciju.

Svaki vid samoedukacije je i solucija za osobe koje su iz **školskog sistema izašle** bez diplome ili čija stručna sprema ne odgovara zahtevima koje posao nameće.

Još 1926. godine u svojoj knjizi „The Meaning of adult education“¹ Edvard Lindman navodi da autonomija u učenju je prema pedagoškim istraživanjima najviše odgovara odraslim osobama. Krenuvši od te tvrdnje, šezdesetih godine prošlog veka američki stručnjaci nastoje da razdvoje edukaciju odraslih i dece i tako nastaje andragogija.

¹ LINDEMAN, Eduard Christian. *The Meaning of adult education*. New-York : New Republic, 1926

Samoedukacija – gde?

Prednost biblioteke u ponudi ovakvih sadržaja pre svega:

- ✓ Otvorenost za širu publiku
- ✓ Ponuda enciklopedijskog i multimedijalnog sadržaja
- ✓ Stručno osoblje koje stoji na raspolaganju korisnicima

Samoedukacija – kako? Od ideje do realizacije

Idealna okvir za uvođenje digitalnih resursa za samoedukaciju je koncept kulturnog projekta. To bi podrazumevalo i kreiranje radne grupe čiji bi zadaci bili:

- analiza potreba publike
- izrada projektnog plana
- pribavljanje finansijskih sredstava – planiranje budžeta i eventualnih nepredviđenih troškova
- raspisivanje tendera i nabavka
- stavljanje na raspolaganje korisnicima uz vođenje evidencije o mogućim slabostima u funkcionisanju sistema

Nakon nabavke građe važno je definisati :

- način pristupa materijalu – lozinka ili ne
- mogućnost istovremenih pristupa ili ne
- preuzimanje dokumenata ili samo korišćenje
- mogućnost pristupa na daljinu ili ne

Karakteristike elektronskih izvora za samoedukaciju

Elektronski izvori za samoedukaciju moraju biti raznovrsni prema:

- ✓ sadržaju
- ✓ publici kojoj su namenjeni
- ✓ uslugama koje se njihovim korišćenjem pružaju

Njihova nabavka je između ostalog, definisana i cenom.

Primeri izvora za učenje jezika

Kod izbora izvora koje će ući u fond biblioteke najjednostavnije je krenuti od **besplatnih**.

Kao preporuka tu bi svakako bio sajt **Language guide** na adresi www.languageguide.org/fr/.

Ovaj sajt predstavlja slikovni vodič za učenje jezika. Sa interfejsom na **dvadeset i jednom jeziku**, nudi didaktički materijal za učenje **jedanaest jezika**.

U sadržaju sajta obrađene su sledeće teme: alfabet, brojevi, pozdravi, ljudsko telo, kuća i porodica.

Takođe besplatan, sajt pod nazivom **Loexsen** na adresi www.loexsen.com nudi korisne izraze pred polazak na put. Na interfejsu na **dvadeset i dva jezika** pruža mogućnost učenja **sedamnaest jezika**. Među temama koje nudi su: orijentacija u prostoru, snalaženje u restoranu, vokabular porodice, brojevi i slično uz pratnju sa audio materijalom.

Svak bi biblioteka u svojoj ponudi mogla uvrstiti i sajt **Gete instituta** koji nudi besplatne testove **za dvadeset pet jezika na dvadeset pet jezika**.

Kad je u pitanju materijal koji se **plaća** biblioteka bi u svoj fond mogla uvrstiti:

- **CD Rosetta Stone** www.rosettastone.com/personal/demo od izdavača Fairfield Language Technologies. Ovaj izdavač nudi materijal za učenje trideset i jednog jezika kako na CD-ovima tako i onlajn. Koncept vežbi je bez prevoda, uz repetitivnu metodu kao i uz mogućnost

povezivanja glasa, zvuka i teksta. Prednost ove metode je i mogućnost snimanja glasa u svrhu provere tačnosti izgovora.

Za sada biblioteka nije dostupna onlajn verzija.

- **Metoda Talk Now** www.eurotalk.co.uk nudi mogućnost učenja sto četrdeset jezika i namenjena je početničkom učenju jezika uz elementarni vokabular i osnovne rečenice. Takođe postoji i mogućnost snimanja glasa. Cena ove metode je povoljna
- **Capturator** www.capturator.com nudi mogućnost učenja šest jezika: španskog, francuskog, italijanskog, nemačkog i arapskog. Iako je karakteriše školski koncept ova metoda Zajedničkom evropskom referentnom okviru za jezike.

Zaključak

“Učiniti život produktivnim”² po rečima Gastona Pinoa najveća je svrha čovekova. U vremenu opšte krize ljudskih vrednosti i morala učiniti čoveka produktivnim članom društva, uspeh je svake zajednice. Uloga biblioteka u tome je dominantna a proširivanjem svojih usluga ona je jedna od bazičnih ustanova obrazovanja.

Literatura

1. LINDEMAN, Eduard Christian. *The Meaning of adult education*. New-York : New Republic, 1926
2. PINEAU, Gaston. *Produire sa vie*. Paris : Edilig ; Montréal : Éditions Saint-Martin, 1983.

² PINEAU, Gaston. *Produire sa vie*. Paris : Edilig ; Montréal : Éditions Saint-Martin, 1983.

Electronic resources for self-education in libraries: identification, selection and acquisition of electronic resources - global concept

Abstract: This paper covers the global concept of creating a project of selection, procurement, testing and making electronic resources available for self-education, precisely sources whose purpose is learning foreign languages. It also presents a brief overview of the importance of this kind of learning.

Key words: self-education, digital resources, learning languages

Biografija

Ljubica Milekić je rođena 7. marta 1978. godine u Leskovcu (Srbija). Nakon završetka Gimnazije počinje studije na Filološkom fakultetu, na katedri za francuski jezik i književnost u Prištini a nastavlja na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Diplomiravši 2003. godine dobija zvanje profesora francuskog jezika i književnosti. Od 2004. godine zaposlena kao predavač u Francuskom institutu u Banjaluci. Od 2008. godine zaposlena u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci Republike Srpske. Iste godine, polaganjem stručnog ispita, dobija zvanje bibliotekara i do danas radi u službi obrade. U novembru i decembru 2012. godine boravi na stručnom stažu u Francuskoj nacionalnoj biblioteci i Javnoj biblioteci za informisanje.

Милица МатијевићБиблиотека "Димитрије Туцовић"
Лазаревац

milica.biblioteka@gmail.com

УДК: 02:004.738.5

DOI: 10.7251/BSCSR1405135M

НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ЧИТАЊА, Е КЊИГЕ, БИБЛИОТЕКЕ

Сажетак: Библиотека оријентисана ка кориснику перманентно размишља о променама за добробит корисника. Таква библиотека мора узети у обзир електронске документе као део своје грађе.

Библиотеке за децу и младе се надају да ће на овај начин оживети навика читања. Нове генерације навикнуте да велики део свог времена проводе уз технологију можда ће у будућности прихватити књигу само у њеном електронском облику. Читање књига преко електронских уређаја можда је једни начин њеног опстанка.

Електронске књиге су дигитализоване, виртуелизоване верзије књига које се могу читати преко рачунара или посебних уређаја – читача електронских књига.

Електронске књиге се најчешће презентују у PDF формату и могуће их је на рачунару читати помоћу апликације Acrobat Reader. Овај формат препознаје и већина читача електронских књига.

На Интернету већ дуги низ година постоји активно тржиште електронских књига. Највећа виртуелна књижара Амазон је 2011. године је први пут продала већи број књига у електронском него у папирном облику. Оваквом развоју догађаја свакако је допринео и развој технологије која омогућава кориснику да у сваком тренутку располаже с неколико хиљада наслова.

У часопису *Library Journal* из 2012. године нашао се и податак да ЦОСЛА у будућности даје предност Е књигама у односу на класичне књиге. Захтев за повећаном набавком електронских публикација растући је тренд у библиотекама у свету. Да би опстале у новом пословном окружењу библиотеке у Србији морају унети промене у своје пословање.

Кључне речи: Е књиге, нове тенденције, библиотеке

Увод

Драматичан темпо промена једна је од основних карактеристика савременог света. Ствари се тако брзо мењају јер се технологија све брже развија и постаје све сложенија. Технологија непрекидно и све брже мења нас и наш однос према окружењу. Дигитална технологија је важан саставни део тих промена. Човек данашњице све више живи у дигиталној култури. Суочени смо са превлашћу дигиталног.

Технолошки развој крајем 20. века условио је промену начина похрањивања различитих садржаја. Нови носиоци садржаја изменили су сам појам публикације коју је данас све теже дефинисати. Самим тим библиотекари се налазе пред изазовним задатком да корисницима пруже различите носиоце информација у њиховом најконформнијем облику, што је допринело наглом скоку популарности професије.¹

Библиотека оријентисана ка кориснику перманентно размишља о променама за добробит корисника. Таква библиотека мора узети у обзир електронске документе као део своје грађе.

Библиотеке за децу и младе надају се да ће мењањем форме својих услуга оживети навике читања. Нове генерације навикнуте да велики део свог времена проводе уз технологију можда ће у будућности прихватити књигу само у њеном електронском облику. Читање књига преко електронских уређаја можда је једини начин њиховог опстанка. (неке теоријске расправе о будућности књига и библиотека већ говоре о е- књигама и папирним књигама).

¹ Н. Васиљевић: Електронске публикације и библиотеке.... ИНФОТЕКА, 7(2006)1-2, стр. 75 -80

Е – читачи

Године 1945. у часопису “Atlantik montly“ објављен есеј “As We May Think” у коме аутор Ваневар Буш описује нараву названу *мемекс*. Тај је уређај понуђен као решење за све веће захтеве за проналажење информација. Омогућавао би оператеру да упише текстове, цртеже и ноте помоћу неке врсте фотокопир машине или преко стерео камере уграђене у наочаре. Информације би се похрањивале у систем заснован на микрофилму. Неколико докумената би могло да се посматра истовремено, а једноставан код би се користио да похрањује сличне или повезане документе. Бушов *мемекс* најавио је многе технике које ће касније бити остварене у мултимедијској и графичкој рачунарској техници.

Стара идеја о електронским књигама у условима наглог развоја технологије постала је изузетно актуелна. Достигнућа у развоју данашњих типова екрана, све мањи саставни делови, развој специјалних батерија, развој софтвера омогућили су производњу јефтиних и употребљивих читача е- књига. С друге стране дошло је до стандардизације формата што значи да издавачи нису везани за одређени тип читача е-књига.

Намена е- читача је да пружи што је могуће угоднији и лакши доживљај читања једне е-књиге. Први е-читач био је Rocket e-book. Он се појавио 1999. године. Овај читач имао је црно бели екран. Капацитет му је био око 8000 страница. Батерије су могле трајати до 20 сати непрекидног коришћења. Он је поставио одређене стандарде за све остале читаче. Текст на екрану мора бити изоштрен приближно штампаном тексту. За окретање страница користе се типке. Мора поседовати могућност за обележавање речи или пасуса, повезивање појединих делова текста и анотације. Већина читача поседује позадинско осветљење. Е-књиге се преносе на читач путем модема или путем РС-а.

Дефиниција и врсте е- књига

У овом раду под појмом електронске књиге подразумева се публикација која је објављена у електронском издању, у једном од стандардних формата, а која је намењена за јавну продају или позајмљивање путем библиотеке, те за читање помоћу читача е-књига .

Развој у информатичкој делатности је последњих година ишао таквом брзином да је терминологија још увек прилично непрецизна. Ипак потребно је разликовати појам е-књиге од интернет публикација и других е-публикација.

Електронске књиге су дигитализоване, виртуелизоване верзије књига које се могу читати преко рачунара или посебних уређаја – читача електронских књига. Електронске књиге могу бити доступне читаоцу путем Интернета – online или путем медијума за пренос података – offline. Многи програми који се користе за приказивање садржаја електронских књига омогућавају читаоцу функционалност на коју је он навикао приликом читања књига штампаних на папиру: обележавање текста подвлачењем, дописивање коментара и обележавање страница. Поред ових функција често су омогућене и додатне функције везане за електронско радно окружење: копирање делова текста у друге апликације, штампање текста, рад са текстом уз позивање других апликација доступних путем Интернета као што су сервиси за превођење, енциклопедије или атласи.

Електронске књиге се најчешће презентују у PDF формату и могуће их је на рачунару читати помоћу апликације Acrobat Reader, а ова апликација је и саставни део већине читача електронских књига. Електронске књиге могуће је презентовати и у форматима који се везују за програме за обраду текста као што су DOC, TXT или RTF.²

² <http://www.uns.ac.rs/sr/centBib/predavanja/kursA121208.pdf> (преузето 12.03.2013.)

Упркос сталним напорима установљавања стандарда за електронске публикације, и даље опстају бројни некомпатибилни формати, који се често деле на библиоцентричне (који чувају традиционалне карактеристике књига) и техноцентричне (који инсистирају на интерактивности и хиперлинковима који их повезују са екстерним изворима информација).³

Е- књига је захваљујући могућностима обележавања појединих речи и пасуса, те њиховом повезивању, додавањем белешки - динамичан текст. Обзиром да се налази у дигиталном облику подразумева мултимедијалност, што значи да осим текста може садржавати слике, звук, филмске исечке... То ће довести до синхронизација различитих медија што опет отвара нека друга питања о форми уметничких израза и сл.

Коме су намењене е-књиге?

Једна од карактеристика е-књига је њихова мултимедијалност. То је наравно веома привлачно младима који су одрасли уз компјутере и стога су е-књиге и е-садржаји велика шанса библиотека да стекну нове кориснике у овој циљној групи.

Мултимедијалност е- књига је нарочито употребљива код слепих и слабовидих лица.

На Интернету већ дуги низ година постоји активно тржиште електронских књига. Највећа виртуелна књижара *Амазон* је 2011. године је први пут продала већи број књига у електронском него у папирном облику. Оваквом развоју догађаја свакако је допринео и развој технологије која омогућава кориснику да у сваком тренутку располаже са

³ Н. Васиљевић: Електронске публикације и библиотеке... ИНФОТЕКА, 7(2006)1-2, стр. 75 -80

неколико хиљада наслова. Данашњи е-читачи могу садржавати више хиљада књига.

Савремено библиотекарство и електронске књиге

Чињеница јесте да библиотеке свакодневно увећавају своју дигиталну колекцију. Обзиром на нагли развој дигиталних библиотека поставља се питање опстанка традиционалних библиотека.

Електронске публикације бар теоретски омогућавају библиотекама да корисницима понуде двадесетчетворочасовну доступност са било ког места, те стални увид у публикацију без обзира да ли је неко други користи у исто време.

У сталном су успону и технологија која се развија за заштиту ауторских права, као и различити пакети за електронску заштиту публикација. Све чешће се и електронске књиге набављају путем претплата и лиценци било да је реч о појединачном наслову или пакету публикација неког од реномираних издавача. Као и код часописа, у случају да су купци библиотеке, присутне су и временске лиценце и лиценце по броју крајњих корисника.

Легални приступ електронским књигама условљен је поштовањем ауторских права. Важно је јасно разграничити разлику између појединачног корисника и библиотеке као институције у овом домену. Библиотека је безусловно обавезана да поштује ауторска права приступа електронским књигама док појединачни корисници то нису. Библиотекар има право да кориснике упућује на локације на Интернету на којима су доступне електронске књиге, али је дужан да им објасни важност поштовања ауторских права.

New tendencies of reading, e-books, libraries

Abstract: The library is oriented to constant changes for the benefit of its users. Such library must consider the electronic documents as a part of its collection.

In this way, libraries for children and young people are hoping to revive the habit of reading. New generations are accustomed to spend large part of their time using technology, so they might want to read a book just in its electronic form in the future. Reading books via electronic devices may be the only way for their survival.

Electronic books are digitalized, virtualized versions of books that can be read on the computer, or special devices - e-book readers. Electronic books are usually presented in PDF format and can be read on your computer using the Acrobat Reader. This format is recognized by most e-book readers.

There has been an active market for electronic books on the Internet for many years. The largest virtual bookstore Amazon sold more e-books than paperback books for the first time in 2011 years. This turn of events has certainly contributed to the development of technology that allows the users to read thousands of titles at any time.

The Library Journal published the article stating that COSLA would prefer E books rather than traditional books in the future. The request for increased production of electronic publications is a growing trend in libraries around the world. In order to survive in the new business environment, libraries in Serbia must take changes in their business.

Key words: E books, new trends, library

Биографија

Милица Матијевић (18.01.1964, Лазаревац; држављанин Републике Србије; Ваљево; Милорада Павловића 13, milica.biblioteka@gmail.com) је дипломирала 1991. године на Факултету политичких наука, смер новинарство.

У библиотеци "Димитрије Туцовић" у Лазаревцу запослена је од 1996. године. Ради на пословима библиотекара у децјем одељењу. Године 1997. положила је стручни испит.

Стручно звање вишег библиотекара стекла је 2007. године, а 2010. је завршила дипломске академске студије мастер на студијском програму Библиотекарство и информатика на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Активно говори енглески језик. Служи се немачким на елементарном нивоу.

Била је члан радне групе за израду нацрта Стандарда за јавне библиотеке.

Активно учествује на конференцијама и стручним скуповима у земљи и региону:

Учесник је многих расправа и округлих столова на тему деца, читање и креативан рад са децом у библиотекама.

Од 2005. године организује у оквиру програма Фестивала хумора за децу у Лазаревцу стручне скупове библиотекара који раде у дечијим одељењима јавних библиотека, као и школских библиотекара.

Од 2009. покреће иницијативу да жири за књигу са највише хумора и хуманости, коју Фестивал додељује од 1995. године, буде сачињен искључиво од библиотекара. На тај начин ова награда постаје једина награда за дечију књигу коју додељују библиотекари.

Аутор је и реализатор многобројних пројеката који се реализују у библиотеци "Димитрије Туцовић" у Лазаревцу. Од 2008. ангажује се на прикупљању, систематизацији и дигитализацији публикација и друге грађе која се односи на Фестивал хумора за децу. Део тог материјала је интегрисан у публикацији Фестивал хумора за децу : 1989-2009. Део је доступан и на <http://www.bibliotekalazarevac.org/festival/>.

Аутор је монографије *Тридесет година високе пословне школе струковних студија : 1979-2009.* – Ваљево : Висока пословна школа струковних студија, 2009. и коаутор монографије *Двадесет пет година Фестивала хумора за децу.* – Лазаревац : Библиотека "Димитрије Туцовић", 2013.

Драгослава Родаљевић
библиотекар саветник
Народна библиотека Ужице
dragoslavaue@gmail.com
dragoslava@biblioteka-uzice.rs

УДК: 027:004.9
DOI: 10.7251/BSCSR1405143R

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ СА ДАЉИНСКИМ ПРИСТУПОМ, САВРЕМЕНА УСЛУГА У ЈАВНИМ БИБЛИОТЕКАМА

Сажетак: Савремена библиотечка пракса је обogaћена обиљем информација доступних на електронским изворима. Електронске изворе са даљинским приступом чине подаци доступни преко Интернета што подразумева да их често не можемо описати јер нам нису јасни локацијски подаци, ком серверу се приступа, ког је типа и капацитета и да ли је сервер у земљи или иностранству, ко је власник и финансијер. Доступност података је такође променљива као и садржај. У овом раду ће бити дат преглед неопходних корака као би се успешно развијала услуга коришћења електронских извора са даљинским приступом првенствено са становишта јавне библиотеке у малим срединама у Србији. Рад ће се бавити потребама корисника за овом услугом и како ту потребу развијати код циљних група. Разматраће се и неопходни предуслови за успешан развој ове врсте услуге.

Кључне речи: електронски извори са даљинским приступом, јавна библиотека, базе пуног текста, Интернет, информационе потребе корисника, библиотечка услуга.

Услуге у јавним библиотекама су намењене локалној заједници и треба да буду креиране за све групе будућих корисника. Код креирања услуга морамо имати у виду друштвене промене, развој локалне заједнице, демографска кретања, образовни систем и друге чињенице и услове у којима делује библиотека. „Јавна библиотека обавезно треба да пружа услуге на основу анализе библиотечких и информационих потреба локалне заједнице. Када се планирају услуге обавезно треба успоставити недвосмислене приоритете и стратегију за побољшање снабдевања услу-

гама у средњорочном и дугорочном периоду. Треба стварати и унапређивати услуге за одабране циљне групе, и обезбедити их само ако такве групе постоје у заједници.¹ Развијање библиотечких услуга и њихово проширење захтева стрпљиво планирање и истрајан рад на остварењу одговарајућих циљева. Некада су нам довољни статистички прегледи са последњег пописа становништва да би смо прецизније одредили приоритете у развоју услуга. Некада ћемо услугу развијати иако је тренутно мали број будућих корисника у могућности да је користи јер је процена да ће она у пуној мери заживети тек за неколико година јер постоје таква искуства у развијеним срединама. Увек морамо имати на уму да се свака услуга развија у дужем временском периоду да би достигла свој максимум у одговарајућој групи корисника а да се може уништити сав напор са једним погрешним потезом.

Поред књига и докумената библиотека својим корисницима омогућује приступ информацијама доступним преко електронских извора у дигиталном облику. Развојем збирки CD-ROM-ова, DVD-а, CD-а и е-књига настоје осавременити своје услуге. Неке информације су двојако присутне на различитим носачима у штампаној и дигиталној форми али све чешће долазимо у ситуацију да се због брзог научно-технолошког развоја информације објављују само у електронском облику. Издавачи све чешће увиђају да је економичније уместо штампања референсних дела поставити електронска издања истих на сајт и уредно их допуњавати новим научним чињеницама. Такав вид издаваштва је и за кориснике функционалнији јер добијају увек најновије научне информације. Такође настају индексирани базе података тако да се напредним техникама претраживања може брзо доћи до поузданих, сређених и валоризованих

¹ Гордана Љубановић, прев. IFLA/UNESCO смернице за развој јавних библиотека (Београд: Народна библиотека Србије, 2005) стр. 24.

података из одређене области. На стварању и уређивању оваквих агрегатора (база) раде тимови врхунских стручњака и гарантују поузданост података. Неке од тих база су у слободном приступу а за неке библиотека може плаћати новчану надокнаду како би својим корисницима омогућила приступ. Претплате за овако уређене електронске изворе често су високе и недостижне када је појединачан корисник у питању.

Електронски извори са даљинским приступом чине информације доступне на Интернету којима се приступа преко персоналних рачунара на мрежи. Развојем Виртуелне библиотеке Србије и система узајамне каталогизације библиотечки систем Србије ствара такве изворе у слободном приступу и стога све јавне библиотеке у Србији требају радити на развоју ове услуге код својих корисника што укључује њихово образовање за коришћење Интернета, без обзира да ли је библиотека у систему Узајамне каталогизације COBISS.RS или не. За јавне библиотеке у малим срединама је важно да имају добро оспособљене библиотекарe како би удовољиле потребама корисника јер расте број људи који имају приступ Интернету у мањим местима, било преко мобилне телефоније или персоналних рачунара. Како наш образовни систем не поклања адекватну пажњу информационој писмености током формалног образовања јавна библиотека је једина институција која може надокнадити штету која је због тога настала. Адекватним образовним програмима може знатно допринети смањењу јаза између информационо богатих и информационо сиромашних група у свом окружењу². Пошто су људски ресурси ограничавајући фактор проблем би се могао адекватно третирати уз помоћ матичне службе Библиотечно-информационог система Србије.

² Гордана Љубановић, прев. , IFLA/UNESCO смернице за јавне библиотеке (Београд: Народна библиотека Србије, 2005) стр. 8.

Коришћење електронских извора са даљинским приступом као посебан вид услуге у јавним библиотекама захтева од библиотеке и њеног финансијера да обезбеди одговарајућу опрему. Посебну пажњу треба посветити стручном оспособљавању запослених. Према Закону о библиотечко-информационој делатности³ библиотекари су дужни да прате развој струке како би на што бољи начин одговорили потребама савременог корисника. На врху Библиотечко-информационог система Србије је национална установа, Народна библиотека Србије, у чијој надлежности је осмишљавање образовног програма и његова реализација. Образовна понуда је добра али није осмишљен мотивациони део за анимирање стручног особља да те могућности образовања у струци и користи. Ако не постоји систем вредновања, бодовања и напредовања у струци велика већина иде линијом мањег отпора и не прати развој библиотекарства. На такав начин лишавају се становници читавих регија могућности да користе информације које им држава обезбеђује инвестирајући огромна средства у развој библиотечко-информационог система. Крајњи резултат, неселективна и бесплатна доступност поузданих информација преко БИС⁴-а, је поражавајући у многим мањим местима. Пажљивим осмишљавањем програма напредовања може се много тога постићи. У Хрватској похађање семинара и креативних радионица има обавезујући карактер да се исте теме реализују у локалној заједници по принципу концентричних кругова. Сличан модел би и код нас дао позитивне резултате и ствари би се покренуле са мртве тачке.

³ Закону о библиотечко-информационој делатности (Сл. Гласник РС 52/11), члан 49. став 1. “Запослени у библиотечко-информационој делатности дужан је да се стално усавршава за обављање стручних послова”

⁴ Библиотечко-информациони систем

Образовање библиотекара би неизоставно морало имати обавезујући карактер за сваког појединца који ради са корисницима. Коришћење напредних техника претраживања, Булових оператора и формирање сложених израза за претраживање је обавезни део образовања намењеног библиотекарима како би брзо и поуздано дошло до тражене информације у бази података каква је COBIB.RS⁵ или пак у агрегаторима који генеришу више база. Овај пакет неопходних знања сада млади библиотекари добијају у програму за полагање стручног испита, али старије генерације ће бити активне још десетак година у библиотекарству без адекватне обуке у овој области. Добро обучен библиотекар може успешно доприносити процесу проналажења и коришћења информација, чинећи иначе непознате или неприступачне изворе доступним и штедећи време корисника.⁶

Библиотечка услуга коришћења електронских извора у јавној библиотеци је намењена различитим групама корисника па се и план развоја мора конципирати према одређеној групи. Библиотека треба креирати одговарајући ниво потражње својих услуга, код потенцијалних корисника.

Развојем Виртуелне библиотеке Србије чији смо део постали 2004 године указала се потреба за едукацијом библиотечког кадра о доступним електронским изворима који ствара БИС Србије као и едукацијом корисника. Маркетинг нове услуге смо радили кроз локалне штампане медије серијом чланака о новинама у библиотекарству као и у оквиру конференција за штампу. Посебна потреба развоја маркетинга услуге коришћења електронских извора са даљинским приступом јавила се у области доступности научних информација. Цео пројекат су водиле велике биб-

⁵ Узајамна база података COBIB.SR обухвата до сада 160 библиотека у Србији и има 2.560.728 записа, податак преузет са сајта <http://www.vbs.rs/> (12.06.2013)

⁶ Питер Брофи, Библиотека у двадесет првом веку (Београд: Clío, 2005)121

лиотеке, Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске, Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" Београд и Министарство науке РС и Министарство културе РС. Формирањем Одељења за научне информације као посебне организационе јединице у Народној библиотеци Србије и реализацијом пројекта КоБСОН⁷ домаћој научној јавности је обезбеђен приступ страном стручној периодици. Своје потребе за страном стручном периодиком наставно особље факултета је изражавало преко библиотечког система на факултетима и институтима. На основу исказаних потреба рађена је претплата на базе стручне периодике а корисници су их могли користити преко рачунара на академској мрежи или пак са улазним шифрама и потписаним уговорима са персоналних рачунара који нису користили академску мрежу преко портала КоБСОН. Упоредо са овим пројектом настаје и Српски цитатни индекс⁸ као индексирана база домаће стручне периодике, излази нови правилник о уређивању научних часописа, формирају се научни одбори за категоризацију истих а нешто касније се формира и DOI- Србија⁹. Научне информације у Србији постају доступне у досада невиђеном обиму свим научним

⁷ Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку (КоБСОН) . У циљу оптимализације набавке научних информација водеће библиотеке у Србији су 2001. г. формирале Конзорцијум (НБС, БМС, Универзитетске библиотеке у Београду, Нишу и Крагујевцу и Библиотека САНУ). Неки од циљева су прелазак са папирних издања на електронска када је страна стручна периодика у питању и унапређење приступа електронским информацијама као и промоција домаћег научног издаваштва.

⁸ СЦИндекс има 1.878.022 референци из 139.896 чланака од којих 51.546 у виду пуног текста , податак преузет са сајта <http://scindeks.ceon.rs/> (14.06.2013)

⁹ DOI (**digital object identifier**) – Србија, је формиран 2005 . Центар за научне информације у НБС води пројекат и део је европског система DOI. DOI– Србија је репозиториј који садржи чланке из водећих српских научних часописа у слободном приступу. До сада је обухваћено 66 водећих домаћих стручних часописа а база има 23867 чланака доступних у пуном тексту, података преузет са сајта <http://www.doiserbia.nb.rs> (10.04.2013)

радницима који раде у установама чији је оснивач Република Србија. У пракси се показало да је лакше било изградити један тако комплексан систем него укључити све потенцијалне кориснике да га користе. Маркетинг услуга је ишао преко библиотека и након неког периода су се показале мањкавости библиотечког система у пуној мери. Специјалне библиотеке нису успеле да се наметну у образовним институцијама и адекватно приближе нове сервисе стручном особљу. Библиотекари, с обзиром да се традиционално налазе на маргинама образовних институција, углавном остају неактивни или се њихов глас слабо чује код владајућих структура високошколских институција. У таквим околностима информација о новој услузи се ширила од великих библиотека ка матичним библиотекама које су их требале дистрибуисати у локалној заједници али скоро нико то није озбиљно схватио, сви су имали “важнијих” проблема којим су се бавили: недостатком новца, недовољним бројем стручног и обученог кадра и тд. Са тачке корисника баш ове мањкавости библиотечког система су могле бити адекватно превазиђене новом услугом, коришћењем електронских извора информација али библиотекари то нису тако разумели.

Паралелно због важности примене научних открића у медицини радио се маркетинг услуге посебно намењен лекарима у мањим местима као и групни едукативни рад са корисницима научних информација. Много се радило на маркетингу али крајњи број корисника научних информација слабо је растао. Да би смо ствари покренули са мртве тачке у Ужицу смо организовали низ презентација о овој теми. Мр Биљана Косановић, начелница Центра за научне информације у НБС имала је прву презентацију у Златиборском крају 2004. г. у Институту за штитасту жлезду и метаболизам Чигота за лекаре здравственог центра Ужица. Одабрали смо Институт Чигота зато што су имали добро

опремљену конференцијску салу, одазив лекара је био мали, чак ни библиотекари из високошколских установа нису дошли а о професорима да и не говоримо. Свима је претходно била уручена писана информација о КоБСОН-у али очито да руководство институција није имало слуха за важност тако значајног пројекта. Неког помака је ипак било. У самом Институту Чигота су схватили да се најновије информације везане за дијететику и ендокринологију могу користити у свакодневној пракси и они су постали светла тачка у коришћењу КоБСОН-а. Стручно особље је обезбедило шифре за удаљени приступ преко портала КоБСОН и 35000 научних часописа из свих научних области им је било доступно на радном столу преко рачунара на Интернету. Лекари би у току дежурства прикупљали нове информације из одређених области а сутрадан би на колегијуму изнели резултате колегама. Важну улогу је одиграла колегиница из специјалне библиотеке ове установе¹⁰ добро осмишљеним маркетингом услуге. Гости хотела, професори и лекари најчешће из Београда и Новог Сада, су имали могућност да са рачунара из библиотеке Института користе КоБСОН док бораве на одмору или лечењу. Народна библиотека Ужице је организовала стручне скупове у Институту Чигота на којима су се поред других тема увек презентовале новости из КоБСОН-а али број корисника у циљној групи није растао. Размишљали смо како доћи до циљне групе јер је немогуће да научни радници у Ужицу нису заинтересовани за стране научне информације - професори Учитељског факултета, Високе пословно-техничке школе, постдипломци, лекари и специјалисти Златиборског региона. У Здравственом центру Ужице ради око 650 лекара од којих је 165 доктора меди-

¹⁰ Мирјана Црнчевић, виши библиотекар, специјалне библиотеке Института за штитасту жлезду и болести метаболизма Чигота на Златибору

цине, 411 специјалиста¹¹ а само њих десетак користи научне информације преко КоБСОН-а, нисмо могли бити задовољни постигнутим. Сав рекламни материјал смо добијали од тима који води КоБСОН и дистрибуисали заинтересованим корисницима, али мали број је долазио у библиотеку. Упућивање корисника на НБС да би добили приступну шифру се показало као могућа препрека па смо то организовали на другачији начин. Заинтересовани корисници су потписивали уговоре код нас у библиотеци а скениране уговоре смо ми слали е-поштом у Центар за научне информације НБС док је корисник на своју е-пошту добијао лозинку и шифру за удаљени приступ на портал КоБСОН. Схватили смо да маркетинг услуге у локалној заједници треба да одради наша библиотека, али нисмо могли имати радника који би се посветио тој услузи и приближио сервис КоБСОН па смо се у месецима смањених програмских активности више посветили осмишљавању маркетинга. Кренули смо у сусрет будућим корисницима најпре преко управа, односно директора. Организовали смо презентације о Научним информацијама за колеге библиотекарe, за професоре и лекаре у њиховим установама и тако припремили пут за колега из НБС-а. То се показало веома корисно јер први сусрет са информацијом код будућих корисника не даје неки значајан резултат али им омогућава да дефинишу своје дилеме у питања на која ће добити одговор, ако не на нашој презентацији, онда сигурно на презентацији коју су држале колегинице из Центра за научне информације НБС-а. Током тих презентација је било могуће потписати уговор о коришћењу информација преко КоБСОН-а, што су сви присутни и искористили. Већина корисника овог сервиса информација није била у прилици да похађа образовне програме Центра за научне информације НБС-а који су се одвијали у Београду. Упутства за

¹¹ Подаци из 2004, са сајта Града Ужица преузети (10.04.2013)

претраживање неких база и сервиса су остајала недоступна крајњим корисницима што смо превазилазили едукацијом библиотекара и прикупљањем информација е-поштом и телефоном. Универзитетска библиотека у Београду поклања значајну пажњу едукацији корисника за претраживање стране стручне периодике, такође се објављују чланци у стручној периодици о претраживањима електронских извора. Колико ми можемо ухватити корак са могућности-ма пружања услуга у савременом библиотекарству никада није до краја дефинисано, ја бих рекла да је много важније да не изгубимо интерес да напредујемо у овој области од тога колико тренутно постижемо. Често је довољно знати од кога можемо добити потребне информације.

Поред горе поменутих електронских извора са даљинским приступом Народна библиотека Ужице је била укључена 2005. г. у донацију Теленора за приступ Медијској архиви Ебарт¹² у првом кругу када је Теленор донирао 25 матичних библиотека у Србији. Када је Теленор престао да донира улаз у овај сервис ми смо се потрудили да тек започету нову услугу не прекидамо, некада смо сами финансирали из сопствених средстава а један период је то радило Министарство културе РС. Архива је од тада непрекидно доступна са рачунара у Народној библиотеци Ужице.

НБУ од јуна 2010. године има претплату на базу правних текстова Параграф/Нет која је такође доступна нашим корисницима са рачунара у НБУ. Коришћењем ове базе омогућено је да заинтересовани корисници буду упознати са целокупном правном регулативом из свих области. База садржи пречишћене текстове закона као и неважеће чланове који су видљиви у претраживању као прецртани и доступни у пуном тексту. Поред закона и свих подзаконских

¹² Ебарт/Медијска архива домаћих најтиражнијих дневних новина и листова. Дневне новине су у архиви доступне са закашњењем од 48 сати.

аката садржи и службене листове градова и општина као и моделе свих типова докумената. Коришћење електронских база је најпре захтевало да се стручно особље упозна са новим електронским изворима а затим да упути странке на њих и обучи их за коришћење истих. Догађало се да, по навици, библиотекар не упути на дати извор иако је доступност информације у електронском облику далеко ефикаснија но у штампаном извору. Време прилагођавања смо настојали свести на најмањи могући период.

Коришћење ових извора је увек везано за библиотекара јер је приступ базама могућ само преко шифре коју је добила установа. Услугу дајемо бесплатно за наше кориснике а остали суграђани је могу добити уз надокнаду за коришћење Интернета. Маркетинг услуге увек изнова осмишљавамо и креирамо.

Развој нове услуге траје годинама док не постигне свој максимум у одређеној групи корисника. Коришћење електронских извора са удаљеним приступом на неки начин није директно услуга библиотеке, осим ако је корисници не користе са рачунара у библиотеци, али њен маркетинг и обука будућих корисника је свакако посао библиотекара. Потреба за осмишљеним програмом образовања о електронским сервисима информација, како у слободном тако и ограниченом приступу, ће постојати у наредном периоду све дотле док тај вид образовања не буде део обавезног формалног образовања. Наш образовни систем се тешко прилагођава потребама савременог корисника, тзв. Google генерације, па је за сада стручно особље у јавним и специјалним библиотекама кључни фактор у едукацији корисника и будућих корисника електронских извора са удаљеним приступом. Народна библиотека Ужице је организовала низ предавања за ученике завршних разреда средњих школа у Ужицу о коришћењу електронских извора и електронског каталога и доступности научних информација у Срби-

ји. Акредитовали смо образовни програм за школске библиотекарске код Завода за унапређење образовања (ЗУОВ)¹³. Након одржаног семинара библиотекарски су били дужни одржати презентације за ученике и наставнике у својим школама. По повратним информацијама то су стварно и одрадили у једној основној школи и једној средњој. Библиотекарка у основној школи је радила презентацију узајамног електронског каталога и Виртуелне библиотеке Србије свим осмим разредима у својој школи а колегиница у средњој школи прилагођену презентацију је радила и за наставно особље и за ученике. Од двадесет и једног полазника семинара само је двоје исту едукацију одрадило у својој школи. То показује који ниво мотивације за унапређење праксе имамо код стручног особља у библиотекарству. С обзиром да улазимо у еру веће доступности обиља информација на Интернету едукација корисника о поузданим изворима информација и опасностима од злоупотребе Интернета треба да буде приоритет образовних пројеката јавних библиотека као и школског система код нас. У многим државама света неопходна информациона писменост у коришћењу Интернет ресурса је део образовног система. У САД-у су ове области ушле у образовне програме од основног до факултетског образовања још од 1996. г.¹⁴ Јавне библиотеке треба синхронизовано да раде са образовним системом и своје програме да осмисле за групе корисника које нису обухваћене формалним школским образовањем, али због мањкавости образовног система често се баве едукацијом школараца. Народна библиотека Ужице је реа-

¹³ Школске и јавне библиотеке на заједничком задатку, програм акредитован код Завода за унапређење образовања и васпитања за 2011/2012, 2013/2014 годину, аутори и реализатори Ратка Вучковић, Анђа Бјелић и Драгослава Родаљевић.

¹⁴ Др Ненси Пикеринг.-Томас. "Могућности и проблеми у потрази за информацијама у виртуелном информационом оквиру", *Информациона писменост и доживотно учење* (Београд:Филолошки факултет Универзитета у Београду; Библиотекарско друштво Србије, 2008) 390.

лизовала и пројекат који се бави компјутерским описмењавањем својих суграђана старије животне доби.¹⁵ У оквиру ове едукације неколико часова је посвећено могућностима коришћења информација које настају у оквиру ВБС-а.

Да би смо успешно развијали услугу коришћења електронских извора са даљинским приступом најпре смо обезбедили неопходну опрему. Највећи број рачунара је обезбеђен преко пројекта “Трг мултиурбан” финансиран од IRD-а под покровитељством USAID у 2003 години. Том приликом поред друге опреме смо добили и 13 рачунара Пентијум четворке, 2 скенера, 3 матрична штампача. Библиотека је обезбедила посебну Интернет везу са могућностима повећања протока информација, тзв. Профи плус. Затим су уследили други пројекти у оквиру којих смо уз програмски део увек настојали од финансијера добити и нешто од рачунарске опреме како би смо заменили старе рачунаре новијим или повећали укупан број рачунара. Библиотека у свом финансијском плану настоји обезбедити средства за куповину бар једног до два рачунара годишње. У 2012. години смо преко пројеката обезбедили 4 рачунара.¹⁶ Народна библиотека Ужице је такође у оквиру пројекта “Електронски приступ заштитнику грађана” добила један рачунар, 1 ласерски штампач и скенер.¹⁷

¹⁵ Пројекат “Клици и упознај дигиталне изворе информација - информатичко описмењавање особа средње и старије животне доби” је суфинансиран од Министарства културе РС. Пројекат ће наставити са својом реализацијом образовног програма више година у наредном периоду.

¹⁶ Преко пројекта Клици и упознај дигиталне изворе информација – 3 рачунара и 1 ласерски штампач, три веб камере и три пара слушалица, финансијер МКРС. Преко пројекта “Профил, анфас, полупрофил” један рачунар, штампач и Интернет везу за огранак библиотеке у Севојну, финансијер Град Ужице

¹⁷ Пројекат “Електронски приступ заштитнику грађана” финансира Влада Краљевине Норвешке а партнери у пројекту су Заштитник грађана РС и Библиотекарско друштво Србије.

Народна библиотека Ужице сада има 19 рачунара на Интернету од којих је 7 рачунара намењено корисницима (5 у Интернет клубу и 2 на позајмним одељењима).

Радећи систематски дужи низ година на развоју нове услуге запазили смо да је жива реч незамењива. Поред штампаних упутстава, емисија и чланака у локалним листовима, информације у личном контакту имају највећу снагу и охрабрују кориснике да сами уз нашу асистенцију дођу до електронских извора и информација доступних на такав начин. То је перманентан рад свих запослених и јако је важно да библиотечки колектив функционише као тим. Дугогодишњи напори су дали добре резултате и у области издавања стручне периодике у Ужицу тако да сада имамо више научних часописа. Зборник Учитељског факултета у Ужицу је научни часопис од националног значаја. Историјска баштина, часопис Историјског архива, и Ужички зборник, часопис Народног музеја Ужице, су научни часописи. Медицински гласник Института за штитасту жлезду и болести метаболизма Чигота на Златибору је такође научни часопис из области ендокринологије. Захваљујући доброј сарадњи са Центром за научне информације и сарадњи са Медицинским факултетом у Београду прилози у овом часопису су задовољили критеријуме научних часописа из области медицине у свету. Последњих десет година је проверавано на плагијат и ни један чланак није имао плагијата тако да су након техничке припреме од 2012. доступни у најпознатијој бази из медицине Медлајн. Овај часопис је иначе доступан у пуном тексту и у Српском цитатном индексу али искорак који је направљен уласком у базу Медлајн је значајно много. Часопис је постао доступан светској стручној јавности као релевантан у својој области и по извештају о цитираности који редовно доставља база EBSCO за период од 1.10 до 31.12. 2012. г. Има око 1000 преузетих чланака. Чланке су преузимали инсти-

тути широм света. Цитираност и утицајност овог часописа ће знатно брже расти када се налази у светској бази стручне периодике што је веома значајно за ауторе и промоцију српске науке у свету.

Развијање услуге коришћења електронских извора са даљинским приступом у јавној библиотеци временом ће вероватно прерасти у услугу електронске библиотеке, са свим атрибутима који је чине, као систем организованих и уређених информација којима се приступа преко Интернета. Свака библиотека ће према својим корисницима градити електронску читаоницу¹⁸ имајући у виду њихове потребе. При креирању електронске библиотеке треба узети у обзир не само кориснике у својој локалној заједници већ и широм света а поготову нашу дијаспору.

Развој библиотечке услуге за поједине групе корисника треба прецизно планирати. Неки важни кораци су:

- идентификовати групу корисника за коју развијамо нову услугу у својој средини
- јасно дефинисати информативне, културне и образовне потребе те групе
- спровести истраживање потреба на репрезентативном узорку групе
- јасно прецизирати који библиотечки извори на најбољи начин могу задовољити потребе
- обезбедити неопходну опрему
- обезбедити одговарајућу обуку стручног особља у библиотеци
- обезбедити обуку корисника за коришћење електронских извора
- радити истрајно на маркетингу услуге
- развијати тимски дух у колективу

¹⁸ Нада Арбутина, Мултифункционалне електронске читаонице, Панчевачко читалиште, год. 7, бр. 13 (2008): 51-55.

На крају требамо бити истрајни и стрпљиви, добар резултат неће изостати а углед библиотеке ће порасти, како у локално заједници тако и шире.

Литература:

1. Арбутина, Нада. "Мултифункционалне електронске читаонице". *Панчевачко читалиште* год. 7. бр. 13 (2008):51-55
2. Brofi, Piter. *Biblioteka u dvadeset prvom veku*. Beograd:Clio, 2005
3. Библионет: дани матичних билиотека Србије 2008. *Библиотеке услуге*. Београд: Заједница матичних билиотека Србије; Градска билиотека Суботица, 2008
4. Град Ужице, "Здравствени центар Ужице", <http://www.graduzice.org/Zdravstvo-54-1> (преузето 10.04.2013)
5. Закон о билиотечко-информационој делатности (Сл. Гласник РС 52/11)
7. Љубановић, Гордана прев., IFLA/UNESKO смернице за јавне библиотеке. Београд: Народна билиотека Србије, 2005.
8. Народна билиотека Србије, "DOI SERBIJA", <http://www.doiserbia.nb.rs> (преузето 10.04.2013)
9. Народна билиотека Србије, "Виртуелна билиотека Србије", <http://www.vbs.rs/> (преузето 12.06.2013)
10. Народна билиотека Србије, "Српски цитатни индекс", <http://scindeks.ceon.rs/> (преузето 10.04.2013)
11. Пикеринг-Томас, Ненси."Могућности и проблеми у потрази за информацијама у виртуелном информационом оквиру". *Информациона писменост и доживотно учење*. Београд:Филолошки факултет Универзитета у Београду; Библиотекарско друштво Србије, 2008.

Electronic resources with remote access, service in public libraries

Summary: Contemporary library practice is enriched by a wealth of information available in electronic resources. Electronic resources with remote access are data available over the internet which means that they often can not be described because of unclear location data, or server, of what type and capacity, and if the server is in the country or abroad, who is the owner and financier. Availability of data is also variable, as well as the content. In this paper we will discuss the necessary steps to successfully develop the

use of electronic service of remote access primarily from the standpoint of public libraries in small communities in Serbia. The paper will address the needs of the users of this service and the development of that need in the target group. Necessary conditions for the successful development of this type of service will be considered.

Key words: Electronic resources with remote access, public library, full-text database, Internet, user's need for information, library service.

Адријана ЗубићБиблиотека Машинског факултета
Универзитета у Београду
azubic@mas.bg.ac.rs

УДК: 004.42

COBISS.SR:025.4.03:378
(497.11 Београд)

DOI: 10.7251/BSCSR1405160Z

ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКИХ ДИСЕРТАЦИЈА, МАГИСТАРСКИХ И ДИПЛОМСКИХ РАДОВА У БИБЛИОТЕЦИ МАШИНСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Сажетак: Напретком информационе технологије коришћење електронских извора постаје приоритетно у области високог образовања. Данашњи корисник библиотеке, нарочито истраживач, очекује једноставан и брз приступ информацијама уз оптимално коришћење електронских медија. Академско окружење је једна од првих средина у којој су заживеле електронске публикације које значајно олакшавају дисеминацију информација, убрзавају истраживања, обogaћују образовање и обезбеђују заједничко коришћење знања. У складу са трендовима на светским универзитетима, Машински факултет Универзитета у Београду је у циљу формирања институционалног репозиторијума 2005. године донео Правилник о форми и начину архивирања докторских, магистарских и дипломских радова у Библиотеци Машинског факултета којим се кандидат обавезује да поред штампане верзије рада библиотеци достави и идентичну електронску верзију у виду фајла у PDF/A формату. Електронске публикације које се достављају библиотеци део су библиотечког фонда, налазе се на локалном серверу а метаподаци о њима укључени су у узајамни електронски каталог COBISS.SR. Овај Правилник је „претеча“ Упутства за формирање репозиторијума докторских дисертација које је прошле године донео Сенат Универзитета у Београду, којим се кандидати обавезују да поред штампаног примерка доставе и електронску верзију дисертације факултетској и универзитетској служби.

Рад садржи нумерички приказ библиографских записа поменутих електронских радова у локалној бази у периоду од 2006. до 2012. године и анализу њихове заступљености у систему узајамне каталогизације COBISS.SR. Наведени подаци су подстицајан показатељ да архивирање дипломских, мастер и докторских радова у електронској форми

треба да заживи у академским библиотекама као пракса која ће резултирати порастом броја електронских извора, видљивошћу њихових метаподатака у електронском каталогу, учесталијим коришћењем фонда и бржом и лакшом дисеминацијом информација. Обавеза формирања репозиторијума докторских дисертација коју је прописао Универзитет свакако ће допринети да академске библиотеке на овај начин преузму што већу и значајнију улогу у обликовању будућности високог образовања.

Кључне речи: електронски извори, академске библиотеке, репозиторијум, COBISS.SR

Развој информационих технологија довео је до значајног унапређења при складиштењу различитих врста података, пре свега електронских извора. Нове генерације одрасле уз интернет захтевају од библиотека да постану водич до квалитетних и проверених информација за академску популацију. Истраживачи данас очекују брзу дисеминацију релевантних информација и једноставан приступ најновијим подацима из области којом се баве уз оптимално коришћење електронских медија. У том циљу, електронски извори и електронски каталог библиотеке је незаобилазна услуга коју савремена академска библиотека мора да понуди својим корисницима као неопходно средство помоћу кога се открива фонд библиотеке и омогућава квалитетан научно-истраживачки рад. Библиотеке високошколских установа као део библиотечко-информационог система треба да буду укључене у систем узајамне каталогизације, Конзорцијум за обједињену набавку, мреже дигиталних репозиторија и друге националне и међународне програме и пројекте којима се библиотечке услуге подижу на виши ниво, примерен друштву знања и којим се промовише општа доступност информационих извора [1].

Примена Правилника о форми и начину архивирања докторских, магистарских и дипломских радова

У складу са потребама технолошки оријентисане академске популације и трендовима на светским универзитетима, Машински факултет Универзитета у Београду је у циљу формирања институционалног репозиторијума 2005. године усвојио Правилник о форми и начину архивирања докторских, магистарских и дипломских радова. У складу са Правилником кандидат је обавезан да библиотеци достави рад у штампаној форми и идентичну електронску верзију у виду фајла у PDF формату [2]. Електронске верзије радова се достављају библиотеци на физичком носиоцу (CD-ROM или DVD) и они чине саставни део библиотечног фонда; електронски фајлови су смештени на локалном серверу установе као део институционалног репозиторијума, а библиографски подаци о радовима су укључени у узајамни електронски каталог COBISS.SR.

Оваква пракса архивирања дигиталних садржаја се показала вишеструко корисном. Академска популација радије користи електронска издања зато што су актуелна, мултимедијална, флуидна, динамичка, отворена за вишеаспектна и интерактивна претраживања [3], те је обавеза достављања електронских верзија и њихова доступност значајно допринела већој учесталости њиховог коришћења. Високошколске, више од свих других типова библиотека, теже избалансираности својих фондова коју је тешко постићи, како због високих захтева својих корисника, тако због подређености факултетима који не издвајају увек довољно средстава за набавку грађе [3], па је овај начин архивирања корисан и економичан вид попуњавања фонда актуелном тематиком из одређених области. Како се обавеза достављања дипломских радова односи искључиво на електронску а не и штампану форму, постиже се велика уштеда у смештајном простору.

Успешна пракса архивирања електронских радова у нашој библиотеци резултирала је имплементацијом овог модела у Упутство за формирање репозиторијума докторских дисертација које је донео Сенат Универзитета у Београду и које је на снази од прошле године. У циљу формирања регистра и базе у електронском облику свих докторских дисертација одбрањених на Универзитету у Београду, прописаног Правилником о докторским студијама, кандидат обавезно предаје један укоричен штампани примерак докторске дисертације и електронску верзију надлежној факултетској и универзитетској служби, за потребе похрањивања у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду PHAIDRA¹. Електронска верзија докторске дисертације предаје се у облику фајла у PDF формату чији је садржај идентичан штампаној дисертацији. Штампана и електронска верзија дисертације похрањује се у матичну универзитетску библиотеку као и библиотеку матичне установе на којој је дисертација одбрањена [4].

Упутством за формирање репозиторијума докторских дисертација обезбеђено је да академске библиотеке у Србији у виду обавезног примерка добијају и електронску верзију дисертације, што ће свакако донети позитивне резултате са више аспеката: приметан пораст електронских извора у фонду, видљивост библиографских података у узајамном каталогу и трајно архивирање универзитетских публикација у дигитални репозиторијум PHAIDRA.

Методe описа електронских извора и претраживање

Библиографски подаци свих електронских извора у библиотеци укључени су у узајамни електронски каталог COBISS.SR у складу са Међународним стандардом за библиографски опис електронских извора ISBD(ER). У случа-

¹ Permanent Hosting, Archiving and Indexing of Digital Resources and Assets

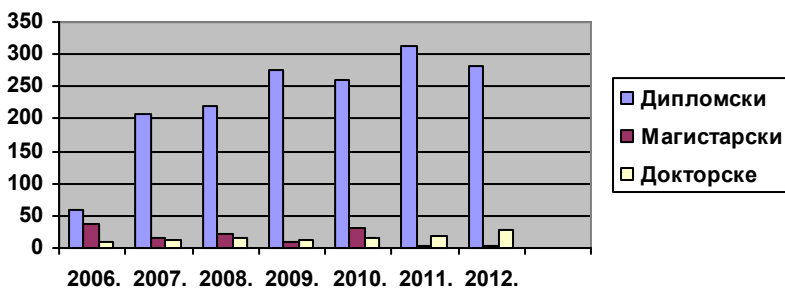
јевима када је публикација доступна на различитим типовима физичких носилаца или када је у другачијем излазном медију или приказаном формату ISBD(ER) стандард дозвољава примену неке од две методе описа: сваки посебан физички носилац може се описати у истом библиографском запису где сваки носилац заузима посебан ред, или другачије, груписани у јединствени низ у опису; и сваки посебан физички носилац може се описати у одвојеном библиографском запису [5].

Како стандард дозвољава могућност обраде на два начина, при доношењу одлуке за коју варијанту се одредити неопходно је имати у виду претраживање у електронском каталогу и потребе корисника, односно шта се којом варијантом добија. [6]. Да не би дошло до неуједначене обраде исте врсте грађе, у COBISS.SR систему препорука редакционог одбора је да сваки физички носилац заузима један библиографски запис; према томе, електронске тезе и дисертације се обрађују као самосталан запис у маски за некњижну грађу. У узајамном каталогу постоји мањи број записа који су креирани на начин који стандард такође прописује, тако што су штампана и електронска верзија рада описане у једном библиографском запису, у маски за монографске публикације. У овом случају електронска верзија рада се описује као прилог у пољу 421 које га повезује са матичном публикацијом.

Резултати претраживања локалне базе Библиотеке Машинског факултета и узајамне базе COBISS.SR дају јасну слику у којој мери је пракса обавезног примерка електронских теза и дисертација допринела порасту библиографских записа у узајамној бази. Употребом префикса RT=1 добијамо записе који у пољу 001 (идентификатор записа) имају унету шифру **b** као податак да је реч о електронском извору. Овај начин претраге даће резултате само

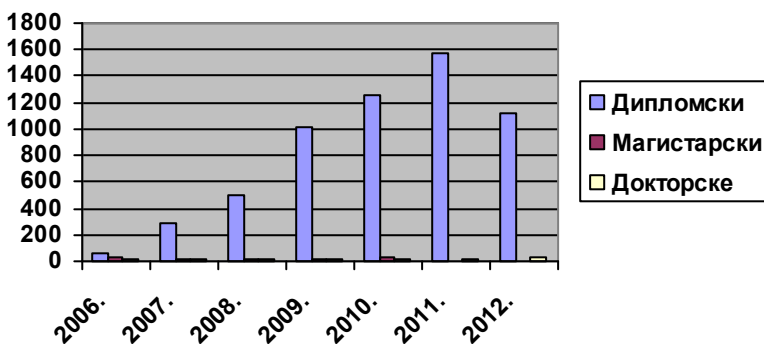
код оних записа који су креирани као самостални електронски извори (прилог 1).

Година	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Укупно
Дипломски	60	206	219	276	260	313	283	1617
Магистарски	36	17	22	10	30	3	4	122
Докторске	10	13	15	11	15	20	28	112
Укупно	106	236	256	297	305	336	315	1851

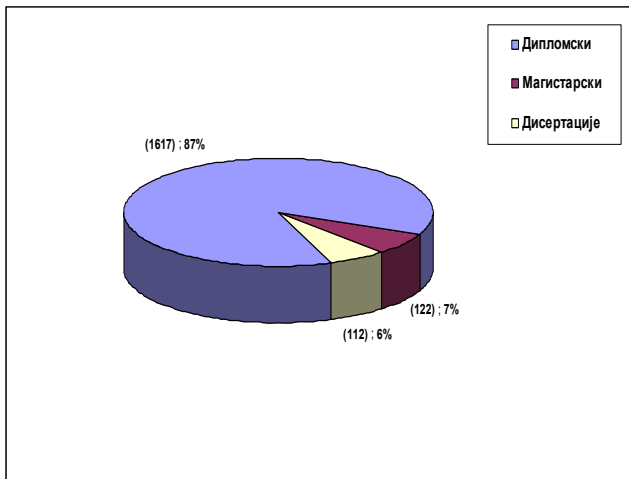
Графикон 1. Записи електронских радова на годишњем нивоу у локалној бази МФБГ

Година	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	Укупно
Дипломски	60	293	499	1017	1256	1574	1126	5825
Магистарски	36	17	22	10	31	3	5	124
Докторске	10	13	15	11	16	20	28	113
Укупно	106	323	536	1038	1303	1597	1159	6062

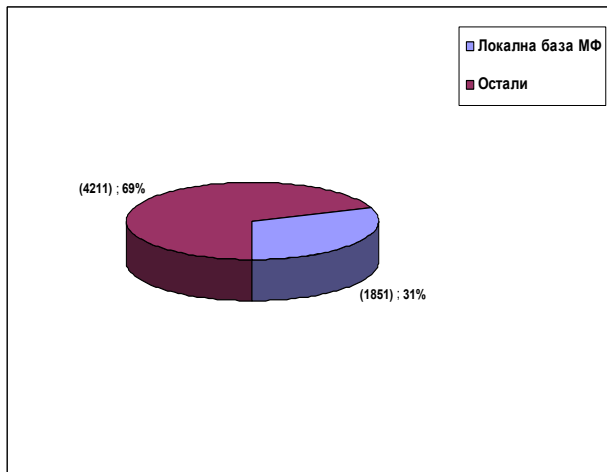

Графикон 2. Записи електронских радова на годишњем нивоу у узајамној бази COBISS.SR

Нумерички подаци су показатељ доприноса електронских записа креираних у локалној бази целокупном систему COBISS.SR: у наведеном шестогодишњем периоду од укупно 237 записа електронских верзија докторских дисертација и магистарских радова, 234 је креирано у локалној бази библиотеке Машинског факултета. Број електронских дипломских радова је значајно већи у узајамној бази, 6062 записа насупрот 1617 у локалној бази, као резултат праксе библиотека да услед недостатка простора не чувају штампане дипломске радове већ искључиво електронске верзије.

Слика 1.
Записи електронских радова креираних
у локалној бази МФБГ

Слика 2.
Однос записа креираних у МФБГ и
осталих чланица COBISS.SR

Електронске записе креиране као прилог штампаној публикацији не можемо пронаћи помоћу упита RT=I, јер нису описани као самостални електронски извори. Ове радове можемо пронаћи помоћу префикса GM=*Elektronski izvor* који се односи на податак у пољу 200b и који објашњава врсту грађе којој јединица припада (прилог 2). Овим начином претраживања нећемо добити само електронске радове већ и друге прилоге, презентације и сличне електронске допуне штампаној публикацији. Израду једног записа за оба носиоца раде библиотеке које електронску верзију физички чувају уз штампани рад. Како се електронски радови у библиотеци Машинског факултета смештају у простор за некњижну грађу, односно не чине физичку целину са штампаним примерком, израда два самостална записа сваког носиоца грађе је сасвим примерена.

У COBISS.SR систему се примењује још једна варијанта архивирања електронских радова, нарочито корисна за библиотеке које се одреде да у свом фонду не чувају физички примерак електронских извора. У овом случају рад у дигиталној форми се трајно учитава у универзитетски дигитални репозиторијум PHAIDRA и третира се као електронски извор са даљинским приступом. Библиографски опис рада у електронском каталогу допуњава се пољем 856c у које се уносе подаци о локацији приступа, односно линк на коме се налази учитани објекат (прилог 3). При претраживању записа са попуњеном интернет адресом у пољу 856c користи се префикс UR=. Овакав начин архивирања радова омогућава корисницима да приступе документу директно преко библиографског записа у OPAC-у, а дигиталну грађу обезбеђује од ризика губитка. Тиме се остварује један од основних предуслова квалитетног образовног и научно-истраживачког рада, обезбеђивање трајног приступа дигиталној грађи.

Закључак

Збирка библиотеке је заједничка одговорност библиотеке и институције-оснивача. Највећи део грађе академских институција ће у будућности бити дигиталног порекла те ће ове збирке имати све већи значај за стварање научног и информационог наслеђа за будуће генерације. Њеним корисницима је потребна стандардизована и лако приступачна средина са електронским садржајима. Позитивно искуство наше библиотеке може да послужи као подстицај да архивирање дипломских, мастер и докторских радова у електронској форми треба да заживи у академским библиотекама као пракса која ће резултирати порастом броја електронских извора у фонду, видљивошћу њихових метаподатака у електронском каталогу, учесталијим коришћењем и бржом и лакшом дисеминацијом информација. На овај начин академске библиотеке ће се прилагодити новим задацима и изазовима који захтевају активније учешће у наставно-научном процесу, а тиме преузети значајнију улогу и одговорност у обликовању будућности високог образовања.

Литература

1. Стандарди за високошколске и универзитетске библиотеке [on-line]. Доступно преко: <http://zbus.rs/lat/index.php?a=visokoskolske&b=latinica&c=devet&d=jedan#> [25.3.2013.]
2. Правилник о форми и начину архивирања докторских, магистарских и дипломских радова у Библиотеци Машинског факултета [on-line]. Доступно преко: http://www.mas.bg.ac.rs//down/Dr_Mr_Dipl_051211-pravilnik.pdf
3. Вранеш А. Марковић Љ. (2008). Лице и наличје електронске библиотеке. Међународна научна конференција Електронска библиотека, Београд, 25-28. 09. 2008, 93-101.
4. Упутство за формирање репозиторијума докторских дисертација [on-line]. Доступно преко: <http://www.bg.ac.rs/files/sr/univerzitet/glasnikzakoni/166GlasnikUni.pdf> [25.3.2013.]

5. ISBD(ER) Међународни стандардни библиографски опис електронских извора [on-line]. Доступно преко:
http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=840 [25.3.2013.]
6. Родаљевић Д. (2007). Библиографски опис електронских извора у COBISS.NET окружењу. Глас библиотеке, 14, 49-73
7. Јеремић, В. (2010). Јачање партнерства академских библиотека и факултета као предуслов унапређења наставно-научног процеса. Библиотекар, 1/4, 9-25.

Прилози

**1. ID=514010019 LN=0000011320 N V1 15.11.2012 MFBG::ADRIJANA
 COBISS3: 15.11.2012 MFBG::ADRIJANA**

- 001** an - novi zapis **bl** - **elektronski izvori** cm - monografska publikacija d0 - nema hierarhijskog odnosa t2.08 - doktorska disertacija 7ba - latinica
 100 c2012 hssc - * srpski == vidi_SRP lba - latinica
 1010 ascc - * srpski == vidi_SRP dsc - * srpski == vidi_SRP deng - engleski
 102 asrb - Srbija
 105 bm - doktorska disertacija
 135 ad - tekst bh -.CD-ROM
 2000 aAnaliza otpornosti na lom materijala za veštački kuk **bElektronski izvor** edoktorska disertacija dFracture behaviour analysis of artificial hip edoctoral dissertation fKatarina G. Čolić
 210 aBeograd c[K. Čolić] d2012
 215 a1 elektronski optički disk (CD-ROM) ctekst, slika d12 cm
 300 aNaslov sa nasl. ekrana
 320 aRezime; Abstract
 320 aBibliografija.
 337 aCD-ROM čitač.

2. ID=512303786 M V3 31.05.2012 SFBG::LJILJANA

Updated: 31.05.2012 SFBG::LJILJANA

- 001** ac - ispravljeni zapis **bb** - **tekstualna građa, rukopis** cm - monografska publikacija d0 - nema hierarhijskog odnosa 7ba - latinica t2.08 - doktorska disertacija
 010 bKarton
 100 c2012 hssc - * srpski == vidi_SRP ek - odrasli, ozbiljna (nije lepa knji .) ib1 - transliteracija, COBISS za irilicu lba - latinica
 1010 ascc - * srpski == vidi_SRP dsc - * srpski == vidi_SRP deng - engleski
 102 asrb - Srbija bcs - Centralna Srbija
 105 aa - ilustracije bm - doktorska disertacija

106 ah - rukopis

2000 aPrilog određivanju transportnih linija plovidbi kontejnerskih brodova na unutrašnjim plovnim putevima edoktorska disertacija fVladislav Maraš

210 aBeograd c[V. Maraš] d2012

215 aXIV, 272 str. cilustr. d30 cm

320 aBibliografija: str. 239-250

421 112000 aPrilog određivanju transportnih linija plovidbi kontejnerskih brodova na unutrašnjim plovnim putevima bElektronski izvor edoktorska disertacija fVladislav Maraš 1215 a1 elektronski optički disk (CD-ROM) d12 cm

3. D=513641379 LN=000009456 N V4 07.07.2011 MFBG::DRAGANA Updated: 01.04.2013 MFBG::ADRIJANA

001 an - novi zapis **bl** - **elektronski izvori** cm - monografska publikacija d0 - nema hierarhijskog odnosa t2.11 - diplomski rad 7ba - latinica

100 bd - publikacija, zaključena prilikom izlaska ili u okviru kalendarske god. c2011 ek - odrasli, ozbiljna (nije lepa knji .) g1 - modifikovani zapis hsc - * srpski == vidi SRP ib1 - transliteracija COBISS za irilicu lcb - irilica - srpska

1010 ascc - * srpski == vidi SRP

102 asrb - Srbija bcs - Centralna Srbija

105 bm5 - diplomski rad

135 av - kombinacija bh -, CD-ROM

2000 aPrilagođenje tehnologije zavarivanja parovoda sveže pare izrađenog od čelika klase 12Cr1MoV nakon 100000 časova provedenih u eksploataciji bElektronski izvor ediplomski rad fSa a M. Mladenović

210 aBeograd c[S. Mladenović] d2011

320 aBibliografija

85641uhttp://phaidrabg.bg.ac.rs/o:4019

Electronic Versions Of Doctoral Dissertations, Graduate And Master's Thesis In The Library Of Faculty Of Mechanical Engineering At University Of Belgrade

Abstract: With the development of information technology, the use of electronic resources is becoming a priority in the field of higher education. Today's library user, particularly researcher, expects quick and easy access to information through optimal use of electronic media. The academic environment is one of the first where electronic publications appeared. They help dissemination of information, accelerate research, enrich education and ensure sharing of knowledge. In accordance with current trends in world universities, Faculty of Mechanical Engineering passed a Regulation in

2005 in order to establish institutional repository on the form and manner of archiving theses and dissertations in the Library of the Faculty of Mechanical Engineering, which requires a candidate to give both printed and an identical electronic version of the paper in the form of the file in the PDF/A format. Electronic publication given to the library becomes a part of library repository. It is put on a local server and metadata are included in electronic catalogue COBISS.SR. This Regulation is preceded by the Manual on repository forming of doctor dissertations passed by the Senate of the Belgrade University. Namely, candidates are obliged to give both printed and electronic versions of the dissertation to faculty and university library.

The paper has numerical bibliography database from 2006. to 2012. as well as analysis of its representation in the system of mutual cataloguing COBISS.SR.

Above mentioned data show that archiving dissertations and thesis in electronic form should start in academic libraries and help increase number of electronic sources, visibility of their metadata in electronic catalogue, more frequent use of library repository and easier and faster dissemination of information. The obligatory repository formation of doctor dissertations passed by the University will help academic libraries become an important part of higher education system.

Keywords: електронич ресурсес, академич либраниес, репоситору, ЦОБИСС.СР

Биографија

Адријана Зубић је рођена 10.08.1975. године у Требињу, БиХ. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, смер Библиотекарство и информатика. Постдипломске студије- мастер завршила у Београду на студијском програму Библиотекарство и информатика, на тему „Институционални репозиторијуми научних информација“. Објавила је стручне радове: Библиографија докторских дисертација одбрањених на Машинском факултету Универзитета у Београду 1955-2007, Библиографија магистарских теза одбрањених на Машинском факултету Универзитета у Београду 1966-2007 и Приказ књиге Високошколске библиотеке Александар Вранеш.

Маја Ђорђевић
Оја Кринуловић
Универзитетска библиотека
“Светозар Марковић”
djordjevic@unilib.bg.ac.rs
okrinulovic@unilib.bg.ac.rs

УДК: 024:025.4.036]:027.7(497.11)
DOI: 10.7251/BSCSR1405173DJ

КОРИСНИЦИ НОВИХ СЕРВИСА УНИВЕРЗИТЕТСКЕ БИБЛИОТЕКЕ “СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”

Сажетак: Корисницима у Универзитетској библиотеци “Светозар Марковић” се у складу са иновацијама у области интегрисаних система развијају бројне најразличитије услуге, које иду даље од ранијих основних једноставних модула. Поред on-line претраживања ОПАС-а, ту је међубиблиотечка позајмица и достава докумената, информација о доступности књиге, електронско продужавање задужења, контрола приспећа часописа, као и услуга “питај библиотекара” (Ask Librarian). Најспецифичнија услуга је Израда библиографије цитираних радова, која даје податак о броју цитата неког аутора у светској литератури, што је већ деценијама веома актуелна тема.

Оснивањем Конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (КоБСОН) крајем 2001. године дефинитивно почиње нова ера у коришћењу електронских публикација. Тако да се од тада у Универзитетској библиотеци одржавају различити видови едукације везани за претраживање електронских часописа и књига преко портала КОБСОН. Данас је доступно преко 35000 електронских часописа и 40000 електронских књига. Претраживање је могуће преко Академске мреже. Покривене су области из свих научних дисциплина.

Електронска књига, један је од новијих сегмената електронских извора. *Ebrary* је специфичан сервис са новим могућностима, направљен тако да нуди потпуну функционалност приликом читања електронске књиге на коју смо навикли као читаоци штампане књиге и свеобухватно електронско радно окружење. Књига се чита онлајн са мноштвом помоћних активних сервиса (онлајн енциклопедија, речника, ...) и низом могућности брзог и једноставног проширивања претраживања тражених информација на Интернету.

Сајт библиотеке редовно се ажурира тако да пружа корисницима информације о фонду, е-фондовима, репозиторијумима, дигиталним библиотекама и свакодневним активностима Уметничког центра.

Библиотека од априла 2011. сваке среде, организује једночасовну обуку корисника. Циљ обуке је упознавање са услугама Библиотеке и са могућностима претраживања доступних извора информација.

Већ сада је наша највећа сатисфакција захвалност корисника, јер је рад са њима углавном креативан и успешан на обострано задовољство

Кључне речи: Универзитетска библиотека, корисници, нови сервиси, електронски Извори.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" је највећа универзитетска библиотека у земљи. Представља централну библиотеку Београдског универзитета и Универзитета уметности, а матична је за све високошколске и специјалне библиотеке у Србији. Библиотека је намењена првенствено студентима, професорима и истраживачима, мада је могу користити и други грађани. Фонд Библиотеке сачињавају научне и стручне публикације.

Рад Одељења за научне информације Универзитетске библиотеке "Светозар Марковић", се првенствено базира на интеракцији са корисницима са којима сарађујемо на врло различите и бројне начине, на тимском раду у самом Одељењу и многобројним међусобним консултацијама и новим идејама које примењујемо у току рада. Такође се консултујемо са многобројним стручњацима различитих профила, пратимо литературу из различитих домена али претежно из информационих наука.

У Универзитетско библиотеци "Светозар Марковић" ради се бројне услуге корисницима, једна специфична услуга је Израда библиографије цитираних радова, даје податак о броју цитата неког аутора у светској литератури, што је већ деценијама веома актуелна тема. У научном раду је стандардна пракса позивање на резултате претходника и навођење тачних података о томе где и када су ти резултати објављени. На тај начин се читаоцима сваког

научног рада омогућује да прате претходне резултате за неко истраживање или теорију и даје могућност провере тачности изложених резултата. Универзитетска библиотека «Светозар Марковић» у Београду и Библиотека Матице српске, су једине две референтне институције у Србији које се баве израдом библиографија цитираних радова према бази података Science Citation Index односно ISI Web of Science (WOS) а које финансира и признаје Министарство науке Србије. Свакако да ова чињеница представља изузетну част али и огромну одговорност као специфична библиотечка услуга.

Web of Science садржи у себи:

1. Science Citation Index Expanded са 6.650 часописа из природних наука, медицине и технике, и покрива период од 1900. до данас.
2. Social Science Citation Index са 1.950 часописа из друштвених наука
3. Arts and Humanities Citation Index са 1.160 часописа.

Библиотеке у Србији које су на Академској мрежи имају приступ до Web of Science од 1996. године. Број цитата који се појављује уз сваки претражени чланак односи се на број цитата у целој бази. Старија годишта доступна су у Универзитетској библиотеци «Светозар Марковић» и Библиотеци Матице српске, на компакт дисковима од 1980. и у штампаном облику од 1961. односно од 1945.

Прецизност претраживања је од изузетног значаја за академско особље и истраживаче у нашој земљи, јер на основу наших резултата добијају звања, пројекте, постају чланови различитих еминентних асоцијација као што је Српска академија наука и уметности итд.

Оснивањем Конзорцијума библиотека Србије за обједињену набавку (КоБСОН) крајем 2001. године дефинитивно почиње нова ера у коришћењу електронских публика-

ција. Тако да се од тада у Универзитетској библиотеци одржавају бројни курсеви везани за претраживање електронских часописа и књига преко сервиса КОБСОН. Данас је доступно преко 35000 електронских часописа и 60000 електронских књига. Претраживање је могуће преко Академске мреже. Покривене су области из свих научних дисциплина.

Запосленима на факултетима, институтима и здравственим установама чији је оснивач Република Србија, Народна библиотека Србије може омогућити приступ електронским сервисима и чланцима у пуном тексту и ако користите комерцијалне Интернет провајдере као што су ЕУНЕТ, Беотел и др. Све што је потребно је да се потпише лиценци уговор којим су дефинисана права и обавезе сваког корисника и добија се корисничко име и лозинка. На располагању су следећи сервиси:

American Chemical Society
American Physical Society
Blackwell
Cambridge University Press
EBSCO
Ebrary
Emerald
Free Medical Journals
HeinOnline
Hinari
HighWire

IEEE Computer
Institute of Physics Publishing
JSTOR
KluwerOnline
Oxford Journals
ProQuest
Sage
ScienceDirect
Springer Link
Wiley Interscienc

Дозвољено је неограничено претраживање и преузимање чланака, а у појединим сервисима и поглавља из књига. Није дозвољено преузимање целих бројева часописа или целих књига. Забрана преузимања издавачких целина постоји да би спречила да комплетне часописе или књиге које је неки издавач припремио за објављивање продаје

неко други и тиме угрожава комерцијалне интересе издавача.

Електронски часописи су преко интернета доступни преко сајтова својих издавача (садржаји бројева и апстрактни радова). Приступ целом тексту је могућ само за претплатнике часописа.

Електронска књига, један је од новијих сегмената електронских извора. Ebrary је специфичан сервис са новим могућностима, направљен тако да нуди потпуну функционалност приликом читања електронске књиге на коју смо навикли као читаоци штампане књиге и свеобухватно електронско радно окружење. Књига се чита онлајн са мноштвом помоћних активних сервиса (онлајн енциклопедија, речника, ...) и низом могућности брзог и једноставног проширивања претраживања тражених информација на Интернету. Преглед књига се врши путем основне и напредне претраге и путем прегледа књига по областима. Препоручује се регистрација сопственог налога и креирање личне библиотеке BOOKSHELF. Све функције сервиса налазе се у оквиру менија Info tools и чине електронско радно окружење. Омогућено је копирање и штампање текста са аутоматским цитирањем и приказом Web адресе, коришћење релевантног речника (Merriam-Webster Online Dictionary) опцијом Define, енциклопедије (Encyclopedia Online) опцијом Explain, превода са или више језика опцијом (Translate), претраживање датог документа по новом кључним речима (Search Document) и аутоматско цитирање делова текста са могућношћу избора стила цитирања (Preferences APA, MLA, ACW...). „Питајте библиотекара“ (Ask librarian) је нова услуга коју Библиотека пружа корисницима. Путем електронске поште корисници могу да поставе питање у вези са радом Библиотеке, као и фондovima или да траже савет како да дођу до података и литературе, у штампаном или електронском облику, која им је

потребна. Одговор ће добити електронском поштом у најкраћем могућем року.

Још једна врло корисна услуга у Библиотеци је Моја библиотека, која омогућује свим члановима Библиотеке да на најбржи и најлакши начин дођу до књиге, са било ког рачунара, тако што ће кликом на опцију наручивање књиге, аутоматски наручити жељену књигу, или је уколико је књига заузета резервисати. И након тога добити информацију на mail да им је резервисана и доћи у библиотеку да преузму литературу. Такође је могуће и продужити књигу путем рачунара на још 10 дана.

Библиотека од априла 2011. организује сваке среде, једночасовну обуку корисника. Циљ обуке је упознавање са услугама Библиотеке и са могућностима претраживања доступних извора информација.

Корисници који поседују мобилни телефон са камером, ускоро ће моћи да приступе сајту Универзитетске библиотеке, помоћу QR кода. QR је акроним од Quick Response (брз одзив). Корисници који поседују такав мобилни телефон са инсталираним одговарајућим софтвером, могу да скенирају слику QR кода, који ће укључити браузер и одвести корисника на одређену URL адресу. Овакав чин линковања са физичких објеката је познат као хардлинк или хиперлинк физичког света. Корисници такође могу да генеришу и штампају сопствене QR кодове, да би их други скенирали и користили.

QR Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”

Већ сада је наша највећа сатисфакција захвалност корисника, јер је рад са њима углавном креативан и успешан на обострано задовољство.

Библиотека као и библиотекари су ту због корисника, а не обрнуто и Библиотека стално треба да осмишљава нове услуге, како би мотивисала кориснике.

Users of new services in University Library ``Svetozar Markovic``

Abstract: Numerous of various services, that go beyond previous basic modules, are developed for the users of University Library ``Svetozar Markovic`` and they correspond to innovations in the field of integrated systems. Beside on-line browsing of ORAC , there is interlibrary lending and delivering documents, information on book availability, electronic renewal of a loan, magazines arrival control, as well as ``Ask Librarian`` service. The most specific service is Bibliography of cited works compiling, which shows data of the number of citations of an author in the world literature, which has been very current during past decades. By The Serbian Library Consortium foundation for the unite acquisition (KOBSON) in the end of 2001, the new era in electronic publication usage begins. That is when various types of education, connected to electronic magazines and

books search through the portal KOBSON, began in the University Library. Today over 35000 electronic magazines and 40000 electronic books are available. The search is possible through Academic network. The fields of all science disciplines are covered.

Electronic book is one of the newer segments of electronic resources. *Ebrary* is a specific service with new possibilities, made to offer full functionality during the reading of electronic resources to which we are used to during the reading of a paper book as well as the complete electronic working conditions. The book is read online with many additional active services (online encyclopedia, dictionary...) and a number of fast and simple additional search of required information on the Internet. Library site is updated regularly and it gives users information on fund, e-fund, repository, digital libraries and everyday activities of Art center.

Since April 2011, every Wednesday a one-hour training is held for users. The aim of trainings is presentation of Library services and search possibilities of available resources of information.

Our biggest satisfaction is already the gratefulness of users, because working with them is mostly creative and successful with mutual satisfactory.

Key words: University Library, users, new services, electronic resources.

Биографија

Оја Кринуловић (1976) – Дипломирала Биохемијско инжењерство и биотехнологију на Технолошко-Металуршком факултету, Универзитета у Београду. Запослена од 2001. као Виши библиотекар за природне и техничке науке у Одељењу за научне информације, у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду, Србија. Присуствовала и учествовала на домаћим и међународним научним скуповима и конференцијама. Аутор је око 20 чланака на српском језику и 2 чланка на енглеском језику у часописима и зборницима. Оја је демонстратор и предавач на многим презентацијама и едукативним курсевима на тему електронских извора информација. Главни истраживачки интереси су развој информационе науке, дигитална писменост, прибављање информација, отвореног приступа, веб 2.0, итд

Др **Јелена Јањић**
библиограф савјетник
Народна и универзитетска
библиотека Републике Српске
jelena.janjic@nub.rs

УДК: 094(497.6)
DOI: 10.7251/BSCSR1405181J

ПОВОДОМ ЗБИРКЕ СТАРЕ И РИЈЕТКЕ КЊИГЕ НАРОДНЕ И УНИВЕРЗИТЕТСКЕ БИБЛИОТЕКЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Сажетак: Рад анализира судбину/развој књига у историјски непостојаној Босни и Херцеговини. Ови услови су утицали на структуру Збирке старе и ријетке књиге Националне и универзитетске библиотеке Републике српске. Збирка није велика по броју али јесте по варијетету примјерака. Садржи књиге на латинском, црквено словенском, српском, руском, пољском, словеначком, француском, њемачком, енглеском и оријенталним језицима (арапском, турском и перзијском). Сврха ове колекције је да заштити и сачува нашу и страну литературу и културно наслијеђе.

Кључне ријечи: прве штампарије, Босна и Херцеговина, културни и историјски садржај, стара и ријетка књига, Национална и универзитетска библиотека Републике Српске.

Судбина књиге на немирном тлу Босне и Херцеговине била је и те како историјски условљена. Тако је и о данашњој Збирци старе и ријетке књиге Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске и њеној судби немогуће говорити мимо историјског контекста који ју је на непосредан начин обликовао. Њена судба је и судба развоја књиге и библиотеке, просвјете и културе у Босни и Херцеговини, па тако и Бањој Луци. Текст представља својеврстан осврт на питање зашто је данашња збирка скромног обима, жал за изгубљеном грађом и омаж бројним библиофилима и дародавцима који су властите примјерке даровали Библиотеци као опште добро.

Истакнути српски библиотекар¹, библиограф и просвјетар, историчар културе и преводилац Ђорђе Пејановић (1878–1962) биљежи “како је народ Босне и Херцеговине више вијекова живио у тешким приликама, које нису дале да се мисли готово ни на што друго него на одржавање голог живота, то су се за вријеме робовања под Турском и Аустријом врло споро и у малом броју формирале библиотеке”². Пејановић истиче да је након турског освајања нашег тла остао “врло мали број манастирских библиотека, али се њихов књижни фонд знатно смањило и спао на само неколико књига и рукописа. Турско освајање ових земаља праћено је огромним и нечувеним уништавањем како живота тако и материјалних добара. [...] Тако су пропале и библиотеке које су у то вријеме биле почеле да се развијају. Нестало је готово сасвим књига из тих библиотека, па су данас ријетке књиге из тог периода наше историје”³.

Осврћући се на развој књиге на нашем тлу Ламија Хаџиосмановић у раду *Pogled na kulturne i prosvjetne prilike u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija turske uprave* биљежи: “Многи zapisi govore nam da su dugo vremena kod hrišćanskog dijela stanovništva manastiri i samostani gotovo jedina mjesta u kojima je knjiga čitana, prepisivana i čuvana. Тако Нићифор Дуčić (1832–1900), arhimandrit, ostavlja dragocene zapise o knjigama i rukopisima što ih je tražio i nalazio po manastirima”⁴.

Тама дугог робовања и вишевијековног одсуства штампарије на нашем тлу оставила је дубок траг. Прва

¹ Библиотекар Просвјетине Српске централне библиотеке у Сарајеву од 1912. с прекидима до 1941, а од 1949. и Народне библиотеке Босне и Херцеговине.

² Ђорђе Пејановић. *Историја библиотека у Босни и Херцеговини: од почетка до данас*. Сарајево: Веселин Маслеша, 1960, [6].

³ Исто, 14.

⁴ Lamija Hadžiosmanović. *Pogled na kulturne i prosvjetne prilike u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija turske uprave*. U: Radovi Filozofskog fakulteta (Sarajevo), 1976–1980, 313.

штампарија у БиХ основана је *повељенијем* Божидара Горажданина 1519. године у Горажду, а радила је кратко, до 1523, када је пресељена у Румунију. Штампарија је отворена *трудом* монаха Теодора, који је занат учио у Млецима и отуда донио штампарију⁵. Протекло је и више од три вијека турске управе до формирања прве штампарије 1866. у Сарајеву – Сопронове печатње. Била је то штампарија Игњата Сопрона (1825–1894), новинара и штампара, родом из Новог Сада, касније Вилајетска печатња, те Вилајетска штампарија⁶. Усљед овако касне појаве штампарија на нашем тлу књиге штампане све до краја XIX вијека спадају у стару књигу⁷.

До објављивања Босанског пријатеља (1850) фрањевца и просвјетитеља Ивана Фране Јукића, рођеног у Бањој Луци, и отварања поменуте Сопронове печатње, “*štampana reč u Bosni i Hercegovini pojavljuje se kao isključivo uvozna roba, do koje se teško dolazi i na koju turske vlasti često gledaju prekim okom*”⁸. У Будиму и Пешти у то доба већ су излазили српски часописи: први српски часопис са сталним излагањем Српски летопис (од 1826. у Пешти), Српски народни лист (касније Српске народне новине), Српска новина (од 1839. под називом Магазин за художество, књижевност и моду).

Значај покренутих српских часописа и тадашње тешке прилике Срба у Босни, али и њихову жељу за књигом и знањем, илустративно представља Скерлићева биљешка: “Сербски Народни Лист је у брзо стекао толико гласа да су

⁵ Митар Папић. *Трагом културног наслеђа*. Сарајево: Свјетлост, 1976, 157. (Текст *Сто година штампе у Босни и Херцеговини*).

⁶ Према Хамдији Крешевљаковићу, »*Zemaljska štamparija nastavak je Vilajetske štamparije*«. У: Hamdija Kreševljaković. *Sarajevo za vrijeme austrougarske uprave: (1878–1918)*. Сарајево: Архив града Сарајева, 1969, 70.

⁷ Гранична година за српску стару и ријетку књигу је 1867.

⁸ Пија Кесмановић. *Srpsko-dalmatinski magazin o Bosni i u Bosni (i Hercegovini): doprinos Bosne i Hercegovine Preporodu u Dalmaciji*. У: Glasnik arhiva i društva arhivista Bosne i Hercegovine, God. III, 1963, 67.

га Босанци и Херцеговци преносили у своју земљу у издубљеним лебовима и на памет га учили”⁹.

Као руски конзул у Босни од 1857. боравио је Александар Фјодорович Гиљфердинг (1831–1872), познавалац словенских језика и историје. За вријеме конзулског рада обилазио је манастире по Босни и Херцеговини и Србији и сакупљао рукописне и штампане књиге. Објавио је 1859. у Петрограду путопис на руском, који је 1972. преведен под насловом *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*¹⁰. Вук Караџић у писму Вуку Поповићу из Беча 18. априла 1859. помиње како му је приповиједао Рус Гиљфердинг да је из извјесног манастира “од Србуља узео што је могао понијети (особито писане на кожи) али још много да их је остало”¹¹.

На Гиљфердингов рад осврнуо се и историчар књижевности и библиограф академик проф. др Војислав Максимовић у тексту *Konzulove putne zabilješke*: “Kada daje i ovlašnu ocjenu pronađene stare knjige, Giljferding prevashodno skreće pažnju na njene jezičke i paleografske crte i vrijednosti, ostale osobine kao da ga i ne interesuju. Zato i nije smatrao osobito važnim one rukopise što su nastali poslije XVI vijeka, izuzev nekih rijetkih primjeraka”¹². Званично није објављено које је књиге Гиљфердинг однио у Русију, нити се зна њихов број¹³.

У години отварања Сопронове печатње покренут је лист Босански вјестник, затим службени вилајетски лист Босна, а двије године касније Сарајевски цвјетник. Као два

⁹ Јован Скерлић. *Јаков Игњатовић: књижевна студија*. [Београд]: Српска краљевска академија, 1904, 18–19.

¹⁰ Александар Гиљфердинг. *Путовање по Херцеговини, Босни и старој Србији*; [с руског превео, коментаре и биљешке написао Бранко Чулић]. Сарајево: Веселин Маслеша, 1972.

¹¹ *Вукова преписка*. Књ. 7. (Државно изд.). Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1913, 355.

¹² Војислав Максимовић. *Nekada i sada*. Сарајево: Svjetlost, 1973, 78.

¹³ Исто, 77.

прва новинара у Босни јављају се Милош Мандић (1843–1900), уредник Босанског вјестника, и Мехмед Шакир Куртџехајић (1844–1872), уредник Сарајевског цвјетника. Митар Папић биљежи да “прве домаће уџбенике у Босни и Херцеговини за српске школе (*Буквар, Историја, Читанка*), написао је Мандић водећи посебну бригу о чистоти језика”¹⁴, а за Мехмеда Шакира како у Сарајевском цвјетнику “сваку културну активност у тадашњој Босни и Херцеговини, без обзира да ли се ради о муслиманском, православном или католичком становништву, пропратио је са великим симпатијама”, посебно одушевљавајући се сваком покушају отварања школа¹⁵.

Године 1831. Бања Лука, предвођена Црквеном општином, добија ферманом из Цариграда дозволу за отварање основне школе за православну дјецу, која је због немогућности да се нађе квалификован учитељ почела радити тек 1835. године¹⁶. Српски историчар Владимир Ћоровић (1885–1941) о помоћи основаним школама биљежи: “Развитак српских школа од 1860. до 1876. године помаган је знатним делом из Србије. Књиге и новац долазио је често отуда, нарочито за школе мањих општина. Нешто прилога, преко руских конзула, пристизало је и из Русије”¹⁷. Иво Андрић у докторској дисертацији *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине* биљежи: “Године 1866. основана је у Бањалуци српско-православна богословија”¹⁸. Утемељивач Богословије¹⁹ је Васо Пелагић

¹⁴ Митар Папић. *Трагом културног наслеђа*. Сарајево: Свјетлост, 1976, 72. (Текст *Наша прва два новинара*).

¹⁵ Исто, 75.

¹⁶ Ђорђе Микић. *Српска читаоница у Бањој Луци 1868–1941. године: (слова, сводови и читаоничари*. Бања Лука: Институт за историју, 1999, 6–7.

¹⁷ Владимир Ћоровић. *Босна и Херцеговина*. Бања Лука: Глас српски [и] Београд: Ars Libri, 1999, 122.

¹⁸ Иво Андрић. *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*. Превео Зоран Константиновић. У: Дисертација. Есеји и критике, Београд: Задужбина Иве Андрића, 2011, 98–99.

(1838–1899), који је иницираo и отварање Српске читаонице при њој 1868. Ђорђе Пејановић биљежи да је Читаоница отворена без одобрења турских власти, “скривала се формално под Српску општину”. Према хроничару Бање Луке Златку Пувачићу рад Читаонице одобрио је босански везир Шериф-Осман паша, звани Топал паша²⁰. Тек доласком аустроугарске власти за митрополита дабробосанског именује се Сава Косановић 29. марта 1881. у Сарајеву, први Србин митрополит, након Грка Антима²¹. Андрић истиче као највећу заслугу и значај “српско-православне цркве [у Босни] били би у томе што је она у самом народу неговала живе снаге и на тај начин до новог доба спасла континуитет духовног живота и непрекинуту националну традицију”²². Сматрам прикладним и да поменем да је, полагајући посебно на развој библиотека и читалачке културе, Иво Андрић цјелокупни износ Нобелове награде за књижевност, коју је добио 1961, поклонио за унапређење народних библиотека на подручју Босне и Херцеговине.

“Већ 1869. Пелагић је прогнан у Азију, између осталог и због тога што је ђаке учио гимнастици, а турске власти су нашле да је ово *налик на војничку муштру*”²³. Везир

¹⁹ Златко Пувачић биљежи: »Сврха Богословије је било спремање свештеничког и учитељског кадра, његовог васпитања у националном духу, уз развој револуционарне и националне свести, како према Турцима тако и према грчким владикама. Ови последњи су представљали тежак економски терет народу с једне стране, а с друге су били противници развитка националне свести народних маса, којима су натурали недостојне неквалификоване свештенике«¹⁹ уз одобравање турске власти, којој је такво стање одговарало. У: Златко Пувачић. *Стара Бања Лука*; [приредио за штампу и написао поговор Душан Пувачић]. Београд: Академија Нова; Центар за истраживање и производњу идеја, 2001, 147.

²⁰ З. Пувачић. Нав. дјело, 147.

²¹ *Свечаности при освешћењу и рукоположењу њег. високопреосвештенства Саве Косавића архиепископа и митрополита сарајевског: дне 29. марта 1881*. Сарајево: Земаљска тискара, 1881, 3.

²² И. Андрић. Нав. дјело, 99.

²³ Исто.

Топал Осман паша прогнао га је у Малу Азију, због дјеловања међу омладином у Бањој Луци и околини и његовог утицаја који се осјећао у цијелој Крајини²⁴.

Године 1910, на позив Петра Кочића да сарађује са новопокретним а кратковјеким часописом *Развитак*, Јован Скерлић јавља се у другом броју поменутог часописа текстом *Из Аутобиографије Васе Пелагића*: “Ја вам шаљем из досада нигде необјављене аутобиографије покојнога Васе Пелагића онај део у коме он говори о своме раду у Бањалуци”²⁵ с напоменом да се овај и још неки рукописи налазе код њега још од 1898. У поменутом тексту истиче како “школа и њени наставници и ђаци били су живо кресиво и подстака за устанак који би оборио постојећи ред и поредак у Босни”²⁶.

Рад Српске читаонице забрањиван је неколико пута. Послије Устанка Срба 1875–1878. Читаоница и Богословија прекидају рад. Под аустроугарском влашћу Читаоница 1893. обнавља рад под и даље тешким условима²⁷. Тада, биљежи Ђоровић, “као жива потреба да се створи једна солидна организација за нашу укупну културну политику, која ће, поред осталог, колико могне паралисати и исправљати грехе и зле намере службене политике, основано је 1902. године друштво *Просвета*. [...] Потицај за оснивање дала је невоља наших студената у Бечу и Грацу, који су волели гладовати и мучити се, него ући у обруч Калајевих обавеза, да се, притезани све јаче, с планом васпитавају за аустриски чиновнички менталитет”²⁸. Када је основана Српска централна библиотека у Сарајеву (1912), дарован је

²⁴ L. Hadžiosmanović. *Nav. djelo*, 326.

²⁵ Јован Скерлић. *Из Аутобиографије Васе Пелагића: Драги мој пријатељу...* У: *Развитак*, Год. 1, бр. 2 (1. фебруар 1910), 42.

²⁶ Исто, 48.

²⁷ Ђ. Микић. *Nav. djelo*, 90.

²⁸ В. Ђоровић. *Nav. djelo*, 129.

један дио књига Српске читаонице, махом књиге старијег датума²⁹.

Рад Српске читаонице заустављен је и у вријеме Анексионе кризе (1908–1909), Балканских ратова (1912–1913) и Великог рата (1914–1918). Архива Читаонице је као и њен фонд највећим дијелом уништена тако да у њен рад имамо само донекле увид. Успомену на рад Читаонице сачувао је Петар Кочић у приповијетки *О, проклете вечерашње вечери* коју је 1904. објавио у књижевном додатку београдског *Дневног листа*³⁰. Златко Пувачић у књизи *Стара Бања Лука* описује рад у поменутој библиотеци: “Као матурант гимназије, по позиву професора Миланковића, члана управе Српске читаонице, ја сам дуже времена радио на сређивању библиотеке и изради каталога. Тако сам се упознао са садржином ове богате библиотеке, чије су књиге и часописи, као и остала архива, били смештени у низ за ту сврху специјално израђених ормара. Број књига је био врло велик. Прелазило је неколико хиљада...”³¹.

Свој рад Читаоница обнавља у новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Историчар проф. др Ђорђе Микић биљежи да је “читаоница била једина библиотека у Бањој Луци којом су се служили ђаци свих средњих школа без обзира на веру и народност”³². Врбаске новине у тексту *Čitaonice i biblioteke u Banjoj Luci* 9. фебруара 1936. објављују како у Бањој Луци постоје четири читаонице и двије библиотеке: Српске читаонице и Братства, а несумњиво највећа је Српска читаоница са 3.555 књига. У овом за нас данас драгоцјеном тексту наводи се: “Српска читаоница смештена је у Дому Краља Петра Великог Ослободиоца. Ускоро ће се ова установа претворити у Централну библи-

²⁹ Ђ. Пејановић. Нав. дјело, 26.

³⁰ Петар Кочић. *О, проклете вечерашње вечери*. У: Дневни лист, XXII/1904, бр. 6 и 7.

³¹ З. Пувачић. Нав. дјело, 152.

³² Ђ. Микић. Нав. дјело, 46.

отеку града Бање Луке, на чему се ради већ дуже времена. На челу Српске читаонице налазе се ранији председник и један од најактивнијих чланова свих ранијих управа прота г. Душан Кеџмановић. Секретар читаонице је инг. Ђурђевић, професор, а књижничар професор г. [Константин] Леовац³³. Године 1936. као најстарија међу тада свега неколико читаоница и библиотека у Бањој Луци, Српска читаоница уз сарадњу друштва “Просвјета” покреће иницијативу за обједињење свих читаоница у једну, Народну библиотеку “стављајући своје књиге у функцију Народне библиотеке”³⁴. Октојисани устав Краљевине Југославије “забрањивао [је] национално име у називима дотадашњих националних културних друштава”³⁵, па тако и Српске читаонице.

Српска читаоница, на чијем челу је тада био прота Душан Кеџмановић, била је смјештена под сводове Спомен-дома краља Петра I Ослободиоца (данас Народно позориште Републике Српске), изграђеног 1934. У Дому уз Читаоницу било је смјештено Позориште Врбаске бановине и Музеј Врбаске бановине, на чијем челу је био академски сликар Спиридон – Шпиро Боцарић (1878–1941).

Народна библиотека Петра I Ослободиоца је отворена 26. априла 1936. а за првог библиотекара одабран је учитељ Саво Грубор³⁶. Основана је пред избијање Другог свјетског рата, у коме ће 1941. на Бањолучком пољу бити

³³ Врбаске новине, бр. 920 (9. фебруар 1936), 3.

³⁴ Ђ. Микић. Нав. дјело, 60.

³⁵ Исто, 56.

³⁶ »Након утемељења Народне библиотеке на редовној годишњој скупштини друштва Српске читаонице одржаној 13. фебруара 1938. речено је и то да Управа Српске читаонице, предвођена протом Душаном Кеџмановићем, намерава да на земљишту које је купила још 1908, а на којем је, према наводима З. Пувачића, радила књижара Фон и Гргић, подигне пословно-стамбену зграду« под називом Српски дом, у којој би била смјештена и Библиотека. Градња је почела 1. јула 1938. У: Ђ. Микић. Нав. дјело, 85.

спаљене скоро све њене књиге³⁷. О томе Ђорђе Пејановић биљежи: “За вријеме усташке страховладе 1941–1945. године затворена је Српска библиотека у Бањој Луци, а књижни фонд великим дијелом упропаштен, јер су књиге биле већим дијелом штампане ћирилицом”³⁸. Уништени фонд ове читаонице био би драгоцјен прилог нашој националној култури.

Весна Мићић о тешкој судбини коју је дијелила и Српска централна библиотека “Просвјета” биљежи: “Пред почетак Другог свјетског рата Библиотека је била на врхунцу успона. У разним мјестима БиХ имала је 295 књижница, а фонд Библиотеке и њених подружница достигао је 106.035 свезака, што ју је чинило убједљиво најбогатијим библиотеком у БиХ. Нажалост, убрзо почиње њено поновно страдање. Почетком Другог свјетског рата, тачније 17. јуна 1941. године, усташке власти су забраниле рад Српског просвјетног и културног друштва *Просвјета* и Просвјетине централне библиотеке, а њихову имовину заплијениле. Велики број књига тада је покраден, растурен и уништен. Све књиге које су писане или штампане ћирилицом, одлуком усташких власти су окарактерисане као безвриједне и продате су као стари папир. На тај начин страдао је велики дио културне баштине српског народа из БиХ, од непроцјенљиве и ненадокнадљиве вриједности”³⁹.

Након завршетка Другог свјетског рата Народна библиотека Сарајево, “која је *dužna osnovati okružne i sreske biblioteke na području Bosne i Hercegovine*”, како стоји у предмету којим се обраћа Окружном народном одбору Бања Лука шаље упуте за рад обновљене библиотеке⁴⁰. У

³⁷ Jagoda Prnija. *Hronika pisma i vremena*. U: Glas, God. XXXXIII, br. 4 746 (23. VI 1986), 8.

³⁸ Ђ. Пејановић. Нав. дјело, 26.

³⁹ Весна Мићић. *Српска централна библиотека Просвјета*. У: Радови Филозофског факултета (Пале), бр. 6–7 (2004–2005), 566.

⁴⁰ Архива НУБРС.

документу је и напомена да ова библиотека треба да постане језгро библиотекарства у округу, те да се све мале библиотеке сједине у њу. Нарушени фонд обнављао се највише поклонима установа и појединаца, али и откупом. Тих посљератних година “fond је predstavljao svega oko hiljadu knjiga”⁴¹.

Установа која је у тим годинама обнове фонда предњачила по помоћи јесте Народни музеј, некадашњи Музеј Врбаске бановине. Тако 1955. у првој инвентарној књизи за књижну грађу од инвентарног броја један до 5.544 стоји податак да су преузете из Народног музеја. Међу тим књигама пристигао је и дио књига које данас припадају Збирци старе и ријетке књиге.

Претпоставља се да су неке од тих књига и припадале Библиотеци пред рат, али да је нова власт фонд приписала новооснованим институцијама тзв. Независне Државе Хрватске. На поменуто упућују печати који се налазе на овој књижној грађи отиснути преко печата Српске читаонице, а то су печати Hrvatsko državno kazalište, Hrvatski drž. etnografski muzej. Књижни фонд Народне библиотеке углавном је уништен, а сасвим мален број књига увршћен је у нове фондове установа тзв. НДХ.

Библиотека је баш у тим годинама наглог развоја и обнове требало да претрпи још једну недаћу – земљотрес који је Бању Луку погодио 1969. Приликом земљотреса и каснијег честог пресељавања библиотечке грађе, фонд је видно оштећен. Године 1983. Библиотека се уселава у Дом радничке солидарности, а “o entuzijazmu zaposlenih govori i podatak da su sami preselili cjelokupan bibliotečki fond i svo-

⁴¹ J. Prnja. Nav. djelo, 8.

jim višemjesečnim radom uštedjeli više od dva miliona dinara⁴².

Слово о грешниом челоуку Гедеона Криновског (Венеција, 1764). Запис Александра Равлића.

⁴² Jagoda Prnja [i] Svetlana Šiljegović. *Laboratorija znanja i duha: otvorena Narodna i univerzitetska biblioteka »Petar Kočić«*. U: Glas, God. XXXX, br. 3 965 (21. XII 1983), 16.

Васо Пелагић. *Покушаји за народно и лично унапређење* (у Биограду, 1871).

[Милош Мандић]. *Кратка свештена историја за основне школе у Видајету босанском* (У Сарајеву: У босанско-вилајетској штампарији, 1868). Запис Душана Кеџмановића.

Prva čitanka za osnovne škole u Bosni i Hercegovini (U Sarajevu: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 1915).

ЈУ Народна и универзитетска библиотека Републике Српске наследица је Народне библиотеке, утемељене на основама Српске читаонице 1936. У свом трајању мијењала је називе и локације: Народна библиотека Петра I Ослободиоца (1936), као Народна библиотека обновљена је 1946, Народна библиотека “Петар Кочић” (1963), Народна и универзитетска библиотека “Петар Кочић” (1980), Народна и универзитетска библиотека Републике Српске (1999).

Данас, након седамдесет седам година постојања, Библиотека има три огранка у Бањој Луци и бројна одјељења. Једно од њих је Одјељење посебних фондова, у чијем окриљу се налази Збирка старе и ријетке књиге при Библиографско-археографском одјељењу.

Данас, Збирка старе и ријетке књиге Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске представља посебну драгоценост у фонду ове библиотеке. Најдуже

чувано благо у данашњој збирци представљају књиге које су припадале некадашњој Српској читаоници. Ово најстарије књижно благо сачувано је и поред великог страдања књиге узрокованог ратовима и другим недаћама. Због свега наведеног у Збирку су увршћена и сва ријетка издања с почетка XX вијека и ратна издања.

Стару и ријетку књигу, према важећем *Закону о библиотечкој дјелатности*, сачињавају рукописи, рукописне и штампане књиге, периодика и друга библиотечка грађа настала до краја XIX вијека, ријетке књиге, одређени примјерци периодичних издања и друге ријетке библиотечке грађе настале у XX вијеку, као и посебне библиотечке цјелине које су због свог садржаја, умјетничке, културне и историјске вриједности значајне за науку и културу⁴³. Периодичне публикације које према поменутом закону припадају старој и ријеткој књизи чувају се у Одјељењу периодичних публикација Библиотеке (Српски летопис, *Bosanski prijatelj*, Босанска вила, Школски вјесник, Зора и др.).

Збирка је невелика обимом, али разнородна по примјерцима које чува, разноврсног садржаја и важна не само за нашу средину у којој је сачувана. Садржи књиге на латинском, црквенословенском, српском, руском, пољском, словеначком, француском, њемачком, енглеском, те оријенталним језицима (арапском, турском и перзијском). Најзначајнија намјена ове збирке јесте да се наша, али и страна, књижна и културна баштина заштити и сачува.

Најстарија књига у Збирци датира из средине XVI вијека: *De verbo mirifico* Јохана Ројхлина (1455–1522), њемачког хуманисте. Штампана је 1552. у Лиону. Велики дио Збирке чине богослужбене књиге. У Збирци су и *Catechismus ex decreto concilli tridentini* штампан 1577. у

⁴³ *Закон о библиотечкој дјелатности*, Службени гласник Републике Српске, 2001, бр. 52.

Инголштату, *Biblia Sacra* (1633), *Biblia Sacra* (1679) и бројне друге вриједне књиге. Међу старим страним књигама су дјела Дантеа Алигијерија (1265–1321), Торквата Таса (1544–1595), Жана де Ла Фонтена (1621–1695), Јохана Волфганга Гетеа (1749–1832), Фридриха фон Шилера (1759–1805) и др.

Најстарија српска штампана књига у овој збирци јесте *Слово ѿ грѣшномъ человѣку* Гедеопа Криновског “Ради Православныхъ Сербскаго Народа Хрїстіанъ Из Московскаго на Славено-Сербскій ѣзыкъ преведенное ѿ Ї. Р. Въ Карловцѣ Сврмінскомъ”, како стоји на насловној страници књиге, штампане 1764. у Венецији код Грка Димитрија Теодосија, који је 1761. отворио и ћирилски одејек своје штампарије. У Збирци је сачувано *Послѣдованіе молебна за болѣцаго* на црквенословенском језику из 1763, штампан код Димитрија Теодосија у Венецији, са податком да је печатан у “Градѣ Москвѣ”. Овај податак о штампању књиге у Москви (и др. градовима у Русији) Теодосије је стављао при штампању православних богослужбених књига да би отклонио оправдано неповјерење српског свештенства према књигама које долазе из католичких средина. Књигу је 1977. године Библиотеци даровао Александар Равлић, о чему свједочи запис на унутрашњој страни предлиста: “Pronašao jula 1977. u Banjaluci i poklonio Narodnoj biblioteci P. Kočić Banjaluka, Aco Ravlić”.

У Збирци се налазе и *Дѣлнїи стыхъ Аплѣ*, писана на црквенословенском а штампана у Москви 1783. На књизи је и запис Герасима Зелића (1752–1828)⁴⁴ на маргинама од насловне до тринаесте странице датиран 16. јануара 1792. у Бечу. Збирку краси и *Сербскій секретаръ или Руководс-*

⁴⁴ Герасим Зелић, калуђер и архимандрит у манастиру Крупи, епископски викар у Далмацији и Боки которској.

тво како сочинјавати различнѣйша писма, Квѣте, Облѣгаціе, Контракте, Тестаменте, Реверсе, Конте и пр. Атанасија Стојковића, штампан у Будиму 1802.

Међу српским ствараоцима XIX вијека доминантну личност представља Вук Стефановић Караџић. У Збирци је Вуков *Српски рјечник* штампан у Бечу 1818. те друго издање *Рјечника* (Беч, 1852), *Српске народне пословице* (Беч, 1849) и др. Међу ауторима су и Иван Гундулић (1588–1638), Герасим Зелић (1752–1828), Атанасије Стојковић (1773–1832), Платон Атанацковић (1788–1867), Симеон Милутиновић Сарајлија (1791–1847), Петар II Петровић Његош (1813–1851), Матија Бан (1818–1901), Данило Медаковић, (1819–1881), фра Грго Мартић (1822–1905), Љубомир П. Ненадовић (1826–1895), Стојан Новаковић (1845–1915), Васо Пелагић (1838–1899), Исаија Митровић (1880–1949), Николај Велимировић (1880–1956), Владимир Ћоровић (1885–1941) и др.

У Збирци је сачуван и мањи број рукописа и неколико минијатурних књига. Нажалост, ниједан стари српски рукопис није сачуван. Најстарији рукопис на српском језику јесте *Житіе Матере Божіе* из 1837. Преписивач је јереј и учитељ “Пеђњ Кокотовичъ”⁴⁴. Сачуван је рукопис *Псалтира* из 1845. писан на црквенословенском, те *Прѣвременѣй грађанскѣй поступник*, препис Глише Ољаче из 1882.

У Збирци се налази и богата подзбирка оријенталних рукописа коју је Салих Трако, сарадник Оријенталног института у Сарајеву, описао 1986. и чији каталог је објављен 1990. као сепарат сарајевске Баштине. У уводном тексту поменутог каталога Трако истиче да се у збирци од 53 рукописа налазе два аутографа. Први аутограф, који потиче из 1778. године, јесте “djelo Fath al-asrar (Otkrovenje tajni, III 548–1) komentar poznatog djela o logici Isagugi (Isa-

goga), a napisao ga je Muhammed sin Mustafe Čajničanin”⁴⁵, a “drugi autograf nosi naslov Keškul-i`uššaq (Derviška bilježnica), a napisao ju je na turskom jeziku hadži Muhammed Moštro (iz sela Moštra kod Visokog)”⁴⁶.

Из ове збирке рукописа оријенталиста проф. др Дарко Танасковић, поред два поменута аутографа, издваја и као “културно-историјски најзанимљивији и највреднији *Коментар* дивана великог персијског песника Садија (XIV в.), из пера Чајничанина, а у целом исламском свету високо цењеног учењака Ахмеда Судија”⁴⁷. Танасковић истиче да су ова три рукописа локално свакако репрезентативни за стање муслиманске образованости у османској Босни и Херцеговини.

Велики број књига у Збирци су ријетки примјерци штампани почетком двадесетог вијека који илуструју развој школства и књижевности, те дјела објављена у вријеме оба свјетска рата.

У Збирци старе и ријетке књиге као посебна драгоценост чувају се три књиге из Кочићеве личне библиотеке. Власништво доказује печат Петра Кочића са аутографом отиснут на предлисту једне и насловним страницама двију књига, као и биљешка библиотекара да су поклон Милке Кочић, пишчеве супруге⁴⁸.

Претпоставља се да су то књиге које су 1956. године уз дио Кочићеве архиве у виду поклона стигле у Бању Луку, “чиме се Милка Кочић на леп начин одужила родном кра-

⁴⁵ Salih Trako. *Zbirka orijentalnih rukopisa Narodne i univerzitetske biblioteke »Petar Kočić« i Banjoj Luci*. Sarajevo: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1990, 312.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Дарко Танасковић. Из рукописа. Архива НУБ РС.

⁴⁸ То су сљедећи наслови: *Пучина и Обичан човек* Бранислава Нушића (Београд, 1905), *Sara Konstantina VII. Porfirogenita De administrando imperio: glave 29–36* (Загреб, 1909) и *Подаци за проучавање просвјетног рада у Босни и Херцеговини: реферат за Просвјетницу» анкету* (Сарајево, 1911).

ју»⁴⁹. Ови примјерци могу бити од користи при реконструкцији првобитне Кочићеве библиотеке, која је највећим дијелом у фонду Народне библиотеке Србије, а дио грађе је у Музеју књижевности и позоришне умјетности БиХ.

Сачувани су и *Јауци са Змијања* Петра Кочића (чије име је дуго Библиотека носила у свом називу) штампани 1910. у Српској штампарији у Загребу.

Занимљивости посебне врсте чине књиге које носе записе власника, потписе, посвете, бројне печате, који свједоче о бурним историјским догађајима на нашем тлу. На насловној страници књиге *Песталоције: његов живот и педагошки рад* Ј. В. Абрамова, штампане 1898, налази се аутограф академика Владе Милошевића (1901–1990), познатог композитора, етномузиколога, хоровађе и педагога, рођеног у познатој бањолучкој трговачкој породици, поријеклом из Херцеговине.

На својим страницама ова грађа садржи екслибрисе, штампане или ручно израђене наљепнице, које се лијепе на унутрашњој страни корица предњих а често и задњих и означавају њеног власника. У Збирци се налазе и бројни адлигати, физички самосталне цјелине вјештачки начињене, што су најчешће радили власници једне библиотеке. Власник библиотеке повезивао је једним корицама накнадно више публикација које могу бити од истог аутора, издавача, из исте области знања или истог формата, а некада немају ниједну заједничку карактеристику осим опредјељења власника да их повеже.

На својим страницама садржи обиље културолошких података, те је незаобилазна грађа за различита историјска, филолошка, књижевна и друга истраживања. Ликовна опрема, врста и квалитет сачуваних рукописних и штампаних дјела, говоре нам колика је пажња посвећивана књизи

⁴⁹ Љубодраг Обровачки. *Библиотека породице Петра Кочића*. У: Гласник Народне библиотеке Србије, Год. III, бр. 1 (2001), 82.

у појединим раздобљима, па су извор социокултуролошког читања. Увези ове збирке су различити: дрвени пресвучени кожом, кожни (често орнаментирани), картонски и платнени. Један број кожних увеза садржи металне копче као вањски украс корица.

Велики број дјела поклон су библиофила проте Душана Кеџмановића, о чему постоје и занимљиви записи на књигама. Пажњом, марљивошћу и трудом бројних генерација библиотекара и библиофила попут Радмиле Боровнице (1932–2011) до данас је сачувана ова збирка. Магистар библиотекарства Р. Боровница седамдесетих година XX вијека започиње библиографски опис тадашње збирке, који је остао у рукопису.

Стара и ријетка књига према *Закону о културним добрима*⁵⁰ спада у покретно културно добро, те је посебно чуван и заштићен дио књижног фонда и користи се само у читаоници Посебних фондова. Библиотечка грађа чува се, у складу са законом, у просторијама у којима је на одговарајући начин заштићена од пожара, влаге, физичких, биолошких и хемијских и других узрочника који би могли довести до њеног оштећења или уништења.

Библиотека поступа према Правилнику о чувању, заштити и коришћењу старе и ријетке библиотечке грађе у ЈУ Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске. Услови у којима се грађа чува, нажалост, ипак нису одговарајући. За чување ове драгоцене библиотечке грађе потребно је обезбиједити одржавање константне температуре и влажности у просторији у којој је она смјештена.

У току 2012. године започета је, послвије двадесетак година, конзервација и рестаурација највреднијег рукописног и штампаног блага из Збирке уз свесрдну подршку Народне библиотеке Србије. Техничком заштитом од даљег

⁵⁰ Закон о културним добрима, Службени гласник Републике Српске, 1995, бр. 11.

пропадања у Конзерваторској лабораторији ове библиотеке заштићене су књиге којима је заштита била неопходна.

Од октобра 2007. године, са преласком на компјутерску каталогизацију раритета, омогућено је и њихово претраживање у електронском каталогу (COBISS.BH), поред већ постојећег начина информисања путем лисних каталога. Библиотека је као мјеру заштите ове грађе предузела и дигитализацију поштујући препоруке о историјској и културној вриједност грађе, заштити и смањењу оштећења, презентовању и научном значају.

Управо према тим критеријима, водећи рачуна и о њиховом значају за нашу средину, приступило се дигитализацији. Дигитална збирка доступна је на веб адреси Библиотеке: www.nub.rs. Дигитализација старе и ријетке књиге од велике је важности за Библиотеку, наше кориснике, а и за заштиту и презентацију културног блага које се налази у овом фонду. Дигитална библиотека садржи и вриједне бх. часописе у оквиру колекције Новине и часописи: Босанска вила (1885–1914), Дабро-босански источник (1887–1910), Школски вјесник (и његов Службени додатак 1894–1909), Зора (1896–1900), Развитак (1910, 1935–1941), Отаџбина (1907–1908, 1923–1925, 1936) и Књижевна Крајина (1931–1932).

Библиотека презентовање ове грађе врши дигитализацијом, изложбеном дјелатношћу и издаваштвом⁵¹. Поводом свечаног обиљежавања седамдесет пете годишњице постојања Библиотеке изложен је дио ове драгоцене грађе. Прво штампано издање *Стојанке мајке Кнезжополке* Скендера Куленовића из 1945, сачувано на полицама ове збирке, пос-

⁵¹ Јелена Јањић. *Стара и ријетка српска књига у фонду Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске*. Бања Лука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2008.

лужило је за репринт издање које је објављено у току 2012. године⁵².

Радује нас што су се у нашим збиркама Посебних фондова сачувала ријетка издања штампана у вријеме Првог свјетског рата којих нема у другим српским библиотекама и њихове дигиталне копије увршћене у пројекат *Еуропеана колекције 1914–1918: сећања на Први светски рат – дигитална збирка драгоцених извора из европских националних библиотека*⁵³.

Остаје нам такође и жал за више деценија прикупљаним благом, рукописним и штампаним, из фонда Српске читаонице и Народне библиотеке Петра I Ослободиоца, које је страдало у вријеме Другог свјетског рата, али и оним уништеним знатно прије током дугог робовања српског народа, а било би свједочанство о духовном континуитету народа и простора и извор за многострука проучавања.

Abstract: The Paper analyses the destiny/development of book in historically unsettled Bosnia and Herzegovina. These conditions influenced the structure of the Collection of Old and Rare Book of the National and University Library of the Republic of Srpska. The Collection is not great in number but in variety of copies. It comprises books in Latin, Church Slavonic, Serbian, Russian, Polish, Slovenian, French, German, English, and Oriental Languages (Arabian, Turkish and Persian). The purpose of this Collection is to protect and preserve our, as well as foreign literary and cultural heritage.

Key words: the first printing houses, Bosnia and Herzegovina, cultural and historical context, old and rare book, National and University Library of the Republic of Srpska

⁵² Скендер Куленовић. *Стојанка мајка Кнежопољка*. - Репринт изд. Бања Лука: Арт принт; Приједор: Општина Приједор, 2012.

⁵³ На позив Народне библиотеке Србије, учесника међународног пројекта *Еуропеана колекције 1914–1918: сећања на Први светски рат – дигитална збирка драгоцених извора из европских националних библиотека* пет ријетких књига увршћених у ову значајну колекцију чува се у Посебним фондовима Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске: Легату Душана Ј. Боновића и Збирци старе и ријетке књиге.

Споменка Р. Кузмановић, мр
ЈУ Народна и универзитетска
библиотека Републике Српске
spomenka.kuzmanovic@nub.rs

УДК: 091(497.6)“04/14“
DOI: 10.7251/BSCSR1405203K

РУКОПИСНО БЛАГО СРЕДЊОВИЈЕКОВНЕ БОСНЕ

Сажетак: У раду је дат кратак приказ рукописног наслеђа средњовијековне Босне. Рукописно наслеђе састоји се прије свега од рукописних књига које нису оригинална дјела, већ преписи са предложака, а писане су глагољицом или ћирилицом. Углавном су то старословенски преводи новозавјетних књига Светог писма. Поред рукописних књига средњовијековно писано наслеђе чине и епиграфски споменици (стећци) и дипломатичка грађа Истраживање средњовијековног рукописног наслеђа Босне има за циљ приказивање културне прошлости и почетак писмености на тлу средњовијековне Босне, оно је уједно и једино свједочанство о томе.

Кључне ријечи: рукопис, кодекс, средњи вијек, средњовијековна босанска књижевност

Настанак и облик књиге у средњем вијеку

Рана појава писмености у средњовијековној Босни доказује се ћирилским натписом на Хумачкој плочи с почетка 11. вијека откривеној код Хумца у Херцеговини (област која је тек три вијека касније припојена Босни).

Под српском књижевношћу у средњовијековној Босни и Херцеговини подразумева се књижевност једног за српску средњовековну културу типичног круга обележеног, с једне стране, границама средњовековне босанске државе у временском распону од 12. до 14. века, а са друге стране, византијском православном цивилизацијом. Од В. Јагића до Д. Богдановића постоји сагласност да је средњовековна рукописна традиција у Босни до Турске окупације интегрални део српске књижевности с којом се уклапа у зајед-

ничку византијско-словенску православну књижевност без обзира на посебне верске и црквене прилике у средњовековној босанској држави (Драгојловић 2009: 84).

Истинско обиљежје Средњег вијека је књига писана руком – манускрипт. Суштинска разлика између данашње књиге и рукописне је у појму ауторства, она није била ауторско, индивидуално дјело које је доминантно у нашем времену. Писац је заправо писар божанске ријечи, путем писања искупљује своје гријехе и постиже виши ниво духовности. Он се писањем не прихвата својом одлуком, него вољом онога за кога се књига пише. То може бити краљ, црквени веледостојник, свакако неко ко је својом ријечи и образовањем далеко изнад писара. У средњовијековним књигама текст је писан у континуитету, тј. ријечи нису растављане. Нема великих слова на почетку реченице ни када су властита имена у питању, осим појединих иницијала, тј. истакнутих слова обично писаних црвеном бојом (киновар), њима се означавала цјелина или пасус.

Поред писара постојали су и илуминатори, који су за разлику од писара који црним мастилом исписују основни текст рукописа, израђивали почетне дијелове поглавља, иницијале и заставице, обично црвеним и плавим мастилом.

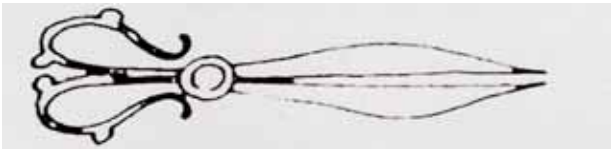
Највећи број књига служио је у религиозне сврхе, у црквама се из њих читало, а основна књига средњовијековне културе била је Библија.¹

¹ Библија, Свето писмо – у канонском саставу Старог и Новог завјета основна је сакрална књига Хришћанства. Разнородни текстови који чине Библију настали су између 15. вијека п. н. е. и 2. вијека н. е, на хебрејском и армејском језику (Стари завјет), односно старогрчком и армејском (Нови завјет). Кроз цијели Средњи вијек текст Библије не јавља се као јединствена књига, нити се заједно јављају Стари и Нови завјет. Сама Црква подијелила је текст појединих књига на мање одјелке, који су се могли прочитати у току једног обреда или службе: то су исјечци или перикоде који се на старословенском зову зачела.

Писало се на пергаменту² и папиру,³ а основни облик књиге био је кодекс.⁴

Материјал за писање

У средњем вијеку најчешће се писало трском,⁵ док је птичије перо каснијег датума, нема га представљеног у ликовној умјетности. Писарске грешке исправљале су се ножем или сунђером. Прије него што би се почело са писањем листови пергамент су се најприје морали ишпартати, тј. морале су се извући линије за маргине и редове. За ту сврху користио се шестар, лењир, хараксало и шилце. Шестаром се одређивало једнако растојање између редова, док су се лењиром повезивале тачке одређене шестаром, а онда су за све листове повлачене линије тупим сјечивом, хараксалом (сјечиво је морало бити кришкастог облика, или у облику точкића).

Шестар

²Пергамент - обрађена животињска кожа, овчија, телеће, козија, свињска. Користи се од 2. вијека п. н. е. На пергаменту се могло писати са обје стране. Најцијењенији пергамент био је од мртворођених јагањаца, тзв. *Девичанска кожа*. За обимну књигу било је потребно око 400 овчијих кожа.

³ Кодекс – више свешчица од пергаменту увезаних у корице између двије дрвене плоче које су пресвучене кожом. Тринион – свешчица од шест листова, бинион - свешчица од четири листа, тетрада или кватернион – свешчица од осам листова.

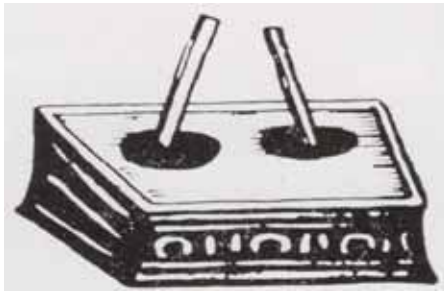
⁴ Папир - пронађен у Кини почетком 2. вијека п. н. е, изумио га је Монг Тијан, израђивао га је од коре дрвета и мљевене ланене тканине. Папир сличан данашњем откривен је тек 300 год. касније – мандарин Чаи Луну правио је папир од дудове коре, мљевене конопље, лана.

⁵ Каламус је сасушена и препарирана трска укусо засјечена при врху писарским ножем.

Хараксало

Средњовијековни писари користили су више врста мастила, а сама вјештина прављења мастила обично се преносила усменим путем, мада постоје и збирке записаних рецепата за прављење мастила. О средњовијековним писарима мало се зна, највећим дијелом су били анонимни, мада је било и оних који су остављали своје податке. *Писали су обично по наруџби или благослову, никад по сопственој жељи, бар не формално* (Столић, Макуљевић 2004: 435). Први српски записи за прављење мастила могу се пратити од 15. вијека, обично носе назив типик (правило). Један од тих рецепата гласи овако: *Врзило осуши и стави у шкољку, налиј преко њега јајетово беланце и мало стипсе и смоквиног млека 4 капи и мало сирћета – Помешај и пиши* (Столић, Макуљевић 2004: 435).

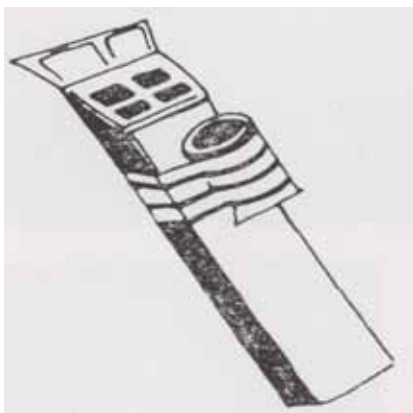

Мастионица

Тако направљено мастило чувало се у стакленим боцама – ампулама, из којих се сипало у мастионицу, али само одређена количина која је била потребна за писање (јер би оно брзо извјетрило).

Црно или мрко мастило користило се за писање основног текста, док су се заглавља тј. наслови, иницијали исписивала црвеним мастилом (које се још звало киновар или врзило) и плавим мастилом (лазур). За ту сврху користило се и зелено (чивит) и окер (орха) мастило, а неријетко и злато.

Поред овог стандардног материјала за писање користио се и дивит. Он је спадао у дијачки прибор и састојао се из два дијела: тоболца, у коме су држана пера, и мање посуде за мастило, која се причвршћивала на тоболац помоћу кожних трака тако да отвор мастионице буде на истој страни као и отвор тоболца. При раду писари су обично дивит држали под лијевим пазухом, да би се лакше умакало у мастионицу.

Дивит

Рукописно благо

На самом почетку проучавања босанске средњовијеквне књижевности суочавамо се са чињеницом да је веома мали број сачуваних дјела било које врсте. Пошто се ова књижевност није обнављала нити су се стварала нова дје-

ла, постојеће књиге су пропадале и губиле се. Сачувано је свега 23 кодекса. Најстарији сачувани рукописи потичу из 13. и 14. вијека. Једини сачувани рукопис који се данас налази у Босни је *Чајничко јеванђеље*. Остатак рукописа налази се у Србији, Хрватској, Русији, Македонији, Ирској и Италији.

Већина кодекса писана је на пергаменту, само су три на папиру (*Јеванђеље из Довоље, Белићеви листићи и Радосављево зборник*). Сви кодекси су малог формата, тзв. осмина (осим једног *Григорович Гињфердингових одломака*) и углавном не прелазе формат (20 x 15 cm).

Највећи дио кодекса чине четворојеванђеља⁶ или њихови одломци, само су два комплетни апостоли.⁷

У свега четири кодекса (*Хваловом и Радосављево зборнику, Припковићевом и Баталовом јеванђељу*) није уништен и пропао крај књиге, па је тако у њима сачуван и колофон, завршни текст писара у којем се дају основни подаци о личности за коју је кодекс писан, о времену писања, те о самом писару.

Дивошево јеванђеље

Јеванђеље је пронађено у цркви Св. Николе у Подврху код Бијелог Поља на Лиму (некадашња територија босанске државе). Данас се налази на Цетињу у манастирској

⁶ Јеванђеље – новозавјетни текстови у којима се описује живот Исуса Христа и излаже његово учење. Канонска су четири јеванђеља по Матеји, Марку, Луки и Јовану, док се остала сматрају апокрифним.

Четворојеванђеље садржи читаве текстове четири јеванђеља, обично са предговором на почетку, а синаксаром, месецословом и упутством за читање у годишњем циклусу, на крају.

⁷ Апостол – новозавјетна књига, која садржи текст Дела апостолских и посланица светих апостола Јакова, Петра, Јована, Јуде и Павла. Јавља се као: апостол изборни, праксапостол, састављен од читања (лекција) аналогно ономе у изборном јеванђељу или као апостол пуног текста, који садржи читања за сваки дан у току цијеле литургијске године.

ризници. Први податак о јеванђељу потиче од историчара уметности Ј. Ђурић и Р. Иванишевић, (в. Куна 1975: 99), а прву детаљну анализу рукописа извршила је Ирена Грицкат у чланку у *Јужнословенском филологу*.

Од цијеле књиге сачувано је само 187 листова, формата (22,5 x 16,5 cm), једностубачно је. Самом датирању рукописа помаже и име Дивоша Тихорадића које је записано у маргинама и по ком је и добило име. Он је позната историјска личност, поменут је у двјема повељама бана Стјепана Котроманића 1332. и 1333. године.

Дивошево јеванђеље

Манојлово (Мостарско јеванђеље)

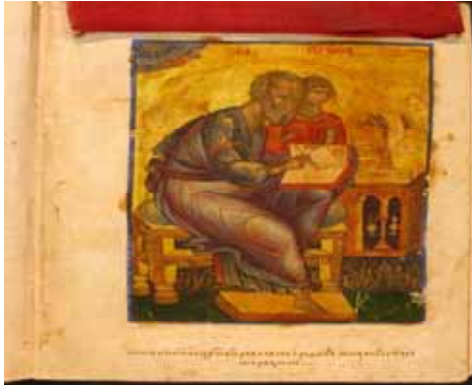
Јеванђеље се данас налази у архиву Српске академије наука и уметности у Београду. Јеванђеље је оштећено ватром, малог формата (10,5 x 10 cm), писано је на пергаменту. Крајем 19. вијека налазило се у Мостару у посједу породице Иванишевић, а јавност је за рукопис први пут сазнала у тексту В. Облака. Посебну пажњу у овом рукопису свратио је на себе запис на маргини у којем се спо-

миње писар Манојло,⁸ по којем је рукопис и добио име. Највише је о рукопису истраживао Михаил Михајлович Сперански, детаљно га је обрадио у студији под називом *Манојлово босанско јеванђеље* у Варшави 1906. године.

Радосављев зборник

Зборник се данас налази у Ватикану гдје је доспио 1902. године. Прије него је доспио у Ватиканску библиотеку рукопис је био у власништву Матеје Сивића, каноника у Осору. Име је добио по Радосаву крстијанину, који га је писао за Госјава крстијанина и о томе записао податке у колофону. Радослав није навео мјесто и годину писања, али је навео вријеме писања, тј. да је писан у вријеме краља Томаша и дида Ратка. Краљ Стјепан Томаш владао је Босном од 1443. до 1461. године, у доба посљедњег босанског краља, када се босанска држава распала. Рукопис је писан на папиру ћирилицом, а повезан је у кожу и картон, при чему су додана по три листа папира сприједом и страга. Рукопис се састоји од шездесет листова, формата (14, 3 x 11 cm), текст је писан црном тинтом, а наслови и велика слова црвеном.

⁸ Према архивским документима позната су два Манојла. За једног Манојла Грка утврђено је да је умро у Котору прије 1335, што би се у доброј мјери подударало с претпостављеним временом писања рукописа. Други Манојло Грк се помиње по доласку у Дубровник 1367. године. (Максимовић 1983: 114).

Радосављев зборник

Хвалов зборник

Зборник се данас налази у Универзитетској библиотеци у Болоњи. Претпоставља се да је рукопис стигао у Болоњску библиотеку преко папе Бенедикта 14. који је рукопис добио од познатог италијанског лингвисте Ђасота Фасциолатија у 18. вијеку. На темељу ових података, а према изворима Х. Куне, вјерује се да су Хрвојеви насљедници после пада Босне, крајем 15. вијека емигрирали на југ и да су кодекс као породичну драгоценост понијели са собом, чему је погодновао и мален формат кодекса (Куна 1975б: 89). Писан је за Хрвоја Вукчића Хрватинића, босанског војводу и у то вријеме значајног феудалца. Његов писар Хвал крстијанин, по ком је и добио име, оставио је податке о себи наручиоцу колофону.

Рукопис има 359 листова, писан је на пергаменту, формат му је мала осмина (17 x 11 cm). Први пут се помиње у дјелу Ј. Добровског, већ 1822. год, а Франц Миклошић 1858. године штампа колофон. Најзначајнији допринос изучавању *Хваловога зборника* остварио је Ђ. Даничић, који је већ 1871. године дао опис и језичку анализу Зборника, а затим је штампао и комплетан текст Апокалипсе.

Хвалов зборник

Млетачки зборник

Зборник се данас налази у библиотеци *Марциана* у Венецији. Први помен о рукопису забиљежен је 1719. године у *Catalogus et Index Codicum Orientalium*, под насловом *Codices serviani et russi*. *Млетачки зборник* је једнако занимљив као и *Хвалов зборник*, на жалост није цио сачуван. Није познато ко је писар ни личност за коју је писан. По илуминацији која је врло раскошна претпоставља се да је наручилац значајна особа. Писан је на пергаменту и на папиру, формата (19,5 - 13 cm), двостубачно.

Млетачки зборник

Баталово јеванђеље

Јеванђеље се данас налази у Лењинграду. Наручилац рукописа је тепачија Батал, регистрован је на чак десетак повеља од 14. до 15. вијека.

Једно вријеме рукопис се налазио у Македонији. Не зна се како је стигао тамо, али се претпоставља да је рукопис у то вријеме био углавном сачуван. Према писању Х. Куне, а према изворима Соловјева, рукопис је у Македонији био у посједу учитеља Мелединова који је живио у селу Кучук. Х. Куна, даље наводи да је рукопис у Лењинград стигао 1859. године преко Севастјанова (в. Куна 1975б: 133). Рукопис је у Русији први запазио Ј. Стојановић и објавио га у *Старинама*. Стојановић је 1902. године објавио и колофон Баталовог јеванђеља у *Старим записима и натписима I*. Од првобитног кодекса сачувана су само четири листа са самог краја. По обиму (формат је 20,5 x 13,5) једно од најмањих јеванђеља, али уједно и једно од најзначајнијих.

Оно што кодекс чини вриједним јесте колофон и попис лица за које се претпоставља на темељу доданог текста уз попис главе да представљају дједове тј. поглаваре Цркве босанске до времена писања рукописа (Куна 1975б: 133).

Никољско јеванђеље

Јеванђеље се данас налази у библиотеци Честера Битија⁹ у Даблину. Некад се налазило у манастиру Никољу. Рукопис је раније чуван у Народној библиотеци у Београду, нестао је за вријеме Првог свјетског рата. Није познато како је рукопис стигао у Даблин, гдје га је открио Владимир Мошин шеф Археографског одјељења Народне библиотеке Србије. О рукопису је послѣ Вука С. Карацића први опис дао Алекса Вукомановић професор београдског Лицеја. Рукопис је чинио оставинску масу покојног Вукомановића о којој су се старали Вук и Сава Сретеновић професор Саминарија. За рукопис се заинтересовао и Ћ. Даничић који га је издао 1864. године у Београду, штампан је у Државној штампарији, црквеном ћирилицом. Према Даничићевим записима први помен Никољског јеванђеља потиче од Вука Стефановића Карацића, који је и пронашао кодекс у манастиру Никоље у Овчарско-кабларској клисури, а свој налаз објавио у *Даници*. Даничић послѣ штампања није кодекс вратио манастиру већ га је дао Народној библиотеци у Београду, одакле је 1914. године са још 56

⁹ Сер Частер Бити рођен је у Њујорку 1875. године. Похађао је Универзитет Принстон и Универзитет Колумбија, гдје је дипломирао као рударски инжењер. Од раних година је колекционар, а од прве жене Грејс Рикард из Денвера, наслиједио је значајну библиотеку. Путовање са другом женом у Египат заинтересовало га је за арапске рукописе, а након путовања на Блиски исток интересује се и за кинеску и јапанску умјетност. Након смјењивања британског премијера Винстона Черчила сели се у Ирску, гдје уз подршку Ирских дипломата, 1950. године оснива своју збирку у Даблину. Тамо је подигао малу намјенску библиотеку коју је отворио истраживачима 1953. године. Његова библиотека постала је јавно добро – Задужбина 1960. године.

раритета евакуисано према Нишу гдје му се губи траг, све док га Мошин није открио у Даблину. Рукопис је 1903. године забиљежио у *Каталогу* Народне библиотеке у Београду Љубомир Стојановић, то је уједно и једини траг да је рукопис био у библиотеци. Кодекс је писан крајем 14. вијека.

Никољско јеванђеље

Рукопис је сачуван готово у цјелини, недостаје му неколико листова, два из Јеванђеља по Луки, један лист из Јеванђеља по Јовану, те сам крај кодекса. Није сачуван колофон, а с њим и подаци о писару, наручиоцу и времену и мјесту писања. Формат му је мала осмина (16,5 x 10,5 cm), има укупно 147 листова (Драгојловић 2009: 112).

Рукопис није враћен у Србију јер је заведен као босански рукопис, али је 2005. године НБС добила дигиталне копије у боји.

Вруточко јеванђеље

Вруточко или Грујићево четворојеванђеље данас је у Скопљу. Није познато како је кодекс из источне Херцеговине стигао у Македонију. Нађен је у селу Врутоку код Гостивара. Рукопис се тада налазио у посједу породице

Поповски. Дуго је био неприступачан за научно проучавање јер власник није дозвољавао мирофилмовање, а ни да се рукопис отуђи. Прве податке о рукопису дао је Р. М. Грујић у *Зборнику лингвистичких и филолошких расправа у част А. Белића*.

Према Грујићевом опису рукопис је писан на пергаменту, формата (17,9 x 11,8 cm), није сачуван у цјелини, а у времену када је пронађен листови су били испретурани, што је резултат каснијег увезивања већ распаднутог рукописа. Даље претпоставља да је ово јеванђеље писано 1375. године (Грујић 1937: 262 - 298).

Даничићево јеванђеље

Даничићево јеванђеље или *Друго Београдско јеванђеље*, налазило се у Народној библиотеци Србије све до бомбардовања Београда 6. априла 1941. године када је изгорјела Народна библиотека, а са њом и рукопис.

Ђура Даничић је издајући *Никољско јеванђеље* 1864. године штампао разлике (варијанте) овог јеванђеља према Никољском, те је тако омогућио једини траг јеванђељу. На основу тога је јеванђеље и добило име. Према Даничићевим записима штампано је на пергаменту, мале осмине, листови су мањи него у Никољском. Од рукописа је било сачувано 199 листова са по 20-21 ретком на страници, једностубачно је (Драгојловић 2009: 221).

Треће београдско

Јеванђеље је изгубљено у пожару Народне библиотеке 1941. године, тако да се данас располаже малим бројем података. Детаљније га је обрадио П. А. Лавров 1914. године, а први пут је поменуто у каталогу Љ. Стојановића уз *Никољско* и *Даничићево јеванђеље*. Стојановић је у

Каталогу објавио текст првог сачуваног листа. Према његовим наводима писано је на пергаменту, бројало је 136 листова, имало је 21 редак на страници, нигдје није наведен тачан податак о формату. Стојановић даље сматра да је писано у 14. вијеку и да је старије од *Даничићевог* и *Никољског јеванђеља* (Драгојловић 2009: 118).

Срећковићево јеванђеље

Срећковићево јеванђеље припада групи кодекса који су изгубљени и о којима су подаци непотпуни и недовољни. Данас се само два листа налазе у Русији у Музеју старина у Тверу (Каљинград).

Рукопис је припадао београдском историчару Пантелији Срећковићу по ком је и добио име, за његовог живота био је доступан за изучавање. Послије Срећковићеве смрти 1903. године, рукопису се потпуно губи траг и до данас није пронађен. Први пут је поменут 1902. године у дјелу Михаила Михайловича Сперанског *Заметки о рукописях Белградских и Софийских библиотек*. Према његовим изворима рукопис је имао укупно 186 страница, од тога двије у Калињину. Писан је на пергаменту писмом који се по оцјени Сперанског, подудара са писмом *Никољског јеванђеља*. Формат му је мала осмина, што се слаже са осталим босанским кодексима, као и број редака на страници, просјечно 21 (в. Драгојловић 2009: 152).

Чајничко јеванђеље

Чајничко јеванђеље је једино које је сачувано у Босни до нашег времена. Данас се налази у православној цркви у Чајничу, први га је поменуо у списку књига и рукописа ове цркве М. Вукчевић у чланку *Из старих србуља*. Јеванђеље је палеографски и лингвистички детаљно обрађено у моно-

графији Вере Јерковић *Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*. Текст је писан на танком пергаменту, који је доста оштећен, формата (19,5 x 15 cm), накнадно је укоричен дрвеним корицама пресвученим кожом. Сматра се да је кодекс настао крајем XIV или почетком XV вијека.

Краљевић Марко – цртеж у пергаментном Чајничком јеванђељу

Копитареве јеванђеље

Јеванђеље се данас налази у Универзитетској библиотеци у Љубљани гдје је стигло годину дана послје смрти Јернеја Копитара. Аустријска влада откупила је цијелу Копитареву библиотеку и поклонила је тадашњој Библиотеци Љубљанског лицеја, која је касније прерасла у Универзитетску библиотеку. Не зна се тачно и са сигурношћу како је рукопис доспιο у Копитареве власништво. Према неким изворима сматра се да му је рукопис поклатио Вук Стефановић Караџић.

Копитарево јеванђеље

Рукопис има 235 листова, писан је на пергаменту, формат мала осмина, недостаје му колофон. Текст јеванђеља није у потпуности сачуван, пагинација је направљена оловком, а поједини листови су недостајали већ у вријеме када је кодекс дошао у библиотеку у Љубљани, при каснијој употреби додато је десет листова од папира. (в. Драгојловић 2009: 128). Рукопис је дигитализован и доступан на сајту Народне библиотеке Србије.

Гиљфердингов (Лењинградски) апостол

Гиљфердингов (Лењинградски) апостол данас се налази у Лењинграду у Гиљфердинговој збирци.¹⁰ У 19. вијеку је био у власништву трговца Спасоја Јовичића, сматра се да је он рукопис поклонио Гиљфердингу. Писан је на пергаменту, формата (21 x 14 cm) у просјеку на страници има 21 редак. Обухвата укупно 302 фолије. Сматра се да су

¹⁰ Гиљфердинг је у 19. вијеку у Сарајеву радио као руски конзул. Бавио се прикупљањем босанских кодекса од којих је добар дио захваљујући њему стигао у Петроград.

рукопис писала два писара, данас је рукопис увезан у дрвене корице пресвучене смеђом кожом.

Јеванђеље из Довоље

Јеванђеље се данас налази у Лењинграду у Публичној библиотеци. Припада групи рукописа из Гиљфердингове збирке одмах иза Припковићевог јеванђеља . Мало се помиње у литератури и није детаљније проучавано. Први пут је регистровано у Отчету ГПБ¹¹ 1868. године, исте године када и Припковићево јеванђеље па се сходно томе сматра да им је и пут до Библиотеке био једнак.

Јеванђеље има 114 листова, писано је на папиру што је изузетак када су босанска јеванђеља у питању, три листа су на пергаменту. Према воденим знацима¹² Мошин сматра да датира у последњу четвртину 14. вијека. Потиче из манастира Довоље по ком је и добило име.

¹¹ Државна јавна библиотека у Лењинграду

¹² Коришћење хартије као материјала за писање у Средњем вијеку обезбиједиће каснијим истраживачима једно моћно средство за датирање старих рукописа. Ријеч је о воденим знацима (филигранима) и развоју филиграонологије као помоћне историјско филолошке дисциплине. Водени знак је контура слике израђена од танке жице и причвршћена на сито преко кога се ставља житка папирна маса. Знак од жице и сито остављају провидан траг на хартији, а то се јасно види ако се лист хартије окрене према свјетлости. Овај знак је представљао заштитну марку произвођача који је желио да осигура свој производ. Савка земља као и временско раздобље има своје карактеристичне знакове (Стокић – Симончић 2008: 128).

Јеванђеље из Довоље

Гиљфердингов апостол бр. 97

Од апостола¹³ из Гиљфердингове збирке бр. 97 сачувано је само четири листа. Одломак се као босански спомиње једино у раду В. А. Мошина *К датировке рукописей из собрания А. Ф. Гиљфердинга ГПБ*, који сматра да спада у посљедњу деценију 14. вијека, до закључка је дошао на основу водених знакова из тог доба. Кодекс је писан на папиру. Шидак је дошао до закључка у својим истраживањима да је кодекс настао у крилу Српске православне, а не цркве босанске. Такође ни Лавров није Гиљфердингов одломак унио у поглавље о босанским рукописима. Херта Куна у књизи *Босанска средњовијековна књижевност* одломак убраја у босанске рукописе, али нема детаљније анализе о одломку, нити наведених аргумената да је кодекс припадао рукописном наслеђу средњовијековне Босне.

¹³ Апостол – новозавјетна књига, која садржи текст *Дела апостолских и посланица* светих апостола Јакова, Петра, Јована, Јуде и Павла, а понекад и синаксар. Јавља се као: *апостол изборни*, *праксапостол*, састављен од читања (лекција) аналогно ономе у изборном јеванђељу или као *апостол пуног текста*, који садржи читања за сваки дан у току цијеле литургијске године.

Јеванђеље Qn I No 26

Рукопис је први пут поменуто 1875. године у Отчету ГПБ у Лењинграду и убројан у босанске рукописе 14. вијека. Кодекс укупно има 160 листова, формат му је (23,5 x 17,5 cm).

Листићи из Монтепрандона

Рукопис се састоји од два пергаментна листића малог формата. Листићи су били залијепљени на кодексу формата (16 x 12 cm), на унутрашњој страни корица. Кодекс на којем су били залијепљени Листићи налази се у библиотеци града Монтепрандона у збирци која је припадала Giacomo della Marca. Збирка је послје његове смрти припала по његовом завјештању самостану S. Maria delle Grazie. Иначе Giacomo della Marca (алијас Јаков Маркијски), познати фрањевачки инквизитор био је послан у Босну да се бори против босанских крстијана.

Према Драгојловићевом писању и изворима Ватрослава Јагића, фотографије је Јагићу прослиједио бискуп Фракнои 1904. године. Како није могао одлијепити листиће, Јагић је имао само фотографије.

Јагић је даље записао да су листићи из 15. вијека, и да су могли бити власништво Јакова Маркијског или славенских емиграната насељених у Аконитанију. Текст на листићима писан је двостубачно, доста је оштећен, читљив је само на малим дијеловима који нису били прекривени кожом од увеза кодекса. Листићи су касније одлијепљени. Према Јагићевим истраживањима писани су ћирилицом (Драгојловић 2009: 112).

Пантелејмонов апостол

Рукопис се данас налази на Атосу у Руском манастиру Св. Пантелејмона. Има свега 161 лист, није сачуван у потпуности, недостаје му почетак и крај, као и пар листова у средини.

Основне податке о рукопису први је објавио Лавров 1914. године. Опис и садржај рукописа дао је 1981. године А. Е. Tachiaos у свом албуму, у којем су објављене и фотографије (једна црно - бијела и једна фотографија у боји). Последњих тридесет листова јако је оштећено као и увез, изгубљени су и први и четврти кватернион. Текст је писан на једностубачно са 22 до 23 ретка на страници. Формат кодеса је мала осмина (19,5 x 14 cm), писан је на пергаменту који је доста дебео и груб.

Григорович – Гиљфердингови одломци

Рукопис није сачуван у цјелини, сачувало се само осам листова, од којих се два налазе у Москви у Рукописном одјелу ГПБ *Лењин* у Григоровичевој збирци. Осталих шест листова налази се у Рукописном одјелу ГПБ *Салтјоков-Щедрин* у Лењинграду у Гиљфердинговој збирци. Сматра се да су Григорович - Гиљфердингови одломци најстарији сачувани рукопис средњовијеквне Босне.

Гиљфердингови одломци по формату одударају од уобичајеног формата за босанске кодексе, величина листова је (27,7 x 20,5 cm). Оба дијела одломка писана су на пергаменту.

Гршковићев одломак апостола

Рукопис се данас налази у Југословенској академији знаности и умјетности у Загребу. Одломак је објавио В. Јагић у

Старинама 1893. године, при чему је додао и фотокопије у природној величини. Различита су мишљења и наводи о самом историјату кодекса. Јагић наводи: *да му је још 1892. године писао римски каноник Иван Црнчић како је 1888. у Рим долазио Антон Матанић, жупник из Врбника на Крку, и том приликом даровао та четири листа пергаментa (Куна 1975б: 150). Гриковићев одломак је један од малобројних босанских споменика писаних глагољицом. Састоји се од свега четири листа, писан је на дебелом пергаменту, текст је писан на једностубачно. Формат му је мало већи него код осталих босанских кодекса, први и четврти лист су формата (21,7 x 15,5 cm), а други и трећи лист имају формат (22,7 x 16,5 cm).*

Софијско јеванђеље

О Софијском јеванђељу први је писао Б. Цонев и то о два одломка који се налазе у Народној библиотеци Кирил и Методиј у Софији. Први одломак означен је под сигнатуром 23 (има 51 лист), а други под сигнатуром 468 (има шест листова), (Куна 1975б: 151). Уз ова два помиње се и трећи који П. С. Георгијев назива Плевенски листићи, налазе се у Библиотеци културног добра Георги Димитров у Плевену, заведени су под сигнатуром 091/180 (два листа), (Куна 1975б: 150). Георгијев даље наводи да су одломке Библиотеци поклонили Ст. Георгиев и Пантев из Тетевана у Бугарској. Кодекс није побудио већи интерес научне јавности, поред наведених аутора помиње га само Н. Гошић у чланку Босанско рукописно јеванђеље Софијске народне библиотеке Кирил и Методиј.

Текст је писан на пергаменту. Према наводима Х. Куне у књизи *Средњевјековна босанска књижевност* сва три одломка су доста оштећена, пергамент је танак и гладак, *Пле-*

венски листићи имају жуту нијансу, због оштећења нека су мјеста теже читљива.

Ватикански српски еванђелистар

Данас се налази се у Збирци славенских рукописа бр. 4 у Ватикану. Кодекс има 275 листова писаних на пергаменту, величине је (25,5 x 17,5 cm), писан је двостубачно, богате је илуминације. Сматра се да је писан у првој половини 13. вијека. На основу палеографских особина Јованка Максимовић долази до закључка да је рукопис вјероватно писан за бана Нинослава од стране писара Десоја (исти писар је потписан и на повељи бана Нинослава), (Максимовић 1976: 123).

Белићев листићи или Друго мостарско јеванђеље

Рукопис је пронашао А. Белић у Мостару, одломци су се налазили у његовој приватној збирци све до његове смрти од када им се губи траг. Рукопис је приказао и обрадио М. Павловић у студији *Белићев одломци босанског јеванђеља*.

Према Павловићевом писању, одломак се састоји од свешчице од четири пресавијена листа, сачувани су били први и последњи. Листови су од памучног папира, са воштаним мрљама, без воденог знака, формат је (17,8 x 12,1 cm) са 22 ретка на свакој страници, текст је писан једностубачно, ћирилицом крајем 14. или почетком 15. вијека (в. Куна 1975а: 48).

Закључак

Цјелокупно рукописно наслеђе средњовијековне Босне заслужује пажњу не само за књижевна него и за лингвистичка, историјска и културноисторијска истраживања без обзира на то што је српска средњовијековна књижевност сачувана у

малом обиму и пружа нам, у ствари, само назнаке о некадашњем књижевном стваралаштву, које усред несрећних историјских околности није успјело да стигне до наших дана.

Литература

1. Грујић 1937: П. М. Грујић, *Једно јеванђеље босанског типа XIV-XV века у јужној Србији. У: Зборник лингвистичких и филолошких расправа у част А. Белића о 40-годишњици његова научног рада посвећују његови ученици и пријатељи.* Београд: Млада Србија.
2. Даничић 1984: Ђ. Даничић, *Никољско јеванђеље.* У: Д. Драгојловић (ред.), *Историја српске књижевности у средњовековној босанској држави,* Београд: Службени гласник.
3. Драгојловић 2009: Д. Драгојловић, *Историја српске књижевности у средњовековној босанској држави,* Београд : Службени гласник.
4. Ђурић, Иванишевић 1961: Ј. Ђурић, Р. Иванишевић, *Јеванђеље Дивоша Тихорадића.* У: *Зборник Византолошког института САН,* књ. 7, Београд : САН.
5. Куна 1975а: Н. Kuna, *Bosanski rukopisi i kodeksi u svijetu južnoslavenskih redakcija staroslovenskog,* Zenica: Svjetlost.
6. Куна 1975б: Н. Kuna, *Bosanski rukopisi i kodeksi u svijetu južnoslavenskih redakcija staroslovenskog,* Sarajevo: Svjetlost.
7. Максимовић 1983: Ј. Максимовић, *Српске средњовековне минијатуре,* Београд : Просвета.
8. Максимовић 1976: Ј. Максимовић, *Сликарство минијатура у средњовековној Босни.* У: *Зборник радова Византолошког института,* Београд: Византолошки институт САН, књ. XVII.
9. Момировић, Петар. *Стари рукописи и штампане књиге у Чајничу.* <<http://www.fmks.gov.ba/>>. 28.02.2014.
10. Столић, Микуљевић 2004: А. Столић, Н. Микуљевић, *Приватни живот у српским земљама средњег века,* Београд : Clío.
11. Стокић-Симончић 2008: *Књига и библиотеке код Срба у средњем веку.* Панчево: Градска библиотека.
12. Стојановић 1903: в. Стојановић, *Каталог рукописа НБС,* Београд. У: Д. Драгојловић (ред.), *Историја српске књижевности у средњовековној босанској држави,* Београд: Службени гласник.

Manuscript treasure of medieval Bosnia

Abstract: In this article, a short view of the handwriting heritage of the Medieval Bosnia has been made. Handwriting heritage consists mainly of the handwriting books which are not original pieces, but copies from the originals, and language that was used was Glagolic and Cyrillic. Those were mainly translations of the Ancient Slavenic books of the Holly Bible. Aside from handwriting books, Medieval writing heritage consist of epigraphic tombs, and of the diplomatic pieces. In the beginning of research of Medieval Bosnian library, we are facing the fact, that there are only few preserved pieces of any kind of books.

Key words: manuscript, codex, Middle Age, Bosnia, medieval literature.

Биографија

Споменка Кумановић, рођена у Сарајеву 1978. године. Дипломирала на Филозофском факултету у Источном Сарајеву на одсеку Општа књижевност и библиотекарство. Стручни библиотечки испит положила 2007. у Националној и универзитетској библиотеци у Сарајеву. Мастер студије завршила на Филолошком факултету у Београду 2012. године, одсек за Библиотекарство и информатику. Запослена од 2008. године у Народној и универзитетској библиотеци РС у Служби за обраду библиотечке грађе.

Душан Никодијевић
Народна библиотека Србије
Београд
dusan.nikodijevic@nb.rs

УДК: 091:027.54/497]
DOI: 10.7251/BSCSR1405228N

РУКОПИСИ У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ НАЦИОНАЛНИХ БИБЛИОТЕКА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Сажетак: Место некњижне грађе и рукописа у библиотекама је од изузетног значаја и на неки начин репрезентује саме библиотеке. Карактер рукописа ствара највише потешкоћа приликом обраде, јер је он дефинисан и као библиотечка и као архивска грађа. Посебно се обрађују млађи, односно нововековни рукописи књижевника, научника, политичара, као и разних установа из 19. и 20. века, од оних средњовековних. У раду је приказано како су рукописи регулисани у законима и прописима држава насталих на просторима бивше Југославије, који се односе на област библиотекарства, са циљем да се укажу разлике, сличности и начини на који су они дефинисани у појединим државама. Положај рукописа у наведеним културним институцијама се прати са аспекта позитивних правних норми, а у прошлост се иде само онолико колико је потребно да се нагласе евентуални различити путеви због слома бивше заједничке домовине. У другом делу је представљен начин обраде и презентације млађих рукописа у свакој националној библиотеци понаособ. Циљ рада је да компаративном методом покуша да изнесе сличности и разлике рада на истој грађи које обављају националне библиотеке земаља бивше Југославије, како би се створила основа на којој би се евентуално дошло до систематичније и утемељеније методологије обраде млађих рукописа. На крају се истиче неопходност чвршће сарадње националних институција културе у свим државама бивше Југославије, јер делимо културну баштину која је у многим елементима заједничка.

Кључне речи: националне библиотеке, рукописи, библиотечко законодавство.

Библиотеке су за просечног човека 20. века, представљале зграде или просторије у школама или факултетима где се држе разне књиге, а библиотекарима су се сматрале

особе којима је основна дужност да те књиге прослеђују корисницима и евидентирају када их треба вратити. Крајем прошлог века, са експанзијом информационе технологије, наведени стереотип се постепено превазилази, па тако у јавност продире чињеница да библиотека 21. века постаје систем за пружање обиља информација и услуга о низу области. По правилу, центар тог система у свакој држави представља национална библиотека. Место некњижне грађе у националним библиотекама је од изузетног значаја и она репрезентује колико саме библиотеке, толико и круцијални део културне баштине једне државе, односно народа.

У овом раду ћемо се бавити статусом млађих, односно нововековних рукописа (19. и 20. век) у националним библиотекама на подручју бивше Југославије. Циљ рада је да компаративном методом покуша да изнесе сличности и разлике дефинисања и рада на истој грађи које обављају националне библиотеке земаља бивше Југославије, како би се створила основа на којој би се евентуално дошло до систематичније и утемељеније методологије обраде млађих рукописа. Десанка Стаматовић наводи да је Законом о културним добрима¹ регулисан рад архива, библиотека и музеја у погледу врсте културних добара које сакупљају, чувају и штите, односно да су доста прецизно одређене делатности и грађа, односно предмети, који се прикупљају у овим институцијама. «Чврста граница између фондова које формирају ове три институције² не постоји, али је пракса наметнула да изворни материјал припада архивима, штампани библиотекама, а ликовни музејима.»³ Овај проб-

¹ Д. Стаматовић, Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама. Глас библиотеке, 11, 2004, стр. 15-40. Службени гласник Републике Србије, 1994, бр. 71, стр. 116-119 (II глава, чл. 19-22; 23-27).

² Мисли се на архиве, музеје и библиотеке (прим. аутора).

³ Д. Стаматовић, Методско упутство за формирање и вођење завичајних фондова у општинским народним библиотекама. Глас библиотеке, 11, 2004, стр. 20.

лем непостојања чврсте границе нарочито долази до изражаја приликом дефинисања статуса и обраде рукописа у поменутиим институцијама. Наиме, у већини рукописних заоставштина, као и међу рукописима из легата, имамо и изворни (грађа настала као рад појединаца или институција, било у писаном или штампаном облику) и штампани (публикације са исправкама аутора или са његовим коментаром, затим исечци из штампе и др.) и ликовни (цртежи) материјал. Поред овога, често се налази документациони материјал, плакати, фотографије, разгледнице, личне исправе, сведочанства, потврде, итд. Оваква разноврсност грађе намеће велике потешкоће обрађивачу, јер се оне тешко могу да се уклопе у постојеће библиотечке стандарде, нарочито ако се разна грађа треба обрадити и представити као део једне целине, односно као заоставштина или легат. То је и разлог што «проблем у вези с обрадом ове врсте грађе траје недопустиво дуго јер још увек, за разлику од осталих врста грађе, није урађен међународно признат стандард за обраду. Парадоксално, урађени су стандарди за најновије облике као што су електронски ресурси, а за грађу која је првобитно настала тога још нема.»⁴

У раду смо се већином ослонили на информације које на својим званичним сајтовима пружају институције културе (првенствено библиотеке), министарства културе, као и професионална удружења из области културе (удружења библиотекара) на простору бивше Југославије. Рукописи су скоро у свим законима и прописима везаним за библиотекарство у поменутиим државама децидно наведени као једна од врста библиотечке грађе. Тако се у Закону о библиотечно-информационој делатности Републике Србије наводи да библиотечно-информациону грађу (која је дефинисана као информациони извор у којима су на било који начин забележене информације, и то на различитим мате-

⁴ Д. Вукићевић, Завичајни фондови, Београд, 2011, стр. 64.

ријалима и медијима) чине: књиге, рукописи, брошуре, сепарати, серијске публикације, музичка дела, картографска грађа, каталози, рукописи, брошуре, сепарати, серијске публикације, музичка дела, картографска грађа, каталози, календари, умножени уметнички и сценски програми, фотографије, албуми, разгледнице и цртежи, просторни и други планови, гравире, плакати и друга ликовна и графичка грађа, леци, огласи и саопштења, звучни и видео записи у било ком облику (изузев на филмској траци), електронске публикације дистрибуиране на физичким носачима и електронске публикације дистрибуиране на Интернету, садржај интернет домена Републике Србије, комбиноване и мултимедијалне публикације, рачунарски програми у јавној употреби и друге публикације⁵. Иако се само на основу редоследа којим су наведе различите врсте библиотечке грађе не може извући закључак о значају сваке појединачне врсте (питање је да ли такво нешто потребно или је уопште могуће објективно проучити), сама чињеница да се рукописи наводе на другом месту, одмах иза основног библиотечког медија – књиге, говори о томе какав је њихов статус у очима законодавца, који су законе доносили на основу нацрта донетих од стране врхунских библиотечких стручњака. Наравно да се овде мисли на све врсте рукописа и да се они овде не ограничавају на период који ми обрађујемо, али то ничим не утиче на напред изнесу тврдњу.

У Словенији нису детаљно набројене врсте библиотечке грађе, већ је наведено да су то «објављени штампани, звучни, сликовни, електронски или на други урађени записи, које сакупљају и јавности посредују библиотеке и да су намењени за потребе културе, образовања, истраживања и

⁵ Закон о библиотечко-информационој делатности Републике Србије, Службени гласник Републике Србије бр. 52/2011, Члан 6.

информисања.⁶» Рукописи су посебно издвојени у другом ставу члана 3. у коме се наглашава да и они спадају у библиотечку грађу, али уз ограду ако су намењени за потребе које се наводе у претходном ставу. Вероватно је због те ограде, у следећем, трећем ставу истог члана, стављена одредба да надлежни министар одлучује о случајевима када постоји недоумица око тога да ли одређена грађа припада или не припада библиотеци.

Слично као словеначки, и хрватски законодавац посебно истиче рукописе, додуше не у посебном ставу, али сасвим је разумљиво да се они посматрају издвојено од остале грађе. Тако се у чл. 7. Закона о књижницама наводи: «Knjižničnu građu čini svaki jezični, slikovni i zvučni dokument na lako prenosivom materijalu ili u elektronički čitljivom obliku informacijskoga, umjetničkoga, znanstvenoga ili stručnog sadržaja, proizveden u više primjeraka i namijenjen javnosti, kao i rukopisi, što sve knjižnica drži u svojem knjižničnom fondu i stavlja na raspolaganje korisnicima. Knjižničnom građom smatraju se igre, igračke i sl., ako su dio knjižničnog fonda.»⁷ Може се наслутити да проблем око недоумица припадности одређене грађе библиотекама који се наводи у словеначком законодавству, у Хрватској једноставно решен тако да се легализује фактичко стање, а на то нас наводи синтагма „što sve knjižnica drži u svojem knjižničnom fondu“. Изгледа да су законодавци у Хрватској имали већих проблема око игара и играчака у библиотекама, јер

⁶ Zakon o knjižnicama, Uradni list Republike Slovenije, št 87/2001, 3. člen: (knjižnično gradivo)

Knjižnično gradivo so objavljeni tiskani, zvočni, slikovni, elektronski ali kako drugače tehnično izdelani zapisi, ki jih zbirajo in javnosti posredujejo knjižnice ter so namenjeni za potrebe kulture, izobraževanja, raziskovanja in informiranja.

Knjižnično gradivo so tudi rokopisi in drugo neobjavljeno gradivo (tipkopisi, elektronski zapisi in podobno), namenjeno potrebam iz prejšnjega odstavka.

V dvomu, ali gre za knjižnično gradivo, odloča pristojni minister iz 58. člena tega zakona.

⁷ Zakon o knjižnicama, Narodne novine, broj 105/97, 5/98, 104/00, 87/08 i 69/09

тај проблем се не појављује ни у једној другој држави на овим просторима.

У Црној Гори је употребљена строга правна лексика, па се о библиотечкој грађи говори као о значењу израза, термину са којим се сусрећемо у готово сваком јавно и приватно правном уговору. Преносимо чл. 5. у целости, пошто се у њему поред библиотечке грађе помињу многи други значајни библиотечки појмови:

Поједини изрази употријебљени у овом закону имају следеће значење:

1) библиотечка грађа је сваки текстуални, звучни, графички, сликовни, електронски или на други начин израђен документ или предмет, који библиотека сакупља, обрађује и оставља корисницима на располагање;

2) библиотечки фонд је цјелина сакупљене и обрађене библиотечке грађе у библиотеци;

3) библиотечка збирка је скуп докумената систематизованих на основу заједничких карактеристика, без обзира на њихово поријекло;

4) документ је записана информација у виду текста, звука или слике, намијењен за пренос у простору и времену, ради чувања и коришћења;

5) матична библиотека је библиотека која је овлашћена да врши послове матичне делатности;

6) обавезни примјерак је одређени број примјерака публикације које издавач доставља надлежној депозитној библиотеци, без накнаде и о свом трошку;

7) ревизија је поступак којим се утврђује стварно бројчано и физичко стање инвентарисане библиотечке грађе;

8) отпис је расхоровање и уклањање оштећених и уништених докумената;

9) орган је државни орган, орган државне управе, орган локалне самоуправе и орган локалне управе.⁸

Као што видимо, рукописи се уопште не помињу и њих овде можемо наћи само посредно у ставу 1, као »на други начин израђен документ или предмет«. Није нам јасно да ли је у питању превид, или се заиста сматрало да рукописима није место у основном правном пропису везаном за библиотекарство.

У Македонији се у чл. 2. Закона о библиотекама, о библиотечком материјалу говори слично као и у Србији⁹, с тим да се они тек на осмом месту приликом навођења библиотечке грађе.

У Босни и Херцеговини је законодавство децентрализовано, те и у области библиотекарства законе доноси Република Српска и сваки од десет кантона Федерације Босне и Херцеговине. Пошто би представљање статуса

⁸ Закон о библиотечној дјелатности, Службени лист Црне Горе, бр. 49/2010.

⁹ Закон за библиотеке, Службени весник на Република Македонија, бр. 66/2004, 89/2008, 116/10 и 51/2011. Член 2

(1) Библиотечен материјал се објавени печатени и електронски публикации, носачи на тон, односно на тон и слика и други поинаку умножени публикации, како: книги, брошури, весници, списанија, докторски дисертации, магистерски трудови, скрипти, ракописи, каталози, проспекти, плакати, летоци, програми, картографски и нотен материјал, репродукции на уметнички дела, разгледници, календари, фотографии и други дела изработени во техника сродна на фотографската, компјутерски програми, носачи на тон и на тон и слика (грамофонски плочи, аудио и видеокасети, компакт дискови, магнетофонски, магнетни и други материјали, ЦД-ромови и слично) дијапозитиви, микрофилмови, микрофиши, информативни материјали создадени со репрографски техники на кој било начин и форма, електронски бази на податоци и други публикации.

(2) Библиотечниот материјал што е утврден како библиотечно добро согласно со Законот за заштита на културното наследство, како и реткниот библиотечен материјал утврден со општ акт на министерот кој раководи со органот на државната управа надлежен за работите од областа на културата (во натамошниот текст: министерот), се наоѓаат под посебен правен режим на заштита како културно наследство, согласно со Законот за заштита за културното наследство.

(3) Библиотечниот материјал и библиотечното добро го сочинуваат библиотечниот фонд на библиотеката.

рукописа у сваком појединачном кантону превазишло обим нашег истраживања, одлучили смо се да овом приликом изнесемо стање у Републици Српској. Слично као и у осталим случајевима, и у Републици Српској су рукописи уврштени у библиотечку грађу. Оно што је посебно значајно је чињеница да је само у законодавству Републике Српске и то у посебном члану наведено да се «библиотечка грађа која има својство архивске грађе, сређује се и чува по прописима о архивској грађи»¹⁰. Ово је веома значајно, јер управо у основном закону за библиотекарство се признаје чињеница о коме мало ко жели и да говори, а камоли да се о томе покушава расправити на некој колегијалној основи.

Као што смо видели, рукописи су једина врста библиотечке грађе за који није установљен међународни стандард. Из тог разлога, у већини поменутих библиотека највише користе традиционални библиотечки информатор, односно лисни каталог. Тако се у Одељењу Посебних фондова Народне библиотеке Србије као информациони извори о збирци користе се лисни каталози: ауторско-именски каталог рукописа и рукописних заоставштина, ауторско-именски каталог преписке и предметни каталог књижевних рукописа. Крајем 90-тих година прошлог века је покушано да се рукописи обрађују по Међународном стандардном библиографском опису монографских публикација (ISBD(M)) и за то је коришћен програм COBISS, али се од тога брзо одустало. У Србији је било више покушаја да се рукописи електронски обрађују. Александра Вранеш је за обраду рукописне заоставштине Десанке Максимовић користила програм ARHEION, који је направљен само за потребе те обраде¹¹. И сама ауторка признаје да је програм

¹⁰ Закон о библиотечној дјелатности, Службени гласник Републике Српске, бр. 52/01, Члан 8.

¹¹ О томе више у: А. Вранеш, Рукописна заоставштина Десанке Максимовић, Београд, 2001.

адекватан само за рукописе настале у заоставштини књижевника. За сада се рукописи обрађују у форми каталошких листића у програму Word, мада су у току разговори са Историјским Архивом Београда о могућој примени програма који су они направили. Да се успешно, мада тешко и споро, може радити, показује пример колегинице Наде Мирков и њен каталог рукописа из легата Милоша Црњанског.

Поред обраде веома је важна и презентација рукописне грађе на Интернету. Када уђемо на сајт Библиотеке, идемо на линк Збирке, па онда на Посебне збирке, који нас упућује на низ линкова, који су еквиваленти свим збиркама које постоје у оквиру Одељења Посебних фондова (Стара и ретка књига; Књижевни и други рукописи и архивалије; Картографска грађа; Музикалије и фонодокументи; Фото-документа; Гравире и ликовни материјали; Плакати и ситни документациони материјал; Библиотеке целине и легати).

Српски ћирилица		Народна библиотека Србије			Тражи <input type="text"/>
Srpski latinica					
English					
Пристапљена страна		Контакт	Мала сајта	Импресум	
О нама >	КоБСОН 35.000 часописа	Дигитална НБС 600.000 докумената	Узајамни каталог 1.837.000 записа	Вести Импресум издавача и издавача најнови три године 2008-2011	
Каталози/е-Извори >	Посебне збирке >	Стара и ретка књига		Сећање на б. април 1941. Универзитет УНИОН је постао 83. чланица ВБС система	
Збирке >	Српске публикације	Књижевни и други рукописи и архивалије		Стручни испити - инструктивни и	
Инфо за кориснике >	Референска збирка	Картографска грађа			
За библиотекарске >	Тирински рукописи >	Музикалне и фондокументи			
Образовни центар >	Право	Фотодокументи	Ново домаће и стране књиге у Фондоима НБС	Прегледа	
Издања >	е-Документи >	Граверне и ликовни материјали	Ранг листе књига	← е-Каталог НБС	
Дешавања >	200 година Првог српског устанка	Плакати и ситни документациони материјал	Преглед издаваштва: 2004-2007	← Каталог књига 1868-1972	
Инфо за издаваче >	научни часописи (МЛТ Србија)	Библиотеке целине и легати		← Узајамни е-Каталог	
Међународна сарадња >	Земит			← Библиографија Србије	
ВБС >				← "Дубоки каталог"	
КоБСОН >				Књига дана / архива	
Дигитална библиотека >					

Када уђемо у линк «Књижевни и други рукописи и архивалије», прво наилазимо на страницу која нам пружа основне податке о збирци. Укратко је изложен историјат, а затим је дат избор из збирке, где се корисник упознаје са њеним садржајем. Ту су истакнуте архиве које су посебно представљене. То су:

1. Милан Ђ. Милићевић
2. Чедомиљ Мијатовић
3. Владан Ђорђевић
4. Јован Хаџи-Василјевић
5. Станоје Станојевић
6. Божидар Кнежевић
7. Властоје Алексијевић
8. Драгутин Ранковић

Посебне збирке ▶	<h3>Књижевни и други рукописи и архивалије</h3> <p>Збирка млађих књижевних рукописа и заоставштина садржи рукописну грађу насталу у периоду од 19. века до данас, која се континуирано прикупља од 1947. године, од оснивања Одељења рукописа, старих и ретких књига у Народној библиотеци Србије. Међутим, потреба да се са посебном пажњом скупају и штите рукописи и остале збирке раритета схваћена је још 50-их година 19. века, када је библиотекар Филип Николић, са којим отпочиње библиотекарство у Србији као посебна делатност, издвојио ове збирке од основних фондова. Нажалост, у току Првог светског рата страдали су бројни рукописи, а приликом бомбардовања 1941. године уништена је сва рукописна и архивска грађа, између осталог и богати архив турских докумената о Србији. Већ у току рата почели су да пристижу поклони дародаваца, али тек од 1947. ова грађа се сакупља систематично и по уврћеним критеријумима. Данас броји преко 35.500 предмета и представља једну од најређијих и најбогатијих збирки ове врсте у земљи.</p> <p>Избор из збирке</p> <p>Збирка обухвата рукописну грађу значајну за неговање и проучавање националне културне баштине, у првом реду националне књижевности и историје, али и других научних области које се баве изучавањем културе у најширем смислу (филозофија, социологије, филологије, етнологије и др.). Како се непрестано допуњава савременим рукописима који су већ оцењени као трајне националне вредности, збирка није само музејског карактера већ има динамичну улогу у савременим збивањима у књижевности, науци и култури уопште. Највећи део збирке чине рукописне заоставштине књижевника и научника, које су хетерогене по својој садржини и најчешће обухватају дела сачувана у рукопису (аутографи и текстови куцани на машини или, у новије време, на компјутеру), преписку, лична и службена докумената, штампана дела са својеручним записима и исправкама, исечке из штампе, туђа дела и сл. Међу најобимнијим и најзначајнијим су рукописне заоставштине Милана Ђ. Милићевића, Чедомиља Мијатовића, Јеврема Грујића, Владана Ђорђевића, Јована Хаџи-Васиљевића, Гргура Јакшића, Милорада Павловића, Марка Цара, Душана Васиљева, Јоржа Тадића, Милорада Павловића Крпе и др., које садрже и изворе драгоцене за проучавање епохе у којој су ови појединци стварали и деловали. Посебно су значајне архиве уредништва појединих часописа и институција (нпр. "Бранково коло", "Браство").</p>
Серијске публикације	
Референсна збирка	
Ђиријски рукописи ▶	
Право	
е-Документи ▶	
200 година Првог српског устанка ▶	

Заједничка карактеристика свих презентација архива је методологија по којој је рађено. Прво се износе биографски подаци са назнаком одакле су узети и упутом о библиографији и литератури. Затим се говори о самој архиви и начину на који је разврстана. Сама грађа је представљена у зависности од њеног садржаја и значаја, негде у кратким цртама, а негде опширније. Тако је код Милана Ђ. Милићевића, од седам гупа, издвојено шест у којима су дата кратка објашњења.

Милан Ђ. Милићевић

Милан Ђ. Милићевић (Рипањ, 4. 06. 1831 – Београд, 4. 11. 1908), књижевник. Између 1845. и 1850. завршио је богословију, а од 1850. до 1899. био је државни чиновник. Управник Народне библиотеке постао је 1886. Био је један од оснивача Друштва српске словесности и Српске књижевне задруге. Неко време је био секретар, па председник Српске краљевске академије (1896–1899). Био је члан АН у Петрограду од 1877, ЈАЗУ од 1879. Такође је био председник Чупићеве и Коларчеве задужбине. Образовао се онајвише сам. У политици је био конзервативац и један од оснивача Напредне странке.

Објавио је читав низ педагошких списа, нарочито док је уређивао лист Школу (1868–1876), али је и у томе био самоук. Најпознатији радови из историографије су му *Кнез Милош у причама* и *Карађорђе у говору и твору*, а у овој области најзначајније дело је *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*, где је обрадио око 180 биографија познатих српских научника, културних радника и знаменитих историјских личности.

Кнежевина Србија (1876) и додатак *Краљевина Србија* (1884) су историјско-географска дела где је дат приказ целе ондашње Србије са топографским подацима, описом старина и локалних предања. Ту је сабрано обиље материјала данас драгоценог за историју, историјску географију и етнологију. *Кнежевина Србија*, по обиму материјала који је сакупљен у њој, представља једно од најзначајнијих српских научних дела у 19. веку.

Посебно је интересантна Милићевићева аутобиографија (објавио четири књиге под насловом *Из својих успомена...1894–1897*).

Библиографија у: Енциклопедија српске историографије, Београд 1997, стр. 506.

Архив Милана Ђ. Милићевића је разврстан на следећи начин:

1. Бележник догађаја;
2. Успомене;
3. Историјска грађа;
4. Биографска грађа;
5. Фолклорна грађа;
6. Писма;
7. Разно

На страници где је приказана архива Божидара Кнежевића нису дате даље упуте, јер су скоро сви рукописи објављени, тако да се евентуални корисник упућује на одговарајуће публикације. У архиви Станоја Станојевића корисник може сазнати ко су коресподенти са којима је

овај вршио преписку. Код Јована Хаџи-Васиљевића је издвојено чак 12 група и у свакој од њих су опширно наведени број писама и коресподенти. Најопширније је представљена архива Властоја Алексијевића, који је и иначе једна од најтраженијих. Његово дело *Савременици и последници Доситеја Обрадовића и Вука Стеф. Караџића, Биографско-библиографска грађа* је урађено у 12 свезака, тако да смо ми приказали све личности које су обрађиване у свакој свесци.

Властоје Алексијевић

Властоје Алексијевић (Нови Сад, 18. 10. 1911 – Београд, 14. 12. 1969), правник, културни посланик и библиограф. Школовао се у Београду, где је и завршио правни факултет (1935). После рата радио је као секретар Дирекције за транспорт владе НР Србије (1945–1947), секретар и правни референт Министарства саобраћаја НР Србије (1951–1954) и правни саветник Савезне грађевинске коморе (од 1954).

Први штампан рад му је приповетка *Лађеник* (Покушај, Београд 1926). У бројним часописима и листовима је објављивао приповетке, чланке о књижевности, друштвеним наукама, праву, затим осврте о књижевним и културним појавама, као и књижевне и позоришне критике.

Рукопис Властоја Алексијевића, *Савременици и последници Доситеја Обрадовића и Вука Стеф. Караџића, Биографско-библиографска грађа*, садржи драгоцене податке о скоро свим личностима који су нешто значили у култури српског народа од половине 18. до почетка 20. века. Ово дело је разврстано у 16 свезака по азбучном реду и, иако је изузетно богато снабдевено детаљним биографијама и библиографија, остало је непознато нашој широј културној и научној јавности.

Библиографија и литература: Лексикон писаца Југославије I, стр. 40, Нови Сад 1972.

- Свеска 1. Слово: А–Б
- Свеска 2. Слово: В–Г
- Свеска 3. Слово: Д–Ж
- Свеска 4. Слово: З–Ј
- Свеска 5. Слово: К–Л
- Свеска 6. Слово: М
- Свеска 7. Слово: Н
- Свеска 8. Слово: Њ – О
- Свеска 9. Слово: П
- Свеска 10. Слово: П/2
- Свеска 11. Слово: Р
- Свеска 12. Слово: С
- Свеска 13. Слово: Т–Ф
- Свеска 14. Слово: Х–Ш
- Свеска 15. Додатак I Слова: А–М
- Свеска 16. Додатак II Слова: Н–Ш

Свеска 5. Слово: К–Л

Казанчић Антун (1784–1874)
Калаји Бенјамин (1839–1903)
Калић Мита (1847–1909)
Каниц Феликс (1829–1904)
Капер Сигфирд (1821–1879)
Каравелов Љубен (1835–1879)
Карађорђевић Алекса (1857–1920)
Карађорђевић Божидар (1861–1908)
Карађорђевић Петар (1844–1921)
Карамата Атанасије (1821–1868)
Карамата Марко (1816–пре 1848)
Карано-Твртковић Павле (1790–1865)
Карић Владимир (1848–1893)
Каћански Сергије (1813–1859)
Каћански Стеван (1828–1900)
Кенгелац Павле (1772–1835)
Кнежевић Душан (1854 – после 1880)
Кнежевић Лазар (1828–1882)
Кнежевић Урош (1843 – после 1877)
Книћанин Андра (1851–1882)
Кованџић Лазар (1775–1796)
Ковачевић Гаврило (1766 – после 1832)
Козачински Емануел (1699 – после 1750)
Коларовић Емануел (око 1790–1853)
Коларовић Светислав (1865–1909)
Комарчић Лазар (1839–1909)
Костић Ђорђе (1837 – после 1873)
Костић Коста (1860–1884)
Костић Матија (1812–1859)
Костић Милан (1839–1880)
Котур Душан (1853–1878)
Каравелопулос Ђорђе (око 1800–1869)
Клајић Јован (1815–1883)
Кенгелац Емилијан (1807–1885)

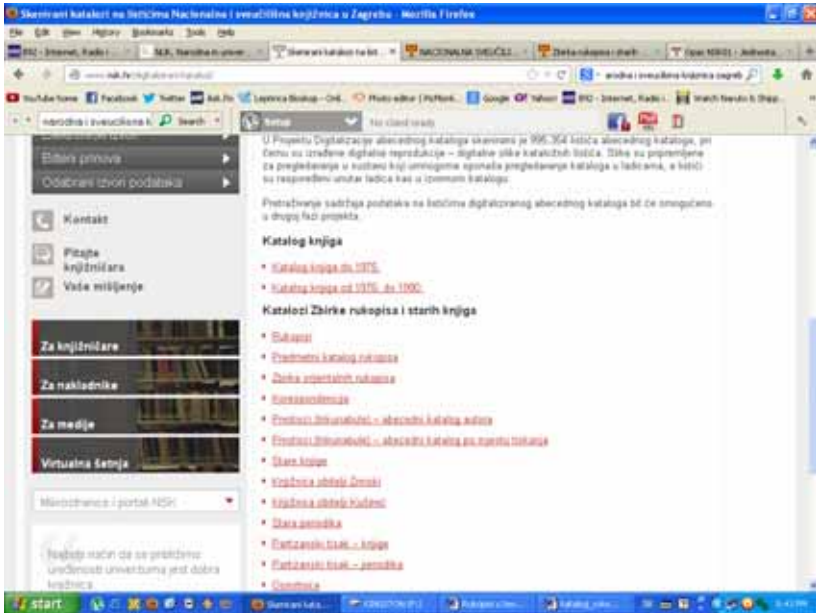
Рукописи у Народној и универзитетској библиотеци Словеније се налазе у Посебним збиркама у целини «Rokopisna zbirka in zbirka redkih tiskov» и они су одвојени на средњовековне (највише збирка латинских рукописа од 9. до краја 15. века) и нововековне рукописе, те збирку инкунабула На сајту библиотеке (Narodna in univerzitetna knjižnica; www.nuk.uni-lj.si) идемо на «uporabniki», па «posebne zbirke». Слично као и у Народној библиотеци Србије, на тој страници су укратко дате све потребне информације о свакој збирци понаособ. Значајно је да када одемо на линк «Dostop do zbirke» имамо могућност да уђемо у електронски каталог рукописа. У дословном смислу то и није електронски каталог, већ каталог рукописа урађен у програму Word и то сређен по сигнатурама (Ms 1 – Ms 1470) који можемо да преузмемо на лични рачунар. Ово је један од начина за који сматрамо да је само донекле адекватан, јер ако унапред не знамо број сигнатуре, грађа је претражива само преко опције Edit/Find у програму Word. И поред тога можемо сматрати да је ово најприступачнији начин према корисницима у односу на остале библиотеке.

У Националној и свеучилишној књижници у Загребу (www.nsk.hr) рукописи су сврстани у Збирку грађе посебне врсте и то заједно са старим књигама у Збирку рукописа и старих књига. Рукописи су издвојени као посебна колекција са неопходном општом информацијом о њима. Сазнајемо да постоји низ рукописних оставштина са приближно 100000 писама и 3670 сигнатура појединачних рукописа. Једина могућност претраживања је преко скенираног лисног каталога и ту можемо да бирамо између следећих каталога: Рукописи, Предметни каталог рукописа, Збирка оријенталних рукописа, Кореспонденција. Можемо погледати и каталоге породица Зрињски и Кушевић. Важна је напомена да је у току пројекат претраживања садржаја података на листићима.

Колико је аутору овог рада познато, у Хрватској је развијен програм ARHINET, са идејом да се обради целокупно архивско градиво (па и рукописи) у архивима, музејима

и библиотекама на територији те државе. Да ли је тај програм присутан у централној хрватској библиотеци, на основу података са сајта, није било могуће утврдити.

Босна и Херцеговина ће због свог специфичног уређења бити једина из које ћемо представити са две библиотеке – Националну и универзитетску библиотеку Босне и Херцеговина у Сарајеву (www.nub.ba) и Народну и универзитетску библиотеку Републике Српске у Бања Луци (www.nub.rs). И у једној и у другој библиотеци нема могућности за било какву претрагу рукописа. У Сарајеву они се налазе у оквиру Специјалних збирки, а сама рукописна збирка је подељена у три веће целине: књижевно-историјску (18-20 век), архивску (садржи неколико архивских целина) и оријенталу (на турском, арапском и персијском језику 17-19. век). Саме информације о збиркама су јасно и прегледно постављене. За разлику од колега у

Сарајеву, на сајту Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске је доста тешко установити да постоји Археографско и одјелење посебних фондова. Приликом претраге фондова, у оквиру специјалних колекција тек када се говори о старој и реткој књизи, спомињу се рукописи. Није јасно да ли они чине јединствену колекцију са старом и ретком књигом, а више података о њима нема.

Национална библиотека у Црној Гори је Централна народна библиотека «Ђурђе Црнојевић» на Цетињу. Са званичне презентације (www.cnb.me) једино што можемо сазнати је да се рукописи и архивалије налазе у оквиру «Фондова и легата», те да је страница о њима у припреми.

Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски» у Скопљу представља националну библиотеку Македоније. На званичној презентацији (www.nubsk.edu.mk) можемо видети да се у Одељењу Збирки и посебних фондова налазе, поред осталог, старословенски рукописи, а линк "Збирки" нас упућује на Археографску збирку. Можемо закључити да у се у оквиру ње налазе и млађи рукописи, али ближих података о њима нема.

Из свега наведеног намеће се закључак да је неопходна сарадња како самих институција културе унутар једне земље, тако и међународна сарадња, у којој би заједничким снагама требали да пронађемо решења за добробит свих, јер без обзира на различита мишљења око узрока и процеса разградње Југославије и настанка нових држава, можемо констатовати да делимо културну баштину која је у многим елементима заједничка.

Manuscripts in the theory and practice of national libraries in the former Yugoslavia

Abstract: The place of the non-book and manuscript materials in libraries is of the great importance and in some way it represents the libraries themselves. The character of manuscripts creates difficulties mostly during the processing because they are classified as library and as archive collection. The younger or new century manuscripts, of writers, politicians as well as of different institutions from 19. and 20. century are processed separately from medieval ones. The composition shows how the manuscripts are regulated in law and regulations of countries in the former Yugoslavia, related to the librarianship, with the aim to highlight the differences, similarities and the ways of their defining in individual countries. The status of manuscripts in the mentioned cultural institutions is being monitored in terms of positive legal norms, and driven back to past only as far as needed to emphasize the possible different paths due to the collapse of the former state.

The second part presents a way of processing and presentation of newer manuscripts in each national library individually. The aim is to use a comparative method to present the similarities and differences between the work, on the same material, performed by the national libraries in the countries of the former Yugoslavia, in order to create the base for future more systematic and solid methodology of processing newer manuscripts. In the end it emphasizes the necessity of closer cooperation between national cultural institutions in all countries of the former Yugoslavia because we share cultural heritage in many common elements.

Key words: national libraries, manuscripts, library legislation.

Биографија

Душан Никодијевић (Београд, 1968) је основно и средњошколско образовање стицао на Убу и у Београду. Студије историје завршио је на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је 1996. године на Катедри за историју Југославије са темом *Покушај остваривања федерације између Југославије и Бугарске 1944-1945. године*. Радио је краће време (1996-1998) као професор историје. Од друге половине 1998. године запослен је у Народној библиотеци Србије, у Одељењу посебних фондова, као водитељ Збирке млађих историјских рукописа (19. и 20. век). Бави се сређивањем и обрадом рукописа у Народној библиотеци Србије. Објавио је више радова у стручним библиотечким часописима. Заједно са Наташом Милићевић, написао је уводну студију и приредио дневник Драгутина Ј. Ранковића, који је издат под насловом

Свакодневни живот под окупацијом 1941-1944. Искуство једног Београђанина, Београд, 2011. Поред рада у Библиотеци, занима га политичка и друштвена историја Југославије, нарочито српског народа у оквиру некадашње државе.

МА Булатовић Марија
Универзитет у Београду
Универзитетска библиотека
"Светозар Марковић"
bulatovic@unilib.bg.ac.rs

УДК: 094(497.11)
DOI: 10.7251/BSCSR1405248B

СТАРА И РЕТКА КЊИГА У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ «СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ»

Сажетак: Књига је по UNESCO-вој дефиницији укоричена штампана омеђена публикација од најмање 49 страница, тј. штампана колекција папира. У библиотечком смислу књига је самостална целина састављена од листова са текстом, повезом и омотом.

Предуслови за појаву књиге били су настанак писма и материјала погодног за писање, а историја књиге обухвата период од 50 векова. За то време књига је мењала свој облик у зависности од материјала од ког је израђена, начина писања и умножавања тог материјала.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" у свом фонду реткости има рукописне књиге, као и старе и ретке штампане књиге, часописе и новине, архивску збирку, збирку карата и докторских, магистарских и специјалистичких радова, а рукописне, ћирилске и орјенталне књиге су јако вредне.

Ћирилских рукописа има 90, а најстарији ћирилски рукописи су из 13. века и то одломак Апостол јеванђеља, писан на кожи, и Псалтир нађен у селу Пецари код Беле Цркве у Рашкој.

Орјентална рукописна збирка поседује 397 рукописа у 633 књиге и то на арапском, персијском и османском језику. Већина их је настала на нашој територији, а најстарији рукопис је из 1206. године.

Кључне речи: Књига, писмо, Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" .

Постоји више дефиниција књига.

Књига је монографска публикација обима преко 48 страна, док је по UNESCO-вој дефиницији књига укоричена штампана омеђена публикација од најмање 49 страница, тј. штампана колекција папира. У библиотечком смислу

књига је самостална целина састављена од листова са текстом, повезом и омотом.

Предуслови за појаву књиге били су настанак писма и материјала погодног за писање, а историја књиге обухвата период од 50 векова. За то време књига је мењала свој облик у зависности од материјала од ког је израђена, начина писања и умножавања тог материјала.

Тако имамо књиге од свитака папируса још у време старих Египћана, бамбусових дашчица у Кини, глинених плочица карактеристичних за асирско-вавилонску културу, воштаних таблица које су користили Римљани и повезивали их металним алкама или кожним тракама што је праузор данашњим књигама. Као материјал за писање коришћен је и камен, метал, свила. Тек увођењем пергамента настају књиге у данашњем смислу, које су прво биле рукописне, а доступније постају употребом хартије. Она је почела да се прави још у 1. веку нове ере, а тек су у 19. веку пронађене јефтине сировине, па производња хартије постаје врло битна индустрија.

Прве штампане књиге настају механичким умножавањем текста и слике са клишеа који може бити од дрвета (дрворез), камена (литографија), бакра (бакрорез), цинка (цинкорез), линолеума (линорез),... У 14. и почетком 15. века је било распрострањено ксилографско штампање и те блоковне књиге представљају најстарије штампане књиге у Европи. Тек проналаском штампе покретним словима настаје прекретница у штампарству. У исто време у 15. веку Костер штампа књиге покретним словима кашираним у дрвету, а Јохан Гутенберг проналази модерну технику штампања покретним металним словима, машине за ливење слова, штампарску боју и штампарску пресу. Прве гутенбергове књиге су биле блоковне, а штампа и уџбенике латинске граматике, веронауке, календаре,...

Најпознатија Гутембергова штампана књига је била Библија у 42 реда. Књиге штампане техником покретних слова до 1500. године зову се инкунабуле и рађене су по угледу на рукописне књиге.. Најпознатије су Нирнбершка хроника света, Езопове басне, Шеферов псалтир и Драго камење која представља прву илустровану књигу на свету. Крајем 15. века ничу штампарије у Немачкој, Риму, Венецији, Француској, Холандији, Швајцарској, Чешкој, Енглеској, Пољској, Бечу,...

Код нас је прва штампарија основана 1493. године у Ободу на Цетињу по угледу на венецијанске штампарије, а штампају се инкунабуле, богослужбене књиге, молитвеници, псалтири,... Најпознатији је Октоих. У 16. веку се оснива више штампарија, а штампају се и житија светаца, песме у њихову славу, србуље,... До 18. века књиге су штампане црквеном ћирилицом на српскословенском, а после тога на славјаносербском. У 18. веку се јавља издавачка делатност код војвођанских Срба и они раде бакро-резу, прве српске часописе и новине. Прве књиге су биле богослужбеног карактера, док се временом садржај књига мења, па тако оне данас покривају све сегменте друштва.

Стара и ретка библиотека грађа је културно наслеђе од посебног интереса за Републику Србију и као таква ужива посебну заштиту, утврђену законом којим се уређује култура, овим законом и другим прописима без обзира на то у чијој је својини, односно код кога се налази и да ли је регистрована и евидентирана. Заштита старе и ретке библиотеке грађе је делатност од општег интереса.

Стару и ретку библиотечку грађу чине:

1. старе српске књиге:

- рукописне књиге на српскословенском и српском језику српскословенског језичког периода закључно са 18. веком, као и рукописне књиге настале до 1867. године на српско-

словенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском народном језику,

- штампане књиге, периодичне и друге публикације објављене на српкословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском језику, закључно са 1867. годином,

- рукописне и штампане књиге на страним језицима чији је аутор припадник српског народа, закључно са 1867. годином,

- издања дубровачке књижевности, која припадају и српској и хрватској култури, закључно са 1867. годином;

2. старе стране књиге: рукописне и штампане књиге објављене до године која се узима као критеријум по прописима државе из које потичу;

3. ретке књиге: публикације које имају неко од следећих обележја:

- рукописне књиге настале после 1867. године,

- примерци публикације који због посебне опреме или садржине излазе из профила

укупног тиража,

- библиофилска издања значајних аутора и библиофилска издања која имају посебну научну, историјску, културну или уметничку вредност,

- ретка издања из ратних периода 1912–1913, 1914–1918, 1941–1945. године,

- издања с тиражом мањим од 100 примерака која имају посебну научну,

историјску, културну или уметничку вредност,

- цензурисана, проскрибована издања која су сачувана у малом броју примерака, а сама по себи имају велики културни значај,

- емигрантска издања објављена ван територије Републике Србије, сачувана

у малом броју примерака;

4. посебне збирке:

- збирке књижевних и других рукописа и архивалија, мапа и карата, фотографија, гравира, музикалија, плаката, електронских публикација (укључујући и интернет баштину), библиотечки каталози и посебне библиотеке значајних личности, односно библиотеке целине од историјског, уметничког, научног или техничког значаја, које су у складу са овим законом утврђене као културно добро,

- музејски примерак сваке штампане или електронске публикације који Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске добијају путем обавезног примерка и трајно чувају по закону којим се уређује обавезни примерак.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" у свом фонду реткости има рукописне књиге, као и старе и ретке штампане књиге, часописе и новине, архивску збирку, збирку карата и докторских, магистарских и специјалистичких радова, а рукописне, ћирилске и орјенталне књиге су јако вредне.

Ћирилских рукописа има 90, а најстарији су ћирилски рукописи из 13. века и то одломак Апостол јеванђеља, писан на кожи, и Псалтир нађен у селу Пецари код Беле Цркве у Рашкој. Од бројних ћирилских рукописа писаних у 14ом, 15ом, 16. и 17. веку, најзначајнији су Минеј за март-април из 1344-1345. године, најстарији сачувани препис Похвале Св. Симеуну и Св. Сави од Теодосија из друге половине 14. века, Четворојеванђеље из друге половине 15. века, барањски рукопис Душановог законика са почетка 16. века, Панегирик писан 1595. године у манастиру Св. Тројице код Пљеваља и други.

Библиотека у својим фондовима чува и богату Орјенталну рукописну збирку. Поседује 397 рукописа у 633 књиге и то на арапском, персијском и османском језику. Већина их је настала на нашој територији, а најстарији

рукопис је из 1206. године. Највише их има из области права, историје књижевности и филозофије.

Од најстаријих штампаних књига из 15. века, инкунабула, треба поменути Октоих првогласник и Псалтир са последовањем из Цетињске штампарије оба штампана 1494. године. Библиа латина из Нирнберга је штампана 1477. године и ручно је украшена. Значајна је збирка књига из 16. века (србуља), штампаних у Венецији, Грачаници, Себешу, Милешеви, Мркшиној цркви, Скадру, Трговишту и Београду. Од ових издања нарочито вредан је примерак Октоиха, штампан у Грачаници 1539. године, који има изванредно ретку илустрацију, дрворез мелода са манастиром Грачаницом на првом листу. Исто тако значајан и добро очуван је примерак Четворојеванђеља, штампан у Београду 1552. године.

Велики је број старих књига на страним језицима, почев од 16. века. Издваја се прво издање дела Марка Марулића на латинском *De institutione bene vivendi* из 1906. године. Још су значајна дела: *Chronicorum turcicorum* са гравиром Београдске тврђаве, Птоломејева *La Geografia*, *Il regno degli Slavi* Мавра Орбина, Меркаторов Атлас у коме се налази и мапа Србије и многа друга.

Од бројних књига из 18. века, треба поменути Стематографију Христифора Жефаровића штампану у Бечу 1741, Латински буквар Захарија Орфелина из 1767, Живот и прикљученија Доситеја Обрадовића из 1783, Историју разних словенских народа Јована Рајића из 1794.

Треба још споменути и први српски часопис – Славено-сербски магазин Захарија Орфелина из 1968. и прве српске новине – Славено-сербске вједомости штампане у Бечу 1792-1794.

Библиотека поседује и велики број наших књига из 19-ог века од којих се издвајају: Пјеснарица и Писменица Вука Стефановића Карацића, прва издања Ђуре Даничића,

Бранка Радичевића, Петра Петровића Његоша, Петра Прерадовића, Светозара Марковића и многих других. У библиотеци се такође налази једино сачувано оригинално издање Устава књажевства Србије тј. Сретењског устава из 1834. године.

Поред ових библиотека поседује и стара периодична издања као што су: Забавник Димитрија Давидовића, Српске Новине од почетка њиховог излажења у Крагујевцу, Новине сербске, Шумадинку, Даницу илирску,...

У архивској збирци се чувају писма и документа од краја 17. до 20. века, а углавном је у питању лична преписна знаменитих личности.

Такође су значајне збирке географских карата и атласа које садрже старе мапе на којима су приказани и наши крајеви, а посебно се издвајају бакрорези планова Београда из 18. века.

Europeana Libraries је двогодишњи пројекат који ће донети дигиталне колекције 19 европских водећих истраживачких библиотека у Europeani (збирка дигиталних садржаја из европских архива, библиотека и музеја) и TELL (The European Library – заједнички портал европских националних библиотека). Садржи 1 200 филмова и видео записа, 850 000 слика и 4.3 милиона текстуалних докумената (књиге, новински чланци, тезе, писма). На пројекту учествује неколико организација, укључујући и највеће библиотечке мреже, као и 19 истраживачких библиотека, а учесници пројекта су из 14 европских земаља.

Универзитетска библиотека "Светозар Марковић" је партнер у пројекту Europeana Libraries и то углавном као давалац садржаја. Библиотека има значајну и вредну збирку о Александру Великом која се налази у оквиру посебне библиотеке Heinricha Cristensena (купљене 1928. године на основу репарације). У оквиру збирке има 150 књига у 300 свезака. Написане су на различитим језицима и објављене

у различитим европским градовима од XV-XIX века. Најстарија књига је из 1494. године. Збирка садржи 10 докторских дисертација које се односе на Александра Великог на укупно 28 000 страна које су скениране у формату TIFF, компримоване у JPEG и конвертоване у PDF.

Библиотека има збирку орјенталних рукописних књига која садржи 395 нумерисаних јединица са 686 дела. Поседује рукописе на 3 орјентална језика: арапском (525), отоманском турском (149) и персијском (13), а најстарија књига датира из 1206. године. Ова збирка садржи 133 560 страна скенираних у формату TIFF, компримованих у JPEG и конвертованих у PDF.

Литература:

1. Вранеш, А.: Од рукописа до библиотеке : појмовник. Београд: Филолошки факултет, 2006.
2. http://www.unilib.bg.ac.rs/o_nama/vodic/fondovi_biblioteke.php
3. Споменица о 50-годишњици отварања нове зграде Библиотеке 1926-1976, Београд, Публикације Универзитетске библиотеке "Светозар Марковић", 7, 1979.
4. Стипчевић, А.: Повијест књиге. Загреб: Матица хрватска, 2006.
5. <http://bds.rs/dokumenti/Zakon%20o%20staroj%20i%20retkoj%20bg%202011.pdf>
6. <http://www.ubsm.bg.ac.rs/cirilica/strana/35/europeana-libraries>

Old and rare books at the University library "Svetozar Markovic"

Summary: The book is on the UNESCO definition binded printed monography of at least 49 pages, ie. collection of printed paper. In terms of library books is an independent entity composed of sheets with text, binding and cover.

Preconditions for the emergence of the book were the formation of letters and material suitable for writing a history book covers a period of 50 centuries. During this time, the book is changing its shape depending on the material from which it is made, spelling and multiplication of the material.

University Library "Svetozar Markovic" in his fund has a rare manuscripts and old and rare printed books, magazines and newspapers, archival collection, a collection of maps and doctoral, master's and specialist papers and manuscripts, Old Cyrillic and Oriental books are very valuable.

Cyrillic manuscripts is 90 and the oldest Cyrillic manuscripts from the 13th Century and the apostle's Gospel passage, written on leather, and the Psalms found in the village, near Bela Pecari in Raska.

Oriental manuscript collection has 397 in 633 volumes of manuscripts in Arabic, Persian and Ottoman language. Most of them came to our territory, and the oldest manuscript is from 1206. year.

Key words: The book, script, the University Library "Svetozar Marković".

Биографија:

Марија Булатовић је запослена у Универзитетској библиотеци "Светозар Марковић" у Београду од 2001. године у Одељењу за матичну делатност на месту библиотекара за мрежу високошколских библиотека Србије. Дипломирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, на Катедри за библиотекарство и информатику, где је завршила и мастер студије 2011. године.

Др Дејан Вукићевић
Народна библиотека Србије
Београд

УДК: 027.54:094(497.11)
DOI: 10.7251/BSCSR1405257V

РЕОРГАНИЗАЦИЈА ФОНДА СТАРЕ, РЕТКЕ И МИНИЈАТУРНЕ КЊИГЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ У СВЕТЛУ ЗАКОНА О СТАРОЈ И РЕТКОЈ БИБЛИОТЕЧКОЈ ГРАЂИ¹

Сажетак: Рад се бави Фондом старе, ретке и минијатурне књиге Народне библиотеке Србије, односно његовом старом концепцијом и историјатом догађаја који су довели до креирања и усвајања нове концепције. Тумаче се *Критеријуми за стару, ретку и минијатурну књигу* који су инкорпорирани у актуелни српски *Закон о старој и реткој библиотечкој грађи*. Циљ је да се три збирке у Народној библиотеци Србије ближе представе широј јавности, посебно у контексту заштите културних добара, те да се нагласи потреба за стандардизовањем критеријума за ову врсту грађе која се врло често опире јаснијем дефинисању.

Кључне речи: старе књиге, ретке књиге, минијатурне књиге, Народна библиотека Србије, Закон о старој и реткој библиотечкој грађи, заштите културних добара.

Никако није наодмет на самом почетку истакнути да је Фонд старе, ретке и минијатурне књиге, а пре свега његов први сегмент, један од најстаријих и најважнијих у Народној библиотеци Србије. С тим у вези је и чињеница да је Одељење посебних фондова приликом оснивања 1947. године носило назив Одељење рукописа, старих и ретких књига. Преузевши овај фонд 2003. као водитељ, суочио сам се с многобројним проблемима кад су у питању све три збирке овог фонда. Пре свега нисам наишао ни на

¹ Рад изложен на стручном скупу у Требињу *Изазови и странпутице савременог библиотекарства*, 18–19. април 2013.

један акт којим би била регулисана правила, односно критеријуми за попуњавање ове три збирке у којима сам наилазио на разне недоследне и збуњујуће случајеве. Тако сам убрзо дошао на идеју о доношењу неопходних критеријума који би јасно, или барем јасније дефинисали појмове везане за збирке, а који би били од користи и другима у раду на сличним збиркама. Касније, после јавне расправе, они би постали обавезујући кроз доношење правног акта о томе.²

Већ дуги низ година појавила се потреба за редефинисањем појмова стара, ретка и минијатурна књига. Стара дефиниција заступљена у одавно превазиђеном *Закону о културним добрима* била је непрецизна, нејасна и није одговарала захтевима пред којима се нашло савремено библиотекарство.³ Пре свега требало је термилошки разграничити термине *стара* (old, ancient) и *ретка* (rare) књига у оквиру врло често нераздвојне синтагме *стара и ретка књига*. Старо, наиме, најчешће подразумева и ретко, али обрнуто није случај јер ретко не мора да значи и старо.⁴ Осим овога, како у Збирци старе књиге постоје и књиге на страним језицима, појавио се проблем јасније границе за сваки језик, односно културу понаособ. У збирци су место нашле чак и стране књиге из 18, па и 19. века. Оваква ситуација је била неминовна јер се при формирању није водило

² У том тренутку није се знало да ће критеријуми ући у највиши правни акт – сам закон.

³ „Стару и ретку књигу сачињавају: рукописи, рукописне и штампане књиге, периодика и друга библиотечка грађа настала до краја 1867. године, ретке књиге, одређени примерци периодичних издања и друге ретке библиотечке грађе настале и после ове године, одређена библиотечка грађа која се на основу овог закона доставља овлашћеној библиотеци као обавезни примерак и документација о њој, као и посебне библиотечке целине које су због свог садржаја, уметничке, културне и историјске вредности значајне за науку и културу.” (Чл. 26 *Закон о културним добрима*, Београд, Службени гласник, 1996)

⁴ О овоме в. више у: Концепција збирки Фонда старе, ретке и минијатурне књиге Народне библиотеке Србије. *Колекције у библиотекама : формирање, заштита, богаћење, одржавање, ревизија и коришћење*. Београд : Заједница матичних библиотека Србије ; Крушевац : Народна библиотека, 2008.

рачуна о критеријумима, већ се збирка попуњавала у доброј мери хаотично или барем по нечијем личном нахођењу.

Пред Комисију за израду критеријума за формирање збирки старе, ретке и минијатурне књиге⁵ ставио сам неке иницијалне проблеме и дилеме:

1. Који су критеријуми којима би се дефинисала српска стара књига?
2. Шта све улази у дубровачку књижевност и коју границу узети за њу, српску или хрватску?
3. Утврђивање граница за остале националне/језичке књижевности (западноевропска књига 1700, руска и мађарска 1800, румунска 1830, словеначка ?, хрватска 1835, бугарска 1878 (на новобугарском 1806–1878), латинска ?, грчка ?, арапска? ...).
4. Шта са језицима националних мањина, да ли узимати границу њиховог језика или српску?
5. Разграничење збирке од збирке Археографског одељења (1638. година).
6. Да ли да годишња периодика (алманаси, календари) иако припадају серијским публикацијама остану у Збирци старе књиге?
7. Да ли да за српску књигу остане граница у 1867?
8. Да ли да граница за минијатурне књиге буде 77 x 77 x 77 мм или 100 x 100 x 100 мм?

Ваља нагласити да се старе рукописне и штампане књиге у Народној библиотеци Србије налазе на два места – у Археографском одељењу су српске ћириличне рукописне књиге, ћириличне инкунабуле и штампане књиге до 1638, док се у Збирци старе књиге чувају страна стара и српска стара штампана књига (од 1638), као и српска периодика

⁵ Њени чланови су били: проф. др Душан Иванић, др Оливера Стефановић, др Нада Мирков Богдановић, мр Душица Грбић, Финка Пјевач, Владан Тријић и др Дејан Вукићевић као координатор.

на годишњем нивоу (годишњаци, алманаси, календари). Збирка је некада осмишљена тако да су у њу ушле и хрватске и словеначке књиге закључно са 1867. годином. Даље, „збирка садржи стару српску ћирилску штампану књигу до краја XVII века закључно као једну, и књигу на свим језицима југословенских народа штампану од почетка XVIII века до 1867. године као другу целину; условно, према интерној терминологији Библиотеке, прва целина подразумева се под појмом старе, а друга под појмом ретке књиге”⁶. Оваква концепција можда је и могла да пропрати критеријуме свог времена, када се на великом простору СФР Југославије очекивао јединствен прилаз, међутим, данашњи приступ свакако би морао да буде другачији.

Збирка старе књиге је конципована, дакле, пре неколико деценија у држави чије су се границе у међувремену више пута мењале. Тако су се у њој нашле и публикације које јој не припадају као, рецимо, у случају старе хрватске и словеначке књиге. Контактима са хрватским и словеначким колегама утврдио сам да је временска граница за ту врсту грађе у Хрватској 1835. година (година узета јер је у Аустрији тада уведен обавезни примерак), док у Словенији још увек немају јасно утврђену границу, али, предочено ми је, постоји тенденција да и тамо из истих разлога граница буде такође у 1835. години.

На основу примерака страних старих књига могло се закључити да је и у њиховом случају граница стављана у 1867. годину, као за српску књигу, јер половина таквих књига припада 18. и 19. веку.

Даље, у Збирци старе књиге затекао сам и веома велики број ретких књига, вероватно стога што је спочетка ова збирка замишљена као јединствена збирка старе и ретке књиге. Осим њих у збирци се налазе и многобројне књиге које не припадају ни старим ни ретким, већ општем фонду.

⁶ *Каталог књига на језицима југословенских народа : 1519–1867*, стр. XV.

Такође, није мали број ни оних књига које треба звати ретким примерцима јер садрже посвете аутора. Ти аутори су каткада веома значајни, као и особе којима су посвете написане, али врло често се ради о мање важним ауторима, или мање важним особама којима су књиге поклоњене.

Надаље, у збирци су се нашао фототипска издања неких старих књига, вероватно са идејом да је, кад већ нема тог одређеног наслова, добро имати његов сурогат. Можда је намера била и да се касније, када се оригинал набави, тај оригинал замени са својим сурогатом. Аргументација донекле заиста постоји, али је свакако била недовољна.

Комисија је дошла до следећих закључака:

Старе српске књиге су:

- а) рукописне књиге на српскословенском и српском језику српскословенског језичког периода закључно са 18. веком, као и рукописне књиге настале до 1867. године на српскословенском, рускословенском, славеносрпском и српском језику;*
- б) штампане књиге, периодичне и друге публикације објављене на српскословенском, рускословенском, славеносрпском и српском језику, закључно са 1867. годином;*
- в) рукописне и штампане књиге на страним језицима чији је аутор припадник српског народа закључно са 1867. годином;*
- г) стару српску књигу чине издања дубровачке књижевности која припадају и српској и хрватској култури закључно са 1867. годином;*
- д) публикације на којима су српски или хрватски језик представљени као илирски морају се решавати од случаја до случаја у складу са претходним критеријумима.*

Када је у питању стара српска књига, колеге из Археографског одељења предложиле су дефиниције за рукопис-

ну књигу, а што се тиче штампане српске књиге, укрштен је временски принцип са језичким: за српски језик, књижевност и културу узета је, односно потврђена горња граница – 1867, година када је у Кнежевини Србији у школским институцијама и државној администрацији укинута забрана употребе Вуковог писма и правописа (или, ако се посматра с друге стране, када је званично усвојена Вукова реформа); за мађарску 1800; за румунску 1830; за хрватску и словеначку стару књигу граница је 1835. година; за бугарску 1878; за западноевропску, старогрчку, латинску, хебрејску, арапску и све остале књиге то је 1700. година.

Незнатна дилема око померања границе за стару српску књигу унапред из разлога што је, осим у случају бугарске старе књиге, највиша, лако је разрешена јер би померањем границе била нарушена досадашња традиција, а већ објављени каталози би изгубили своју пуну сврху.

Одлучено је да се старим називају књиге које припадају дубровачкој књижевности, односно култури и науци јер истовремено чине и корпус хрватске и српске културе и традиције, те да се за њих узме временска граница која важи за српску књигу – 1867. година.

Уколико се ради о књизи на неком од језика националних мањина, ако се ради о издању са територије Србије, биће третирана као и друге српске старе књиге, а ако је објављена ван њене територије, биће третирана према језику на којем је штампана.

Што се тиче разграничења између Археографског одељења и Фонда старе, ретке и минијатурне књиге, ту је само потврђена година која се и раније примењивала кад је у питању штампана ћирилична књига – 1638, година када је изашла последња књига на српском језику пред вишедеценијску паузу – *Псалтир с последовањем*, у Венецији код Бартоломеа Ђинамија.

Одлучено је такође да периодика на годишњем нивоу – алманаси, календари, годишњаци – иако је део серијских а не монографских публикација, остане у Збирци старе књиге јер дугогодишња традиција то сама по себи налаже.

Критеријуми које је донела комисија готово верно су пренети и у нови *Закон о старој и реткој библиотечкој грађи*⁷:

„Стару и ретку библиотечку грађу чине:

1) старе српске књиге:

(1) рукописне књиге на српскословенском и српском језику српскословенског језичког периода закључно са 18. веком, као и рукописне књиге настале до 1867. године на српскословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском народном језику,

(2) штампане књиге, периодичне и друге публикације објављене на српскословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском језику, закључно са 1867. годином,

(3) рукописне и штампане књиге на страним језицима чији је аутор припадник српског народа, закључно са 1867. годином,

(4) издања дубровачке књижевности, која припадају и српској и хрватској култури, закључно са 1867. годином;

2) старе стране књиге: рукописне и штампане књиге објављене до године која се узима као критеријум по прописима државе из које потичу.”

Ретке књиге су најчешћа главобоља библиотечких радника, ма где се налазили на српском језичком простору. Оне су, да се мало хуморно изразим, нешто као стрип јунак Фантом, сви говоре о њима, али нико их није видео. Врло

⁷ Овде ваља нагласити да се по први пут појављује закон специфично за ову врсту грађе, а не као до сада у виду уопштеног закона о културним добрима који је обухватао и сва остала покретна и непокретна добра.

је тешко с великом поузданошћу рећи које то књиге припадају корпусу ретких. Томе су веома допринеле нејасне и непрецизне дефиниције. Негде су, рецимо, књиге објављене у време Балканских ратова, као и Првог и Другог светског рата убрајане у ретке, а негде, пак, само оне из доба ратова, али које нису владина издања (јер се некако подразумевао да су владина издања штампана у већим тиражима). Када су у питању библиофилска издања, па још и она нумерисана и потписана, сам појам библиофилског издања је данас у тој мери профанисан и злоупотребљен да се под тим називом крију најобичнија нумерисана издања у тиражу од 200, 300, па и преко 1.000 примерака. У време социјализма и тржишта СФР Југославије тиражи су били знатно већи него данас, тако да се тираж од 200 примерака (посебно у случају песничких књига) одавно не сматра малим. Не постоји ниједан разлог да се фототипска издања која нису објављена у малом тиражу прогласе ретким, без обзира да ли и колико верно прате оригинал. Напротив, она су најчешће рађена у већим тиражима. Често се граница у тим дефиницијама кад је у питању тираж одређује на „мали број примерака”, што може да значи 30, некеме 100, а некеме можда и 500 или много више. Ова релативност довела је до тога да су у Збирку ретке књиге улазила чак и издања од по неколико хиљада примерака.

Претрага литературе која би дала дефиницију ретке књиге дала је мршаве резултате. Осим Владимира Јокановића и Лепосаве Чукић, који су у скриптама(!) *Основи библиотекарства* из 1991, те Душице Грбић у тексту О формирању и попуњавању збирки старих и ретких књига у Библиотеци Матице српске (*Годишњак библиотека Срема*, 6, 2006) и Наде Вујић која се бавила овим питањем такође с аспекта исте институције, нисам наишао ни на један озбиљнији покушај дефинисања ове значајне врсте грађе.⁸

⁸ И о овој теми опширније в. у мом горе поменутом тексту.

Чувени *Каталог ретких српских књига 1741–1941* Јанка Хркаловића веома је драгоцено помагало библиотекарима, али никако не треба сметнути с ума да је то каталог рађен пре свега из тржишних књижарских разлога, те га у том смислу и треба третирати – само као помагало.

Комисија је донела следеће критеријуме за ретке књиге: „*Ретке књиге су публикације које имају неко од следећих обележја:*

- а) рукописне књиге настале после 1867. године;*
 - б) примерци публикације који због посебне опреме или садржине излазе из профила укупног тиража;*
 - в) библиофилска издања значајних аутора и библиофилска издања која имају научну, историјску, културну или уметничку вредност;*
 - г) ретка издања из ратних периода 1912–1913, 1914–1918, 1941–1945;*
 - д) издања с тиражом мањим од 100 примерака која имају посебну научну, историјску, културну или уметничку вредност;*
 - ђ) цензурисана, проскрибована издања која су сачувана у малом броју примерака, а сама по себи имају велики културни значај;*
 - е) емигрантска издања објављена ван територије Србије сачувана у малом броју примерака.*
- Примерци публикација са значајним посветама, маргиналијама, печатима, екслибрисима сматрају се ретким примерцима.*
- Библиотека може имати и своје посебне критеријуме о реткости неких наслова.”*

Као што се може видети, у *Закон о старој и реткој библиотечкој грађи* инкорпориране су дословно тачке а-е. Рукописне књиге настале после 1867. године су ређа појава, али с обзиром на то да их има, узете су у обзир. Коми-

сија се водила принципом укрштања бар двају начела приликом одређивања шта књигу чини ретком. Тако је у случају библиофилских издања прикључила и категорију научне, историјске, културне или уметничке вредности. На сличан начин поступљено је и у осталим случајевима, с малим бројем примерака, ратним и цензурисаним издањима.

У критеријумима је посебно наглашено и то да примерци с посветама, печатима или екслибрисима изузетних особа или упућених изузетним особама треба сматрати само ретким примерцима, што значи да не припадају реткој књизи, те да свака установа треба да нађе модус чувања и коришћења ове врсте грађе.

Такође, остављена је могућност да библиотеке могу појединачно одређивати неке ретке наслове у складу с локалним, завичајним начелима и потребама. У даљем раду на ретким издањима неопходно је периодично објављивати библиографије ретких књига, како би се свим каталогизаторима олакшао рад пре свега на селекционисању ове врсте грађе.

Западне земље најчешће минијатурну књигу мере у инчима и ограничавају је на три инча, што би изражено у милиметрима изнело 77 x 77 x 77 мм, док је у бившим социјалистичким земљама пракса да се узимају димензије 100 x 100 x 100 мм. Уочљива је важност и треће димензије, тј. дебљине књиге.

Литература готово да се није бавила темом минијатурних књига. У *Водичу Посебних фондова* о овој збирци стоји следећа дефиниција: „Књиге изузетно малих формата, најчешће прављене за библиофиле, и у малим тиражима, чине *Збирку минијатурних издања*.” Комисији сам предложио да преузмемо англосаксонски критеријум (од три инча) јер када би се прихватила граница од 100 мм, та збирка би била прилично велика стога што књига тих

димензија има у већем броју, те би се тако изгубила поента специфичности.

Комисија је донела одлуку да су „минијатурне књиге монографске публикације чије димензије не прелазе 77 x 77 x 77 мм”, док се законодавац није бавио посебно минијатурном књигом, вероватно стога што она сама по себи припада реткој књизи. Оваква одлука омогућила је да се из Збирке минијатурне књиге излуче све оне које не улазе у зацртане димензије.

Доношењем Критеријума за стару, ретку и минијатурну књигу попуњена је огромна рупа која је зјапила и доводила до разних недоумица и компликација у организовању ових збирки у корпусу читавог српског библиотекарства. Када се оконча реорганизација Фонда старе, ретке и минијатурне књиге у Народној библиотеци Србије умногоме ће корисницима, али и запосленима рад бити квалитетнији и олакшан.

Литература

1. Almagno, Romano Stephen. Miniature books. *Encyclopedia of Library and Information Science*. New York ; Basel : Marcel Dekker, 1976, str. 138–141.
2. Breyer, Mirko. О старим и рижетким југославенским књигама : bibliografsko-bibliofilski prikaz. Zagreb : Izdavački zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1952.
3. Breyer, M. Sudslavische rara und rarissima : eine empfindsamebibliophile Exkursion. Wien ; Zürich ; Leipzig : Herbert Reichener Verlag, 1937.
4. Вујић, Нада. Чување, коришћење и презентовање старих и ретких књига у Библиотеци Матице српске. – Београд [тј. Нови Сад] : Н. Вујић, 1997 (необјављени рукопис).
5. Вукићевић, Дејан. Концепција збирки Фонда старе, ретке и минијатурне књиге Народне библиотеке Србије. *Колекције у библиотекама : формирање, заштита, богаћење, одржавање, ревизија и коришћење*. Београд : Заједница матичних библиотека Србије ; Крушевац : Народна библиотека, 2008, стр. 125–132.

6. Грбић, Д. О формирању и попуњавању збирки старих и ретких књига у Библиотеци Матице српске. *Годишњак библиотека Срема*, 6, 2006, стр. 47–55.
7. Žnidaršič, Martin, Jože Munda. *Miniaturna knjiga : mednarodna razstava*. Ljubljana : Sankarjev dom, 1983.
8. Закон о библиотекама. *Службени гласник СР Србије*, 48, 1960.
9. Закон о библиотекама. *Службени гласник СР Србије*, 15, 1965.
10. Закон о библиотечној делатности. *Службени гласник СР Србије*, 47, 1977.
11. Закон о библиотечној делатности. *Службени гласник СР Србије*, 34, 1994.
12. Закон о заштити културних добара. *Службени гласник СР Србије*, 28, 1977.
13. Закон о изменама и допунама Закона о заштити културних добара. *Службени гласник СР Србије*, 34, 1981.
14. Закон о старој и реткој библиотечној грађи. *Службени гласник Р Србије*, 52, 2011.
15. Изложба Одељења посебних фондова : водич и каталог. Београд : Народна библиотека Србије, 1982.
16. Каталог књига на језицима југословенских народа : 1519–1867. Београд : Народна библиотека Србије, 1973.
17. Katić, Tinka. Primjena formata UNIMARC pri katalogizaciji starih knjiga: praksa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 39, 3–4, 1996, str. 47.
18. Katić, Tinka, Mirna Willer. Retrospektivna katalogizacija u Zbirci starih i rijetkih knjiga Nacionalne i sveučilišne biblioteke. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 36, 1993, str. 3.
19. Katić, Tinka. Stara knjiga. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007, XII, str. 29.
20. Kleinod der Buchkunst. Leipzig : Veb Fachbuchverlag, 1979.
21. Кљаић, Мирјана, Негован Кљаић. Правни систем заштите културних добара у Србији. Београд : Службени гласник, 1996.
22. Комадинић, Владимир. Каталог ретких српских књига 1741–1941. *Библиотекар*, 23, 6, 1971, стр. 787–793.

23. Критеријуми за утврђивање које су старе и ретке књиге културна добра од изузетног и од великог значаја. *Библиотекар*, 40, 3–4, 1988, стр. 60–61.
24. Немировский, Евгений Львович. Актуальные проблемы работы с редкими изданиями. *Советское библиотековедение*, 4, 1980, стр. 71–82.
25. Немировский, Евгений Львович, Ольга Михайловна Виноградова. Миниатюрные книги : вчера, сегодня, завтра. – Москва : Книга, 1977.
26. Никчевић, Драгутин. Заштита старе и ретке књиге. *Годишњак Народне библиотеке Србије*, 1980, стр. 255–273.
27. Никчевић, Д. Поводом доношења критеријума за утврђивање старе и ретке књиге. *Библиотекар*, 40, 3–4, 1988, стр. 62–68.
28. Петрова, Л. Н. О формировании и сохранности фондов редких книг республиканских библиотек. *Советское библиотековедение*, 4, 1980, стр. 82–97.
29. Поповић, Ljubinko. Katalog knjiga na jezicima jugoslovenskih naroda 1519–1867. Beograd, Izdanje Narodne biblioteke SR Srbije. 1973. *Bibliotekarstvo*, 21, 4, 1975, str. 65–71.
30. Поповић, Ljubinko. Odjeljenje rijetkih knjiga i rukopisa. *Bilten Društva bibliotekara Bosne i Hercegovine i Narodne biblioteke NR BiH*, 1, 4–5, 1955, str. 27–49.
31. Степанова Герасимова, Е. Г. Фонды редких и ценных изданий (книжных памятников) в библиотеках РСФСР : указатель. Москва : Государственная библиотека имени В. И. Ленина, 1990.
32. Хркаловић, Јанко. Каталог ретких српских књига : 1741–1941. Београд : Ј. Хркаловић, 1971.

Reorganization of the Fund of old, rare and miniature books of the National Library of Serbia in the light of the Old and rare library material regulations

Summary: This paper deals with the fund of old, rare and miniature books of the National Library of Serbia, or his old concept and the history of events that led to the creation and adoption of new concepts. The criteria for old, rare and miniature books that have been incorporated in the current Serbian law on old and rare library material is interpreted. The goal is to get three collections of the National Library of Serbia closer to a wider public,

particularly in the context of the protection of cultural heritage, and to emphasize the need for standardizing the criteria for this type of material that is often reluctant to clear definition.

Key words: old books, rare books, miniature books, the National Library of Serbia, the Old and rare library material regulations, protection of cultural property

Биографија

Дејан Вукићевић (Краљево, 1965) дипломирао је на Катедри за општу књижевност са теоријом књижевности, магистрирао и докторирао на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду. Радио је на персоналним библиографијама Бранислава Петровића, Алека Вукадиновића, Борислава Радовића, Миодрага М. Пешића, Борислава Пекића, Данила Киша, Симона Симоновића, Младена Маркова, Матије Бећковића, Драгана Лакићевића, Борисава Станковића, Јована Јовановића Змаја, Алексе Шантића, Воје Чолановића, Десимира Благојевића, Владана Деснице, Јована Стерије Поповића, Виде Огњеновић, Николаја Тимченка, Добрице Ћосића, Милосава Ђалића, Давида Албахарија, Данка Поповића, Гордане Ћирјанић. Објавио је *Библиографију прилога у краљевачкој књижевној периодици* (Књ. 1 Освиг–Октобар–Слово, 2000; Књ. 2 Повеља 1971–2000, 2001); *Библиографију Матије Бећковића* и *Библиографију Драгана Лакићевића* (Дерета, 2006); *Дело : 1955–1992 : библиографија* (Институт за књижевност и уметност, Народна библиотека Србије, Матица српска, 2007); *Првих 20 година : библиографија Графичког атељеа „Дерета”* (Дерета, 2008); *Библиографија Николаја Тимченка* (Задужбина Николаја Тимченка, Културни центар Лесковца, 2008); Библиографија Бранислава Петровића (Градска библиотека Панчева, 2009); Библиографија Добрице Ћосића (Службени гласник, 2010); Завичајни фондови (Службени гласник, Народна библиотека Инђија, 2011). За библиографију часописа *Дело* од Библиотекарског друштва Србије добио је 2007. награду „Стојан Новаковић”. Награду „Марија Илић Агапова” добио је 2012. године као најбољи библиотекар града Београда. Ради као водитељ Фонда старе, ретке и минијатурне књиге у Народној библиотеци Србије.

Marijana Mišetić, Nevia Raos
Knjižnica Filozofskoga fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska
mmiseti@ffzg.hr
nraos@ffzg.hr

УДК: 007:002]:004(497.5)
DOI: 10.7251/BSCSR1405272M

KAMPANJA HRVATSKOGA KNJIŽNIČARSKOG DRUŠTVA „IMAM PRAVO ZNATI, IMAM PRAVO NA KNJIŽNICU“ KAO PRILOG OSNAŽIVANJU EUROPSKIH NARODNIH KNJIŽNICA

Sažetak: U radu se razmatraju obrazovna i kulturna uloga knjižnica u suvremenom društvu, njihov utjecaj na informacijsku pismenost, inkluziju te osnaživanje pojedinca i zajednice, te predstavljaju iskustva Hrvatskoga knjižničarskog društva u dvogodišnjem vođenju kampanje *Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu*, koja je bila usmjerena na podizanje razine svijesti o ulozi knjižnica u društvu znanja, u poboljšavanju pristupa informacijama i obrazovanju, te pojačavanju građanske participacije i angažiranosti.

Ključne riječi: Hrvatsko knjižničarsko društvo, kampanja „Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu“, uloga knjižnica u društvu

1. Obrazovna i kulturna uloga knjižnica

Knjižnice su ustanove koje pomažu u odrastanju i razvoju svakog pojedinca. Ključna su potpora razvoju pismenosti i formalnom obrazovanju, neformalnom učenju i cjeloživotnom obrazovanju. Olakšavaju prevladavanje prepreka koje mogu nastati kao posljedica razlika u standardu, izobrazbi, životnoj dobi. Podrška su očuvanju jezika, kulture i baštine.

Nezamjenjiv aspekt njihova djelovanja tiče se samog čina čitanja. Informiranje, spoznavanje i učenje bez čitanja su nezamislivi. Čitanje i razumijevanje pročitano dio su složenih procesa iz kojih proizlazi svako djelovanje i stvaranje, bez

obzira na tradicionalnost ili suvremenost medija, tehnologiju ili vrstu informacija. Danas se čita najviše zbog obrazovanja ili posla. No važno je naglasiti i značaj slobodnog čitanja, čitanja iz zadovoljstva, kao hobija i načina kvalitetnog provođenja slobodnog vremena, ili čak bijega od zamorne stvarnosti, kojom dominiraju obveze.

Knjižnice osnažuju javni interes i javno dobro u sferi informiranja i kulture. Europski kreativni sektor i kulturne politike velikim dijelom počivaju na potrebi za čitanjem i potrebi za doživljajem. Na obrazovnom i kulturnom horizontu upravo su knjižnice one koje provode daleko najviše programa usmjerenih na poticanje i promicanje čitanja kao putovanja prema znanju, mašti, otkriću dalekog, drugačijeg i različitog, kao i bliskog i bližnjeg. Knjižnice stvaraju kulturne potrebe i odgajaju za kulturne potrebe, izgrađujući kako kulturnog pojedinca tako i kulturnu zajednicu. Svojom javnom djelatnošću knjižnice su u hrvatskim prilikama jedini siguran prostor kulture i doticaja s kulturom, dostupan i otvoren svakom građaninu. U pružanju osnovnog pristupa kulturnim sadržajima, narodne knjižnice razasute diljem Republike Hrvatske imaju onu važnost koju u sustavu obrazovanja imaju osnovne škole.

*Mjesec hrvatske knjige*¹ najvažniji je kulturni projekt usmjeren na čitanje u Republici Hrvatskoj. Knjižnice grada Zagreba kao njegov glavni organizator, uz sudjelovanje knjižnica diljem zemlje, tijekom čitavoga mjeseca listopada već dvadeset godina kao okosnicu knjižničnoga djelovanja promiču čitanje te jezično i šire kulturno stvaralaštvo, uz raznovrsne programe, priredbe, radionice, tribine, kazališne i glazbene predstave, likovne radionice, igraonice, nakladničku djelatnost, brojeći stotine događanja i tisuće sudionika.

Hrvatsko knjižničarsko društvo toj se problematici sustavno posvećuje radom svoje Komisije za čitanje, a od 2013. g. i

¹ *Knjižnice grada Zagreba : Mjesec hrvatske knjige 2013.* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.kgz.hr/default.aspx?id=6584>

provođenjem programa *Čitaj mi!*,² u cijelosti usmjerenog na poticanje čitanja od najranije dječje dobi, koji provodi u suradnji s Hrvatskim čitateljskim društvom, Hrvatskim pedijatrijskim društvom, Hrvatskom udrugom istraživača dječje književnosti, UNICEF-om Hrvatska i pod pokroviteljstvom Ministarstva socijalne politike i mladih Republike Hrvatske.

2. Knjižnica i informacijska pismenost

Drugo važno područje djelovanja knjižnica, posebice narodnih, informacijsko je opismenjavanje, promicanje računalne komunikacije i obrazovanje za uspješno korištenje virtualnih izvora.

Pisana izjava o učinku narodnih knjižnica u Europskim zajednicama, koju je u svrhu promicanja društvene uloge narodnih knjižnica potpisalo 28% članova Europskoga parlamenta, utvrdila je sljedeće:

1. Istraživanje o uslugama narodnih knjižnica provedeno 2013.g. u 18 europskih država pokazuje da je prošle godine gotovo 100 milijuna Europljana posjetilo svoju narodnu knjižnicu, a 14 milijuna se njome koristilo da pristupi Internetu.
2. Tijekom posljednjih 12 mjeseci 24 milijuna Europljana (najčešće starije osobe, pripadnici nacionalnih manjina i osobe iz ruralnih područja) koristilo se svojom narodnom knjižnicom radi uključivanja u aktivnosti neformalnog i informalnog učenja.
3. 83% korisnika besplatnih računalnih i internetskih usluga narodnih knjižnica navelo je pozitivan učinak knjižnica na njihove živote: uštedu vremena i novca, unapređenje vještina te dobivanje pristupa državnim

² *Čitaj mi!* : O kampanji [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.citajmi.info/kampanja/>

službama i resursima povezanim sa zapošljavanjem i zdravljem.

4. Prošle se godine 1,5 milijuna Europljana prijavilo za radna mjesta, a 250.000 pronašlo je zaposlenje koristeći se besplatnim pristupom Internetu u knjižnicama.
5. Narodne knjižnice jedini su izvor besplatnog pristupa Internetu za 1,9 milijuna marginaliziranih Europljana.³

Biti sposoban koristiti suvremene tehnologije da bi se pravilno informirali o zdravlju, mogućnosti zaposlenja, uvjetima na tržištu rada ili obrazovnim mogućnostima, te uspješno se kretati kroz globalne virtualne prostore i milijune informacija, uloga je koju i hrvatske knjižnice već desetljeće uspješno odrađuju, podučavajući korisnike vještinama računalne komunikacije i njihove aktivne primjene.

3. Knjižnice i inkluzija

Inkluzivna uloga knjižnica isprepliće se s njihovom informacijskom, obrazovnom i kulturnom djelatnošću. Dok je lokalne zajednice često pravilno ne uočavaju niti vrednuju, u europskom prostoru ona postaje sve značajnija. Knjižnice daju prostor, resurse, potiču osobnu promjenu kojom olakšavaju integraciju onih koje hendikepiraju ne samo zdravstvene prilike, nego i nepovoljan status, standard, životna dob, manjkavo obrazovanje ili, danas vrlo često, nezaposlenost. Zadnjih se godina hrvatske knjižnice sve više posvećuju radu na inkluziji osjetljivih skupina, posebno onih pogođenih ekonomskom krizom i tranzicijom, ali i okolnostima ratnih stradanja i njihovim posljedicama.

³ *Europski parlament: Pisana izjava o učinku javnih knjižnica u Europskim zajednicama* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.wdpu.bliclibraries.eu/wp-content/uploads/sites/27/2013/10/EP-WD-HR.pdf>

U tom se radu više narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj istaklo te su, prepoznate kao domaći i europski lideri, nagrađene domaćim i međunarodnim priznanjima i nagradama, poput dvaju dosadašnjih dobitnika priznanja „Knjižnica godine“, Gradske knjižnice Zadar⁴ i Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica,⁵ ili mreže Knjižnice grada Zagreba.⁶

4. Knjižnice u osnaživanju pojedinca i zajednice

Djelujući informacijski, obrazovno i kulturno, knjižnice djeluju za opće dobro i javni interes. Osnažuju pojedince i zajednice u kojima svi građani mogu aktivno i ravnopravno sudjelovati u ostvarivanju društva znanja, blagostanja i jednakih prilika za sve. Problematici angažmana knjižnica u osnaživanju razvoja civilnoga društva, blagostanja i ekološke održivosti

⁴ Gradska knjižnica Zadar dobitnica je priznanja „Knjižnica godine“ 2012. g., koje dodjeljuje Hrvatsko knjižničarsko društvo. U obrazloženju odluke o dodjeli priznanja stoji: „Gradska knjižnica Zadar svojim programima obrazovanja korisnika za različite zahtjeve i potrebe, odgojnom i kulturnom djelatnošću te ustrajnošću održavanja visoke razine djelatnosti i javne vidljivosti, participiranja i inkluzije u prostoru grada i sredine, postavlja uzoran model knjižnice u zajednici[...]“. V. *Hrvatsko knjižničarsko društvo : Priznanje „Knjižnica godine“ Gradskoj knjižnici Zadar* [citirano: 2014-02-05]. Dostupno na:

http://www.hkdrustvo.hr/hr/novosti/odabrana_novost/508/

⁵ Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica dobitnica je priznanja „Knjižnica godine“ 2013. godine, kao i međunarodne nagrade za inovativne programe koji doprinose socijalnoj inkluziji u zajednici (Award for social inclusion), koju dodjeljuje EIFL/PLIP, također 2013. godine. V. *EIFL Knowledge without boundaries : Five libraries win EIFL/PLIP award for social inclusion* [citirano: 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.eifl.net/news/five-libraries-win-eifl-plip-award-social-inc>

⁶ Knjižnice grada Zagreba posljednjih godina intenzivno rade na različitim projektima za poticanje socijalne inkluzije, kao što su projekt *Knjižnica širom otvorenih vrata*, s ciljem poticanja čitanja, cjeloživotnog učenja i društvene inkluzije djece s teškoćama u razvoju te mladih i odraslih osoba s invaliditetom, i projekt *Knjigom do krova*, čiji je cilj inkluzija i osnaživanje beskućnika. Projekt *Knjigom do krova* nagrađen je EIFL-ovom nagradom Inovativni programi u narodnim knjižnicama za 2011./2012. godinu, v. *EIFL Knowledge without boundaries : Innovative libraries are changing lives* [citirano: 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.eifl.net/plip-impact>

vosti putem kvalitetnih knjižničnih usluga svoje djelovanje tijekom 2013. i 2014. godine, pod vodstvom predsjednice Sinikke Sipilä, posvećuje Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (IFLA), pod sloganom *Jake knjižnice, jaka društva*.⁷

5. Iskustva kampanje Hrvatskoga knjižničarskog društva *Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu*

Dana 1. srpnja 2013. g., Republika je Hrvatska, nakon desetogodišnjeg procesa, pristupila Europskoj uniji i ostvarila primarni cilj svoje vanjske i gospodarske politike, da postane dijelom najvećeg integracijskog, gospodarskog i političkog sustava. Temelj tog slobodnog i otvorenog društva zapadnih demokracija i gospodarstava vrijednosti su zajedničkog europskoga područja mira i stabilnosti, ekonomskog povezivanja, zajedničke brige za sigurnost i obranu, zaštitu okoliša te razvoj europskog identiteta. Politički ideal takve zajednice počiva na poštovanju prava čovjeka i građanina, očuvanju zdrave životne okoline, poštovanju kulturnih raznolikosti te slobodi izražavanja mišljenja i uvjerenja.

Mogućnosti participacije u takvoj zajednici ekonomskih interesa te sustavu odabranih i zajedničkih društvenih vrijednosti svim su zemljama članicama uvjetovane nizom čimbenika, među kojima prvenstveno gospodarskim potencijalom te demokratskim tradicijama.

Unaprijediti položaj knjižnica poboljšavanjem zakonodavnog okvira ali i uvođenjem niza projekata usmjerenih prema osnaživanju njihove uloge u olakšavanju pristupa, korištenju te ostvarivanju dobrobiti od informacija u suvremenom globalizi-

⁷ IFLA : *Presidential Elections 2013-2014 : Statement of Candidacy for IFLA President-Elect : To serve as President 2013-2014 : Sinikka Sipilä (Finland)* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/governing-board/elections/president-2011/sinikka-sipila>

ranom društvu cilj je kojemu se posvećuju hrvatske knjižnice i knjižničari, kao i njihovi kolege i drugi informacijski stručnjaci širom Europe. U hrvatskim prilikama taj je zadatak, osim okolnostima globalne krize, otežan i nasljeđem rata i tranzicije te nedovoljno razvijenim gospodarstvom. No ciljevi političkoga djelovanja primarno se usmjeravaju u prioritetno saniranje gospodarskih prilika, pri čemu obrazovanje i kulturne djelatnosti nerijetko ostaju po strani, a važnost informacijske, obrazovne, kulturne i inkluzivne uloge knjižnica u društvu, upravo u vremenima gospodarske krize koja za sobom povlači i krizu duha, ne percipiraju ni politika ni šira javnost.

Hrvatsko knjižničarsko društvo, osnovano 1940. godine, od svojega je utemeljenja usmjereno na afirmiranje knjižničarske struke, promicanje njezinih vrijednosti, zaštitu profesionalnog integriteta, osnivanje i razvoj knjižnica, osiguravanje vrijednosti civilnoga društva, posebice u ostvarivanju slobodnog i jednakog prava na informaciju i sve oblike znanja, promicanje opće i informacijske pismenosti te očuvanje kulturne baštine.⁸

Kampanja *Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu* dio je njegove šire strategije zagovaranja strukovnih interesa te jačanja utjecaja knjižnica u javnosti, kao i uloge knjižnica u društvu znanja.⁹ Kampanja je pokrenuta donošenjem ključnog strateškog dokumenta *Strategija zagovaranja knjižnica*, čije su središnje točke: vrijednosti knjižničarske struke, slobodan pristup informacijama, intelektualna sloboda te cjeloživotno učenje.¹⁰

Kampanja, koja je prvi put javno predstavljena 2010.g., artikulirala se tijekom 2011. i 2012. godine kroz niz radionica

⁸ *Hrvatsko knjižničarsko društvo : Poslanje* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/hr/o_nama/poslanje/

⁹ *Hrvatsko knjižničarsko društvo : Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/pravo_na_knjiznicu/

¹⁰ *Strategija zagovaranja knjižnica*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 51, 1-4(2008), 245-248 [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51\(2008\), br.1-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51(2008), br.1-4)

(održanih u Svetom Martinu na Muri, Velikoj Gorici, Osijeku i Splitu) i jedan tematski okrugli stol (održan u Opatiji), koji su se na području čitave Republike Hrvatske provodili pod nazivom *Partnerstvo u uspostavi knjižnica i knjižničnih usluga*.

Identificiranjem prepreka za provedbu nekih odredaba *Zakona o knjižnicama*¹¹ te predstavljanjem primjera dobre prakse, kampanja se obraćala ciljanim skupinama tijela i čelnika lokalne samouprave, predstavnicima ministarstava, knjižničarima, čelnicima obrazovnih ustanova te široj javnosti.

Radom na kampanji *Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu* hrvatski su knjižničari stekli bolji i sveobuhvatniji uvid u stanje knjižnične djelatnosti na području čitave Republike Hrvatske, stekli nova iskustva izvan dotadašnjih okvira rada unutar struke, te polučili pozitivne komunikacijske ishode sa širom javnošću.

Istovremeno, identificiran je prostor mogućeg poboljšanja i daljnjeg razvoja kampanje. Na prvom je mjestu uočena potreba vrednovanja provedenih aktivnosti, percepcije te ishoda kampanje, kao i potreba praćenja i osiguravanja rezultata, trajnosti i održivosti ishoda kampanje.

¹¹ Usp. čl. 9. *Zakona o knjižnicama*: “Općine i gradovi dužni su osnovati narodnu knjižnicu kao javnu ustanovu [...]” (prema podacima Državnoga zavoda za statistiku Republike Hrvatske iz 2013. godine, Republika Hrvatska broji 127 gradova i 429 općina, i 249 narodnih knjižnica), te čl. 53.: “Osnivači otvorenih i pučkih učilišta, centara za kulturu, javnih ustanova za trajnu naobrazbu i dr. organizacija za naobrazbu odraslih, koje obavljaju knjižničnu djelatnost, donijet će [...] odluke kojima će [...] osnovati samostalne knjižnice [...]” (prema statističkim podacima o narodnim knjižnicama u Republici Hrvatskoj u 2011. g., Republika Hrvatska broji 14 narodnih knjižnica u sastavu ustanova za obrazovanje odraslih). V. *Zakon o knjižnicama* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/267274.html>. Za podatke Državnoga zavoda za statistiku, v. *Hrvatska u brojkama 2013*. Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013. Str. 30. Dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2013.pdf [citirano 2014-02-05]. Za statističke podatke o narodnim knjižnicama, v. *Narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj 2011*. [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/06/Narodne-knji%C5%BEnice-statistika-2011-3-2.pdf>

Nadalje, uočena je potreba dorade i nadopune njezine koncepcije, te izrada plana aktivnosti u predstojećem razdoblju. S obzirom na način rada i ciljane skupine, radionice u sklopu kampanje ukazale su na potrebu povećavanja broja sudionika iz redova lokalnih zajednica, potrebu uvođenja novih timova izvođača aktivnosti kampanje, kao i novih metoda njezine provedbe, uz neizostavno uključivanje medija.¹²

Kao otvoreno pitanje ostalo je daljnje financiranje kampanje, s obzirom na to da Ministarstvo kulture Republike Hrvatske tijekom 2013.g. nije financijski podržalo održavanje njezinih aktivnosti.

Konačno, zamah provođenju kampanje mora biti osiguran uključivanjem i aktivnim angažmanom drugih zainteresiranih čimbenika, od ciljevima srodnih udruga, preko samih knjižnica, do pojedinaca iz lokalnih zajednica, jer provoditi aktivnu i učinkovitu kampanju na nacionalnoj razini s nizom programa i jasno definiranim rezultatima pojedinih etapa tih programa moguće je samo u organizacijskoj, operativnoj te financijskoj suradnji i koordinaciji sa zainteresiranom javnošću.

6. Zaključak

Knjižničarstvo kao javna služba pridonosi informacijskom, obrazovnom i kulturnom boljitku pojedinca i zajednice, proaktivno djeluje u pravcu gospodarskog napretka, te preventivno i kurativno na sve osjetljive i nezaštićene pojedince i skupine, posebice na mladi naraštaj, kako bi oni na kvalitetne i neškodljive načine našli svoje mjesto u društvu.

Provodeći kampanju *Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu*, Hrvatsko knjižničarsko društvo dalo je prilog osna-

¹² Mišetić, Marijana; Nevia Raos. *Kampanja Hrvatskoga knjižničarskog društva Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu.* // Upravljanje znanjem : zbornik radova / 6. Međunarodna konferencija BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja, Sarajevo, 5. oktobar, Tuzla, 6. oktobar 2012. Sarajevo : Asocijacija informacijskih stručnjaka – bibliotekara, arhivista i muzeologa, 2013. Str. 82-88.

živanju spomenutih uloga narodnih knjižnica, steklo korisna iskustva u radu i suradnji sa širom javnošću te uočilo prostore za daljnji razvoj i provođenje ove kampanje koja, osim zagovaranja strukovnih interesa, podiže svijest o ulozi i važnosti knjižnica u suvremenom društvu.

Literatura

- *Čitaj mi!* : O kampanji [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.citajmi.info/kampanja/>
- *Europski parlament : Pisana izjava o učinku javnih knjižnica u Europskim zajednicama* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.wdpubliclibraries.eu/wp-content/uploads/sites/27/2013/10/EP-WD-HR.pdf>
- *EIFL Knowledge without boundaries : Five libraries win EIFL/PLIP award for social inclusion* [citirano: 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.eifl.net/news/five-libraries-win-eifl-plip-award-social-inc>
- *EIFL Knowledge without boundaries : Innovative libraries are changing lives* [citirano: 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.eifl.net/plip-impact>
- *Hrvatska u brojkama 2013*. Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013. Dostupno i na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/croinfig_2013.pdf [citirano 2014-02-05].
- *Hrvatsko knjižničarsko društvo : Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/pravo_na_knjiznicu/
- *Hrvatsko knjižničarsko društvo : Poslanje* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/hr/o_nama/poslanje/
- *Hrvatsko knjižničarsko društvo : Priznanje „Knjižnica godine“ Gradske knjižnici Zadar* [citirano: 2014-02-05]. Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/hr/novosti/odabrana_novost/508/
- *IFLA : Presidential Elections 2013-2014 : Statement of Candidacy for IFLA President-Elect : To serve as President 2013-2014 : Sinikka Sipilä (Finland)* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/governing-board/elections/president-2011/sinikka-sipila>
- *Knjižnice grada Zagreba : Mjesec hrvatske knjige 2013*. [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.kgz.hr/default.aspx?id=6584>
- Mišetić, Marijana; Nevia Raos. *Kampanja Hrvatskoga knjižničarskog društva Imam pravo znati, imam pravo na knjižnicu.* // Upravljanje

- znanjem : zbornik radova / 6. Međunarodna konferencija BAM Evropske smjernice za saradnju biblioteka, arhiva i muzeja, Sarajevo, 5. oktobar, Tuzla, 6. oktobar 2012. Sarajevo : Asocijacija informacionih stručnjaka – bibliotekara, arhivista i muzeologa, 2013. Str. 82-88.
- *Narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj 2011.* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/06/Narodne-knji%C5%BEnice-statistika-2011-3-2.pdf>
 - *Strategija zagovaranja knjižnica.* // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 51, 1-4(2008), 245-248 [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51\(2008\),br.1-4](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/729/vbh/God.51(2008),br.1-4)
 - *Zakon o knjižnicama* [citirano 2014-02-05]. Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/267274.ht>

“I Have the Right to Know, I’m Entitled to a Library” Campaign of the Croatian Library Association as a Contribution to Empowerment of European Public Libraries

Summary: The paper analyzes educational and cultural roles of libraries in contemporary society, their impact on information literacy, inclusion, and empowering of individuals and communities. It presents the work and experiences of the Croatian Library Association in the campaign titled “I Have the Right to Know, I’m Entitled to a Library”, which has, during two years, tried to raise awareness of the role of libraries in society, providing access to information and education, as well as advocating and encouraging active citizenship.

Key words: Croatian Library Association, “I Have the Right to Know, I’m Entitled to a Library” campaign, role of libraries in society

Biografije

Marijana Mišetić

Rođena u Splitu, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala engleski jezik i književnost i talijanski jezik i književnost. Godine 1986. zaposlila se u Knjižnici Odsjeka za talijanistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje kao viši knjižničar radi do danas. Predsjednica je Hrvatskoga knjižničarskog društva u drugom mandatu. Polja stručnog zanimanja: visokoškolske knjižnice, izgradnja knjižničnih zbirki, vrednovanje knjižničnih zbirki. Članica je Stalnog odbora IFLA-ine Sekcije za upravljanje knjižničarskim društvima (IFLA/MLAS).

Nevia Raos

Rodena u Osijeku, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala talijanski jezik i književnost i filozofiju. Godine 2005. zaposlila se u Knjižnici Odsjeka za talijanistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2010. do 2013. bila je stručna tajnica Hrvatskoga knjižničarskog društva.

Драгана Петрић
Народна библиотека
„Вељко Петровић“
Бачка Паланка

УДК: 027:022:004
026:004
DOI: 10.7251/BSCSR1405284P

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И НОВЕ БИБЛИОТЕЧКЕ УСЛУГЕ

Сажетак: Рачунарско доба није више будућност, већ наша реалност. Библиотека савременог доба мора да се мења, како би одговорила на све израженије и комплексније информационо-комуникационе и научно истраживачке потребе својих корисника, како би се прилагодиле технолошким и едукативним захтевима информационог друштва, које је истовремено и друштво учења и друштво знања. Коришћење грађе у свим форматима, све више путем интернета важан је део свакодневнице, слободног времена и образовања већине данашњих корисника, пре свега млађе популације. Заинтересованост за дигитализацију грађе библиотека је велико, а то није ни брз, ни краткотрајан ни јефтин посао.

У складу са оригиналношћу фонда, његовим карактеристикама, потребама корисника, а у циљу заштите грађе, слободнијег приступа информацијама, промоције и презентације локалне културне баштине која подстиче на "разноликост", дигитализују се завичајне збирке.

Библиотеке саме праве избор својих завичајних материјала: књига периодике, некњижне грађе (најчешће разгледница, фотографија, плакат...). Некима је приоритет периодика која је у лошем стању или је јако тражена или пак примерци старе и ретке књиге. Свима је привлачно да понуде своје материјале, нарочито виртуелним корисницима који нису физички везани за библиотеку.

Рад има за циљ да покаже како се дигитални садржај може креативно производити, употребљавати, размењивати и поново користити на разне начине. У свему томе битан је избор софтвера и хардвера те ћемо указати на предности и недостатке одређених решења.

Дигитализацијом настаје мултифункционална библиотека, чиме се остварује тежња ка непрестаном и неограниченом приступу и дељењу баштине, чувању, комплетирању фондова, промовисању читања и самообразовању.

Кључне речи: Дигитализација, Завичајна збирка, некњижна грађа, библиотечке услуге

1.0 Увод

Технолошко окружење намеће институцијама културе да промене своју праксу и успоставе нове односе између садржаја и корисника поштујући препоруке комисије Европске уније која подстиче "охрабривање развоја дигитализације грађе библиотеке, архива и музеја. Библиотеке су ту најфлексибилније и електронски каталози су први корак ка томе. Присуство на друштвеним мрежама превасходно служи промовисању услуга и програма библиотеке, а следећи корак је свакако да се и одређени садржаји преселе у то окружење, као што је случај са дигиталним колекцијама. Културна и научна баштина на Интернету постоји практично од тренутка када су први јавни веб сајтови заживели, док данас можемо говорити о посебном делу националне баштине, која се у дигиталном облику налази разбацана по вебу. Онлајн доступна грађа омогућује грађанима Европе да јој приступе и да је користе за забаву, учење или рад. На Интернету тако постоји јасна слика о европској различитости и вишејезичкој баштини".¹

Ново технолошко окружење и интернет са својим предностима донели су нове захтеве пред традиционалне библиотеке Републике Србије, подстичући их да обезбеде коришћење грађе у свим форматима и организован приступ информацијама у било ком облику све више путем интернета. Деведесетих година двадесетог века услед технолошких и финансијских ограничења интернет је коришћен само у неколико јавних библиотека. Ситуација

¹ Препорука комисије Европске уније о дигитализацији и онлајн доступности културних добара и дигиталној заштити

се променила 2003. године приступањем јавних библиотека пројекту Виртуелна библиотека Србије. Наилазећи на подршку Министарства културе РС чији је приоритет очување културног наслеђа и грађе као и укључивање у савремене светске културне токове дигитализација и унапређења и модернизације рада установа културе започела је брже да се спроводи.

Библиотека треба да обезбеди приступ наслеђу свога друштва и да побољша различите културне потенцијале и искуства. Чланови библиотеке више нису читаоци, него индивидуални корисници са специфичним карактеристикама. У циљу остваривања основне мисије и задовољавања потреба корисника, уз трајан задатак да библиотека на виши ниво подиже квалитет и шири спектар услуга приступа се дигитализацији. Циљ програма дигитализације је широког распона и служи да би културни и научно-информациони садржаји постали шире расположиви и да би унапредили националне и међународне иницијативе дигиталне библиотеке које ће бити одрживе у будућности.

2.0 Библиотека новог доба

Јавна библиотека током историје осигурава равноправан приступ разним изворима који задовољавају кориснике у погледу образовања, информисања, и личног развоја. Пораст броја информација и њихово све брже пресељавање на интернет, условило је питање дугорочног очувања и доступности тих информација у будућности, а као последицу тога и прилагођавање традиционалног модела библиотеке (прелаз од прикупљања и чувања књига) ка креирању информација спајањем корисника и њему потребних пода-

така. Дигитализација се врши у складу са ИФЛИНИМ² и Пулмановим смерницама.³

ИФЛА-премости дигиталне поделе и јача развој образовања, писмености, културе, осигурава приступ информацијама, подстиче националне владе, међувладине организације и покровитеље на препознавање стратешке важности дигит. Библиотека и активно подржавање њиховог развоја.

Пулманове смернице – развој програма нуди јавним библиотекама могућност да привуку грађане који нису раније користили њихове услуге, да их охрабри да постану активни и обучени учесници у коришћењу умреженог света у коме живимо, да се створе и одржавају информационе услуге које ће бити доступне преко јавних мрежа најмање на националном нивоу. 2007. године уследило је формирање заједничке дигиталне виртуелне српске библиотеке на сајту www.digital.nb.rs, у којој је укључено 27 матичних библиотека.

У складу са таквим размишљањем Мајкл Горман даје Рангатовим правилима ново значење:

- Библиотеке служе човечанству
- Поштујте све форме помоћу којих се знање преноси
- Интелигентно користите технологију за повећање квалитета услуга
- Штитите слободан приступ знању
- Поштујте прошлост и стварајте будућност⁴

ИФЛА такође подстиче библиотеке на сарадњу с другим културним и научним установама за пружање богатих

² Ифла-Међународна федерација библиотечких удружења и институција

³ Пулманов дигитални водич
www.matibli.rs.ba/Download/PulmanPrevodFinal.pdf

⁴ Majkl Gorman: Future libraries:dreams, madness and reality, Chicago:ALA(1995)

и разноврсних дигиталних извора који подржавају образовање, истраживање, туризам и стваралачке производне гране. Све као крајњи циљ има препознавање стратешке важности дигиталне библиотеке и активно подржавање њиховог развоја.⁵

3.0 Разлози и циљеви дигитализације завичајног фонда

Богатство завичајног фонда привлачи кориснике из локалне средине али и шире, што указује да је најприродније да се он први дигитализује. Дигиталне збирке своју основу имају у ретроспективној завичајној грађи. Истраживање завичаја почива на старијим насловима монографских и серијских публикација. Интензивно коришћење, новински папир лошег квалитета и навике корисника доводе у питање очување и коришћење ове збирке.

Завичајни фондови су најатрактивније збирке по многим параметрима, и ако библиотеке успеју да дигитализују и као такве учине доступним (веб страница библиотеке), остварени су општи циљеви дигитализације:

- Афирмација и презентација завичајног фонда путем савремених технологија
- Заштита оригинала од хабања (не може се похабити, украсти..)
- Доступност за географски удаљене кориснике, као и хендикепирана лица
- Омогућава истовремено коришћење грађе великом броју корисника
- Уштеда простора

⁵ Ifla/Unesco manifest za digitalne biblioteke - prevod Predrag Đukić, Bogdan Trifunović

Библиотеке саме одлучују шта ће дигитализовати (књига, разгледница, новине...), а при избору се руководи следећим критеријумима:

- Физичко стање оригинала
- Вредност оригинала
- Примереност за широку дистрибуцију
- Техничка и правна ограничења

Библиотека треба да обезбеди приступ наслеђу свога друштва и да побољша различите културне потенцијале и искуства. "Свест о улози и значају завичајних фондова као чувара завичајног, а самим тим и националног културног блага, обавезује библиотеке и друштво у целини да их успоставља и континуирано негује. Завичајна грађа чува духовност своје средине, с вољом и без воље њихових носилаца".⁶

4.0 Дигитализација - основне претпоставке

Дигитализација представља пренос грађе у дигитални формат. Дигитализација је поступак снимања, складиштења и обраде садржаја коришћењем дигиталне камере, скенера и рачунара. То је конверзија аналогног сигнала или кода у дигитални сигнал или код. Као вид техничке репродукције не представља коначно решење чувања, али је свакако један од најбољих начина презентовања грађе.

4.1 Фазе дигитализације

Заинтересованост за дигитализацију је велика, а то није ни брз, ни краткотрајан, ни јефтин посао. Зато је потребно

⁶ Александра Врањеш "Јавне Библиотеке између стандарда и слободе информисања", Библиокар, 1-2(2008)

дигитализацију схватити као сталну услугу и трајано створену вредност, а не само као пројектни задатак.

Објекти дигитализације:

- Слика
- Текст
- Комбиновано текст и слика

Фазе дигитализације су:

- Селекција материјала (корист по локалну заједницу и истраживаче, старост збирке...)
- Техничка припрема (пеглање, чишћење, раскоричавање....)
- Преношење у дигитални облик

4.2 Дигитализација - основни појмови

Пре почетка пројекта нужно је одговорити на општа питања која се тичу ресурса за дигитализацију, нивоа техничког знања, као и опреме која ће се користити.

4.2.1. Хардвер

Опремену прилагодити степену знања и вештини особља, она зависи од потреба дигитализације, различити облици оригиналне грађе намећу различите захтеве. Дигитализација се врши помоћу дигиталних камера и скенера.

Скенер- оптички улазни уређај који цртеж, фотографију штампани или рукописни текст претвара у дигитални облик погодан за рачунарску обраду.

Подела скенера (постоји више подела):

- Ручни скенери (Ручно превлачење уређаја преко скенираног објекта)
- Стони скенери (Објекат скенирања је положен на површину за скенирање)

- Пролазни скенери (Предмети скенирања се провлаче кроз уређај)
- Филмски скенери (Снима филмске материјале, позитиве или негативе)
- Скенери за књиге (Намењен скенирању укоричених садржаја)

Први скенери су Друм скенери -Могли су се скенирати само савитљиви документи. На слици 4.1. приказана је прва скенирана фотографија (1957. године).

Слика 4.1. Прва скенирана фотографија 1957. године

Квалитет скенера одређујемо на основу резолуције и броја боја. Резолуција –скенера је податак о броју тачака које скенер може препознати на једном инчу, што је већи број бољи је квалитет слике. На слици 4.2. приказана је фотографија скенирана различитим резолуцијама (70 ppi-200 ppi).

Слика 4.2. Фотографија скенирана различитим резолуцијама (70 ppi-200 ppi)

Број боја је податак који говори о броју боја које скенер може препознати. Свака боја се приказује комбинацијом три основне боје:

1. ЦРВЕНЕ R
2. ЗЕЛЕНЕ G
3. ПЛАВЕ B

Посебно се дигитализује интензитет сваке основне боје. На слици 4.3. приказана је фотографија разложена на основне боје.

R

G

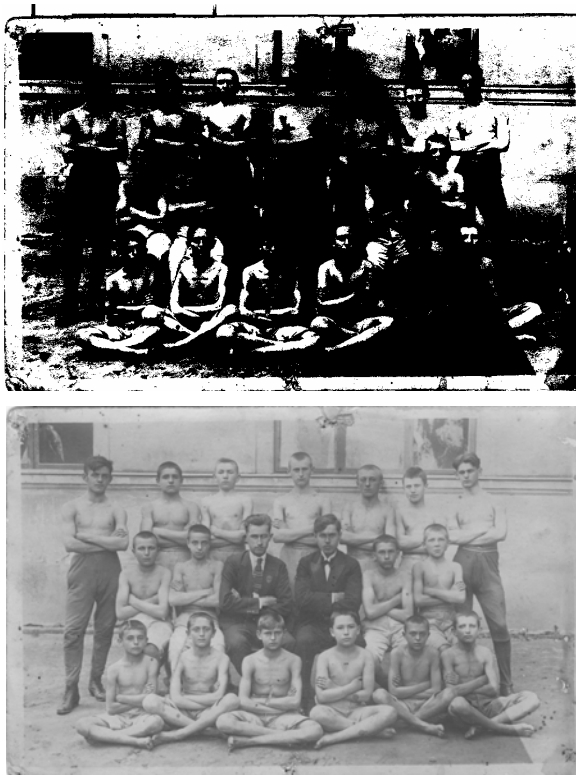

B

Слика 4.3. Фотографија разложена на основне боје

Интензитет боје се изражава бројем битова, што је већи број битова, више нијанси одређене боје. За приказ сваке

од основних боја користи се трећина битова. На слици 4.4. приказана је иста фотографија са различитим бројем битова (1bit - 8 bit).

Слика 4.4. Фотографија приказана са различитим бројем битова (1bit - 8 bit)

4.2.2. Софтвер

Обрада дигитализоване грађе се врши уз помоћ софтвера. Сваки пројекат прилагођава одабир софтвера специфичним потребама пројекта дигитализације. Након што

је слика креирана обрађује се софтверски (осветљење, боја, конверзија, сажимање).

Три основне врсте софтвера:

- Софтвер за скенирање
- Софтвер за обраду слике
- Софтвер за оптичко препознавање знакова

Софтвер за скенирање омогућава превођење библиотечке грађе у дигитални облик. Помоћу софтвера за обраду слике можемо кориговати слику осветљење, боја, ретуширање и сл.

Програм за оптичко распознавање знакова претвара скенирану слику слова у рачунарски читљив текст. Програм распознаје знакове упоређивањем скенираних знакова са подацима из властите базе података.

Софтвери за оптичко препознавање знакова омогућавају:

- **OCR** - препознавање машински штампаних карактера
- **ICR** - препознавање ручно писаних алфанумеричких карактера
- **OMR** - детектовање поља за штиклирање и потврђивање
- **Form ID** - идентификација типских формулара и њихових поља
- **Barcode ID** - препознавање бар код записа

4.2.3. Проблеми са графичким датотекама

Датотеке које настају као резултат скенирања често су врло велике, јер садрже информације о боји сваког основног елемента предлошка. Велике датотеке су неподесне за коришћење и заузимају много меморије. Величина датотеке је важна код преноса слике Интернетом. Због

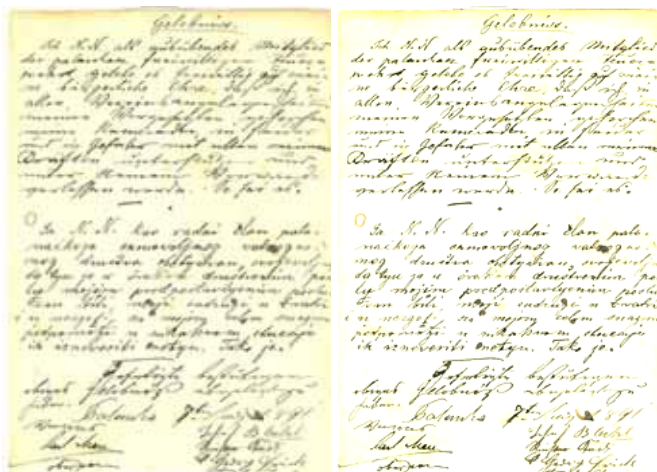
ових проблема су развијени разни начини сажимања таквих датотека.

Корисник може бирати степен губитка података. Што се више смањује квалитет слике, то је датотека мања. Губитак квалитета слике одређује се степеном сажимања података.

Постоје два начина сажимања датотека:

- Сажимање без губитака (при сажимању чува целокупан садржај слике, нема смањења квалитета, али је датотека већа него код сажимања с губицима)
- Сажимање са губицима (код ове врсте сажимања губи се део садржаја, што се рефлектује смањењем квалитета слике, али и битним смањењем величине датотеке).

На слици 4.5. приказана је фотографија сажимана без губитака (1430kb) и фотографија сажимана са губицима (154kb).

Слика 4.5. Фотографија сажимана без губитака (1430kb) и фотографија сажимана са губицима (154kb)

5.0 Закључак

"Завичајна активност на најбољи начин повезује класично и дигитално, прошлост и будућност"⁷

Дигитализација не само да није претња библиотекама, него представља шансу за њих, она је основа за настанак мултифункционалне библиотеке без зидова чиме се остварује тежња ка непрестаном и неограниченом приступу и дељењу баштине, уређивању и чувању фондова, промовисању читања, самообразовању, пружа се могућност да се оно што је највредније у културном, образовном и информативном смислу учини прихватљивијим, видљивим и читљивијим на сасвим другачији начин.

Завичајне збирке су у суштини фонд архивског карактера (грађа се не износи ван библиотеке), па дигитализација омогућава делимично превазилажење овог ограничења. Дигиталне завичајне збирке, омогућавају нов начин презентовања и сакупљања грађе и представља један од начина како унапредити и олакшати да „локално знање“ прерасте локалне оквире и превазиђе коришћење само у локалу. Присуство на друштвеним мрежама служи промовисању услуга и програма библиотека и дигиталних колекција које се селе у то окружење.

Литература

- Трифуновић, Богдан: "Дигитализација библиотичке грађе и нове перспективе завичајне баштине", Глас Библиотеке (2010)
- Ненезић, Снежана: Дигитализација Завичајне збирке у Народној библиотеци Крушевац"

⁷ Дејан Вукићевић "Нова улога, значај и могућности завичајних фондова у ери интернета и дигитализације грађе", Култура, бр. 1

- Јелена Д. Митровић, Јелена С. Андоновски, Адам М Софронијевић : "Иновативне технологије у функцији развоја и промоције дигиталних збирки завичајне грађе"
- Александра Врањеш "Јавне Библиотеке између стандарда и слободе информисања", Библиокар,1-2(2008)
- Пулманов дигитални водич
www.matbibli.rs.ba/Download/PulmanPrevodFinal.pdf
- Majkl Gorman: Future libraries:dreams, madness and reality, Chicago:ALA(1995)
- Ifla/Unesco manifest za digitalne biblioteke - prevod Predrag Đukić, Bogdan Trifunović

Digitization and new Library services

Abstract: Digital age is no longer future but our reality. Modern age Library has to change in order to respond to more expressed and complex information-communicational and scientific research demands of its users, and to adjust to technological and educative demands of information society, which is at the same time learning society and knowledge society. Material usage in any format, more and more through the Internet, is an important part of everyday life, free time and education of majority of modern users, at first place younger population. The interest for digitization of library material is huge, but that is not fast, nor short-term nor cheap process. In accordance with the originality of the fund, its characteristics, users demand, and in order to protect the material, ease access to information, promotion and presentation of local cultural heritage that promotes diversity, local collections are being digitized.

Libraries themselves make the choice of their local collection: periodicals, non-book material (usually postcards, photographs, posters...). The priority for some libraries are periodicals in bad condition or of high demand, and for some old and rare books. Everyone finds it attractive to offer their material, especially to virtual users who are not physically connected to a library.

The aim of the work is to show how digital content can be creatively produced, used, exchanged and reused in many ways. The selection of software and hardware is important here so we will present advantages and disadvantages of certain solutions. Digitization makes library multifunctional, and therefore continuous and unlimited access and sharing of heritage, preservation, fund completion, promotion of reading and self education all become achievable.

Key words: digitization, Local collection, non-book material, library services.

С А Д Р Ж А Ј

Др Милена Максимовић ВРЕДНОВАЊЕ БИБЛИОГРАФИЈЕ У ЕЛЕКТРОНСКОМ ОКРУЖЕЊУ	3
Др Добрила Бегенишић БИБЛИОТЕКЕ И СКРИВЕНИ КОРИСНИЦИ.....	12
Татјана Дуновић НЕКЊИЖНА ГРАЂА У ЗАВИЧАЈНИМ ФОНДОВИМА НАРОДНИХ БИБЛИОТЕКА - прикупљање, обрада и чување	22
Јелена Митровић РАНГАНАТАНОВА „ЗЛАТНА“ ПРАВИЛА БИБЛИОТЕКАРСТВА КРОЗ ПРИЗМУ БИБЛИОТЕКЕ КАО ИНФОРМАЦИОНОГ ЦЕНТРА	31
Јасмина Трифунац ПРИМЕНА ISBD (NBM) СТАНДАРДА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ	47
Славен Попара ТРИ КОРАКА ДО МЕТОДСКОГ УПУТСТВА ЗА БИБЛИОГРАФСКУ ОБРАДУ СЛИКОВНЕ ГРАЂЕ.....	61
Маша Милорадовић РАЗГЛЕДНИЦЕ И ФОТОГРАФИЈЕ У БИБЛИОТЕЦИ - ОБРАДА СЛИКОВНЕ БИБЛИОТЕЧКЕ ГРАЂЕ ПРЕМА СТАНДАРДИМА И ПРОБЛЕМИ У ПРАКТИЧНОМ РАДУ СА ОСВРТОМ НА ПОЈЕДИНА ПОДРУЧЈА ОПИСА	85
Јелена Глишовић ПРИМЕНА МЕЂУНАРОДНОГ СТАНДАРДА У ОБРАДИ КАРТОГРАФСКОГ ФОНДА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ	101
Валентина Живић ДИГИТАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА "ФИЛИП ВИШЊИЋ" БИЈЕЉИНА	119

Ljubica A. Milekić ELEKTRONSKI IZVORI ZA SAMOEDUKACIJU U BIBLIOTEKAMA: IDENTIFIKACIJA, SELEKCIJA I NABAВKA ELEKTRONSKIH IZVORA – GLOBALNI KONCEPT	129
Милица Матијевић НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ЧИТАЊА, Е КЊИГЕ, БИБЛИОТЕКЕ	135
Драгослава Родаљевић ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ СА ДАЉИНСКИМ ПРИСТУПОМ, САВРЕМЕНА УСЛУГА У ЈАВНИМ БИБЛИОТЕКАМА	143
Адријана Зубић ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКИХ ДИСЕРТАЦИЈА, МАГИСТАРСКИХ И ДИПЛОМСКИХ РАДОВА У БИБЛИОТЕЦИ МАШИНСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ	160
Маја Ђорђевић Оја Кринуловић КОРИСНИЦИ НОВИХ СЕРВИСА УНИВЕРЗИТЕТСКЕ БИБЛИОТЕКЕ “СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ”	173
Др Јелена Јањић ПОВОДОМ ЗБИРКЕ СТАРЕ И РИЈЕТКЕ КЊИГЕ НАРОДНЕ И УНИВЕРЗИТЕТСКЕ БИБЛИОТЕКЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	181
Споенка Р. Кузмановић, мр РУКОПИСНО БЛАГО СРЕДЊОВИЈЕКОВНЕ БОСНЕ	203
Душан Никодијевић РУКОПИСИ У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ НАЦИОНАЛНИХ БИБЛИОТЕКА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	228
МА Булатовић Марија СТАРА И РЕТКА КЊИГА У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ «СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ»	248

Др Дејан Вукићевић
РЕОРГАНИЗАЦИЈА ФОНДА СТАРЕ, РЕТКЕ И МИНИЈАТУРНЕ
КЊИГЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ У СВЕТЛУ
ЗАКОНА О СТАРОЈ И РЕТКОЈ БИБЛИОТЕЧКОЈ ГРАБИ257

Маријана Мишетић, Невија Раос
КАМПАЊА ХРВАТСКОГА КЊИЖНИЧАРСКОГ ДРУШТВА „ИМАМ
ПРАВО ЗНАТИ, ИМАМ ПРАВО НА КЊИЖНИЦУ“ КАО ПРИЛОГ
ОСНАЖИВАЊУ ЕУРОПСКИХ НАРОДНИХ КЊИЖНИЦА271

Драгана Петрић
ДИГИТАЛИЗАЦИЈА И НОВЕ БИБЛИОТЕЧКЕ УСЛУГЕ.....283

"БИБЛИОТЕКАРСТВО СРПСКЕ"
Часопис из области библиотекарства и
библиотечко-информационе дјелатности
год. V, бр. 5

Librarianship of Serpska
Journal of Library Information Function

Главни и одговорни уредник
Љиљана Кнежевић

Издаје
Друштво библиотекара Републике Српске

Припрема и прелом слога
Зоран Танић

Превод на енглески
Невенка Јовичић

Адреса редакције
71123 Источно Сарајево
Стефана Немање број 6, тел: 057 340 305
факс: 057 320 670
e-mail: matbibli@teol.net

*Рјешењем Министарства просвјете и културе
у Влади Републике Српске, број 6-01-8-20/05 од 15.12.2005.
године, часопис Библиотекарство Српске, Вишеград,
уписан је у регистар јавних гласила под редним бројем 506.*

Штампа
ЕУРОПРИНТ
Источно Сарајево

Тираж
300

Вишеград, мај 2014.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

02(497.6 Република Српска)

БИБЛИОТЕКАРСТВО Српске : часопис из области
библиотекарства и библиотехничко-информационе
дјелатности = Librariranship of Srpska : Journal of Library
Information Function / главни и одговорни уредник Алекса М.
Алацић. - Год. 1, бр. 1 (2008)- . - Вишеград (Ужичког корпуса
12) : Друштво библиотекара Републике Српске : Library
Association of Republic of Srpska, 2008- . - 22 cm

Годишње.

ISSN 1840-4030 = Библиотекарство Српске

COBISS.BH-ID 17218566